

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

(MAGISTRANTIN A.S.A)

**“Azərbaycan Respublikasının Avropa Birliyi ilə əməkdaşlığının prioritet istiqamətləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı 060401 - “Dünya iqtisadiyyatı”

İxtisaslaşma Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər

Elmi rəhbər:

Magistr programının rəhbəri:

i.e.d., prof. İ.A.Kərimli

i.e.n., dos. M.Cəmilov

Kafedra müdürü

i.e.d., prof. Ş.H.Hacıyev

BAKI - 2015

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL. XARİCİ İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQDA PRİORİTETLƏRİN SEÇİLMƏSİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI	6
I.1.İqtisadi əməkdaşlıqda prioretitlərin seçilməsinə dair nəzəriyyələr və konsepsiyalar	6
I.2. Xarici iqtisadi əməkdaşlıqda prioritetlərin mahiyyəti və xüsusiyyəti	14
I.3.Xarici iqtisadi əməkdaşlıqda prioritetlərin seçilməsinin metodoloji əsasları ...	21
II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ AVROPA BİRLİYİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	28
II.1. Avropa Birliyi və onun fəaliyyət prinsiplərinin təhlil edilməsi	28
II.2. Azərbaycanın Avropa Birliyi iqtisadi əməkdaşlığının mövcud vəziyyətinin təhlili	37
III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ AVROPA BİRLİYİ İLƏ İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIĞININ PRİORİTET İSTİQAMƏTLƏRİ	47
III.1. Azərbaycanla Qərbi Avropa arasında iqtisadi əməkdaşlıqda inkişaf proqramları	47
III.2. Azərbaycanla Avropa Birliyi arasında iqtisadi əməkdaşlığın hüquqi bazasının perspektivləri	58
III.3.Azərbaycanın Avropa Birliyinə integrasiya strategiyası prioritet istiqamətdir	65
NƏTİCƏ	77
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	79

Giriş

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə ölkəmiz Avropa İttifaqı ilə münasibətlərində öz xarici prioritetlərinə uyğun olaraq daha çox ikitərəfli əlaqələrə üstünlük verir. Avropa İttifaqının regional layihələrində iştirak etməklə yanaşı, Cənubi Qafqazdakı ümumi iqtisadi tərəqqidəki payına görə lider dövlət olan Azərbaycan İttifaqın xarici əlaqələrində müəyyən mövqe tutmağa çalışır. Odur ki, Azərbaycan dövləti Avropa İttifaqı ilə ikitərəfli əlaqələrin yeni formatlarını yaradır, onunla yaxınlaşmaq üçün zəruri olan bütün təsisatları inkişaf etdirərək İttifaqın ümumavropa iqtisadi, siyasi və təhlükəsizlik məkanına integrasiya olunmaq istəyini nümayiş etdirir.

Müasir dövrümüzdə dövlətlərarası həm regional həm də beynəlxalq səviyyədə bir çox sahələrdə əməkdaşlıq əlaqələri qurulur və inkişaf etdirilir. Regional səviyyədə iqtisadi əməkdaşlıq əsasən qonşu dövlətlər və regional təşkilatlar çərçivəsində qurulan əlaqələri xarakterizə edir. Beynəlxalq səviyyədə iqtisadi əməkdaşlıq isə dünyanın müxtəlif ölkələri ilə həm ikitərəfli həm də beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə qurulan əlaqələrin məcmusudur. Regional və beynəlxalq səviyyədə iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması üçün ən əlverişli məkan iqtisadi təşkilatlardır. Hal-hazırda beynəlxalq səviyyədə bir çox iqtisadi təşkilatlar mövcuddur. Bu təşkilatların əsas məqsədi üzv dövlətlər arasında səmərəli və effektiv iqtisadi əlaqələrin qurulmasına nail olmaqdır. Xarici iqtisadi əlaqələrin qurulmasında Avropa Birliyinin (Avropa İttifaqı) də rolu böyükdür. Son illər Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə əməkdaşlığının prioritet istiqamətlərinin araşdırılması və təhlil edilməsi aktual mövzulardan biri olmuşdur.

Xarici ölkələrlə iqtisadi əməkdaşlıq Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının çoxşahəli inkişafının təmin etmək üçün böyük üstünlüklər verir. Məhz buna görə Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının formalaşması şəraitində xarici ölkələrlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələr və bu əlaqələrin inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir.

2004-cü ilin yazına kimi Avropa birliyinə 15 ölkə daxil idi: Avstriya, Belçika, Böyük Britaniya, Yunanıstan, Danimarka, İrlandiya, İspaniya, İtaliya, Lüksemburq, Niderland, Portuqaliya, Finlandiya, Fransa, AFR və İsveç. Bu ölkələrin əhalisinin

ümumi sayı 373 milyon nəfər, ərazisi 2364 min kvadrat kilometrdir. 2004-cü ilin ortalarından başlayaraq, daha 10 dövlət AB-nin tamhüquqlu üzvü oldu: Çexiya, Slovakiya, Sloveniya, Kipr, Macarıstan, Polşa, Malta, Estoniya, Latviya, Litva. Nəticədə Avropa Birliyi dünyanın iri iqtisadi dövləti oldu.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə iqtisadi əməkdaşlığın mövcud vəziyyətinin təhlil edilərək qiymətləndirilməsi, Avropa Birliyi ilə Azərbaycan arasında tərəfdaşlığın hüquqi bazasının perspektivlərinin öyrənilməsi, o cümlədən xairci iqtisadi əməkdaşlıqda prioritetlərin seçilməsinin nəzəri və metodoloji əsaslarının araşdırılması tədqiqatın əsas məqsədi olmuşdur. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün dissertasiya işində əsas vəzifələr qarşıya qoyulmuş və məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir.

Azərbaycanın xarici siyasət prioritetləri içərisində Avroatlantik strukturlara və institutlara integrasiya mühüm yer tutur. 1993-cü ildən Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətində Avropaya integrasiya prioritet istiqamətə çevrilmiş və bu kontekstdə beynəlxalq təşkilat kimi Avropa İttifaqı ilə fəal əməkdaşlığa başlanmışdır. Avropa və Asiyanın kəsişmə nöqtəsində yerləşən Azərbaycanın strateji mövqeyi Avropa İttifaqına üzv dövlətlərin də eyni zamanda, ölkəmizlə siyasi və iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək marağını daha da artırmışdır.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmetini Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə əməkdaşlığının mövcud vəziyyəti, Azərbaycanın Avropa Birliyinə integrasiya strategiyası, o cümlədən xarici iqtisadi əməkdaşlıqda prioritetlərin seçilməsi, və s. məsələlərin öyrənilməsi təşkil edir.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan dövləti ölkədə islahatların həyata keçirilməsi və dünya integrasiya proseslərinə daha sıx cəlb olunması istiqamətində qısa müddət ərzində bir sıra beynəlxalq və regional təşkilatlarla çoxtərəfli əlaqələr yaratmışdır.

Azərbaycan-Avropa Birliyi əlaqələri xüsusi proqramlar çərçivəsində qurulmuş və müxtəlif sahələr üzrə: iqtisadi və sosial islahatlara yardım, Şərq-Qərb nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizinin yaradılması, infrastrukturların inkişafı və s. istiqamətlərdə aparılır.

Avropa və Asiyanın kəsişmə nöqtəsində yerləşən Azərbaycanın strateji mövqeyi Aİ-nın üzv dövlətlərinin Azərbaycanla siyasi və iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək marağını artırır.

Tədqiqatın informasiya və nəzəri əsasları. İnformasiya mənbəyi kimi mövzu ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər, İqtisadi İnkişaf, Maliyyə və Vergilər Nazirliklərinin, Dövlət Statistika və Gömrük Komitələrinin, Aİ-nın və digər beynəlxalq təşkilatların, müvafiq elmi-tədqiqat müəssisələrinin statistik icmalları, hesabatları, bülletenləri, eləcə də milli qanunvericilik aktları və digər mənbələrdən toplanmış materiallar istifadə edilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu. Hazırlanmış magistrlik dissertasiyası giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL

XARİCİ İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQDA PRIORİTETLƏRİN SEÇİLMƏSİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1.İqtisadi əməkdaşlıqda prioretitlərin seçilməsinə dair nəzəriyyələr və konsepsiyalar

Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin integrasiyasının inkişafının praktiki zəruriliyinin dərk edilməsi və nəzəri cəhətdən əsaslandırılmasına hələ XX əsrin 50-60-cı illərində bir sıra qərb ölkələrinin iqtisadçıları tərəfindən cəhd olunmuşdur. Ənənəvi məktəbin nümayəndələri adlandırdığımız bir qrup iqtisadçılar (J.Rueff, R.Şuman, V.Halşteyn, M.Paniç, E.Benua, J.Monne, P.Robson və başqaları) bu məsələnin təhlilində, ancaq gömrük ittifaqı daxilində iqtisadi şərtlərə (ticarət maneələrinin aradan götürülməsini, müəyyən koordinasiyaedici rəqlamentlərin tətbiqi və sairə) baxmağı əsas götürürdülər. Bu nəzəriyyənin nümayəndəsi olan Amerika alimi Cekob Vaynerin (iqtisadi integrasiya, xüsusilə də gömrük birliyi nəzəriyyəsinin formalaşması onun adı ilə bağlayırlar) analizinin əsasında ölkələrin hər birinə məxsus gömrük tarifinin mövcudluğu şəraitində və onlar arasında gömrük birliyi haqqında sazişin (hansı ki, bu saziş qarşılıqlı ticarətdə tarifləri aradan qaldırır) imzalanması şəraitində ölkələr arasında ticarətin müqayisəsi durur. Burada integrasiya nəticəsində bazarların genişlənməsi mümkün olur ki, bu da əmtəə axınının artmasına səbəb olur. Bu nəzəriyyə cərcivəsində iki yeni anlayış - “ticarət prinsiplərinin işlənib hazırlanması, əmtəə axınlarının yaradılması” və “ticarətin diversifikasiyası, əmtəə axınlarının diversifikasiyası” anlayışları müəyyənləşdirilmişdir. Bu nəzəriyyəyə görə integrasiya prosesi nəticəsində integrasiya qrupuna daxil olan ölkələr arasında yeni əmtəə axınları yaradılır ki, bu da öz növbəsində ölkə daxilində analoji məhsulların bahalı istehsalını ixtisar etməyə imkan verir. Tədricən integrasiya qrupu daxilində istehsal olunan məhsullar üçüncü qrup ölkələrdən idxal olunan məhsulları əvəz etməyə başlayır. Beləliklə integrasiya daxilində belə “xalis əmtəə axınlarının” yaradılması istehsalın həcmnin artmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə, integrasiyaya daxil olan ölkənin isə ixtisaslaşma səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olur. Lakin bu nəzəriyyə müəyyən nöqsanlara malikdir. Əslində bu standart şəraitin

olmasını nəzərdə tutur. Təcrübədə isə real şərait əksər hallarda tamamilə fərqləndiyindən integrasiyada iştirak edən dövlətlərdən heç də hamısı eyni dərəcədə səmərə götürə bilmirlər. Ticarət siyasətinin bir modeli kimi gömrük birliyinə beynəlxalq iqtisadiyyatda birmənalı müsbət hadisə kimi baxmaq olmaz. Azad ticarət siyasətindən sonra ikinci elə bir alternativ ticarət siyasəti yoxdur ki, onun beynəlxalq rifaha təsiri birmənalı surətdə müsbət olsun. İngilis iqtisadçısı C.Mid tərəfindən 1955-ci ildə irəli sürülmüş “ikinci yaxşı” ideyası da elə bu fikrə əsaslanır. “İkinci yaxşı” nəzəriyyəsinə görə, məcmu rifahın birmənalı surətdə yüksəlməsinə aparan azad ticarətdən başqa, bu cür birmənalı surətdə məcmu rifahın artımını təmin edə biləcək heç bir ticarət siyasəti variantı mövcud deyildir. İntegrasiya ticarət siyasətinin ən yaxşı variantı olmasa da, integrasiyanın çoxsaylı tədqiqatları göstərir ki, əksər hallarda inkişaf nəticəsində meydana gələn müsbət effektlər mənfi effektləri üstələyir.

Digər məktəbin nümayəndələri (L.Keohan, P.Robson, M.Dyuvatripon və başqaları) integrasiya prosesində hakim mövqe tutan amil kimi qeyri-iqtisadi xarakterli amillərin üstünlüyünü əsas götürmüşlər. Bu konsepsiyaya görə integrasiya qrupu iştirakçı dövlətlərə daha inamlı müdafiə qabiliyyəti yaratmağa imkan verir ki, bu “elit qruplara” daxil olmaq milli qürur hesab olunur. Siyasi amillərə üstünlük verilməsi, bu amillərin rolunu azaltmadan qeyd etməyə imkan verir ki, ölkələrin bu qruplara daxil olmağa can atmasının yeganə səbəbi deyildir.

Digər yanaşmaya görə isə, integrasiya olunmuş sistemlərin yaradılması, ümumi məqsədlərin müəyənləşdirilməsinə və onlara nail olmağa imkan verir. Qeyd olunur ki, integrasiya olunmuş sistemlər daxilində dövlətin rolunun artırılması, onların köməkliyi ilə ümumi bazarların yaradılmasına, optimal qərarların qəbul edilməsinə köməklik göstərir ki, bu da əmtəə istehsalının səmərəliliyinin artmasına gətirib çıxarır. Beləliklə, onlar sübut etməyə çalışırlar ki, integrasiya olunmuş dövlətlərin azad ticarət siyasəti yeritməsindən həmin dövlətlərin gömrük birlikləri siyasətini yürütməsi daha məqsədəuyğundur. Bu konsepsiyanı tənqid edənlər, göstərir ki, iştirakçı dövlətlər öz ölkələrinin mənafeələrinə daha çox üstünlük

vermələrindən, öz ölkələrində səmərəliliyin daha yüksək olmasına çalışmalarından, belə birliklərdə müəyyən narazılıqlarsız ötürmək mümkün olmayacaqdır.

Ümumiyyətlə regional iqtisadi integrasiyaya həsr edilmiş çoxlu sayda konsepsiyalar mövcuddur ki, bunların da təsnifatını şərti olaraq aşağıdakı kimi vermək olar:

- Bazar konsepsiyasının tərəfdarları iqtisadiyyatın tənzimlənməsində bazarın ən səmərəli vasitə olması fikrini əsas götürürlər. Buna görə də, integrasiyanı bir neçə ölkənin ərazisi çərçivəsində vahid bazar məkanının yaradılması kimi başa düşürlər. Bu vəziyyətin yaranması üçün da xarici ticarət və valyuta sferalarında dövlət müdaxiləsi olmamalıdır. İntegrasiya blokuna daxil olan ölkələr arasında bazar subyektlərinin fəaliyyəti üzərindən bütün məhdudiyyətlər götürülməli və nəinki hazır məhsul və xidmətlərin, eləcə də istehsal amillərinin blokdaxili sərbəst hərəkəti təmin olunmalıdır. Beynəlxalq ticarətin neoklassik nəzəriyyəsinin prinsiplərini rəhbər tutmaqla bazar konsepsiyasının tərəfdarları regional integrasiyanı istehsal amillərinin sərbəst hərəkətini təmin edən ən əlverişli vasitə kimi qəbul edirdilər. Buna görə də həmin istiqamətdə aparılan nəzəri tədqiqatlarda əsas mövqe gömrük ittifaqı konsepsiyasına məxsusdur ki, bunu da C.Vayner hazırlamışdır.

- Bazar institutsional konsepsiya integrasiya prosesində bazarın öncül rolunu inkar etməməklə yanaşı, həmin prosesin səmərəli gedişi üçün fəvqəl hökumət komitə və komissiyaların yaradılmasını nəzərdə tutur. Blokdaxili ölkələr öz milli müstəqilliklərini saxlamaqla yanaşı iqtisadiyyatın əlaqələndirilmiş proporsiyalarına uyğun idarəetmə sferasında bəzi səlahiyyətlərini həmin qurumlara həvalə edirlər. Başqa sözlə, integrasiya prosesi nəinki milli bazarların birləşdirilməsinə gətirib çıxarır, o həm də təsərrüfat siyasətinin müxtəlif cəhətlərinin dövlətüstü orqanlar tərəfindən əlaqələndirilməsinə də səbəb olur. Bazar institutsional konsepsiya bazar mexanizmindən fərqli olaraq bir sıra problemlərin həllini də nəzərdə tutur. Bunlara – iqtisadiyyatda durğunluğa yol verməmək, iqtisadiyyatda məşğulluğa nail olmaq, geri qalmış rayonları inkişaf etdirmək, milli və beynəlxalq korporasiyaların fəaliyyətini tənzimləmək və sairə.

- Dirijist konsepsiyanın tərəfdarları kimi tanınan tədqiqatçıları (R.Kuper, A.Marşall, Q.Murdal, Y.Tinberqen) neoliberal cərəyanın əsası kimi istifadə olunan beynəlxalq ticarətin neoklassik nəzəriyyəsinə kəskin tənqidi münasibət birləşdirir. Onların fikrincə, birləşmiş, integrasiya olunmuş bazarda mal və istehsal amillərinin sərbəst hərəkəti integrasiya prosesinin əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi qəbul edilə bilməz. Bu konsepsiyanın görkəmli nümayəndələrindən olan Q.Murdal dünya bazarının inkişaf etməkdə olan ölkələrə mənfi təsirini önə çəkərək siyasi amillərin inkarına əsaslanan “xalis” iqtisadi nəzəriyyənin ələhinə çıxış etmişdir: “...Milli siyasi mənafeələr istehsal amillərinin real surətdə yerləşməsinə təsir göstərə bilməz. Bazar mexanizminin tam sərbəst fəaliyyəti şəraitində bu hal regionun inkişaf etmiş ölkəsinin sürətli tərəqqisinə və digərlərinin iqtisadi-sosial vəziyyətinin pisləşməsinə gətirib çıxaracaqdır”. Başqa sözlə azad rəqabətə əsaslanan birləşmiş bazar öz-özlüyündə resursların səmərəli yerləşdirilməsi və tarazlaşdırılmış inkişafı üçün kifayət deyildir. Bu fikrini davam etdirərək Q.Murdal belə bir nəticəyə gəlir: “...Real məzmunlu beynəlxalq integrasiya üçün dünya bazarında azad rəqabətin formalaşması deyil, şansların bərabərliyi zəruridir ki, bu da dövlətin bazar proseslərinə aktiv müdaxiləsi olmadan qeyri-mümkündür”. Dirijist konsepsiyanın digər nümayəndəsi Y.Tinberqen azad rəqabətli bazar mexanizmini həm sosial, həm də iqtisadi nöqteyi-nəzərdən optimal inkişafa nail olmasının mümkünsüzlüyünü qeyd edərək “pozitiv” və “neqativ” integrasiya terminlərini iqtisadi leksikona daxil etmişdir. Onun fikrincə yalnız məhdudiyyətlərin ləğvinə və bazar mexanizminin sərbəst fəaliyyətinə əsaslanan integrasiya neqativ integrasiyadır. Tinberqene görə tam iqtisadi integrasiya yalnız bloka daxil olan ölkələrin fəvqəlmilli səviyyədə iqtisadi siyasət ünsürlərinin mərkəzləşdirilməsi sayəsində mümkündür. Ən ümumi formada yanaşdıqda, dirijist cərəyanın neoklassiklərə münasibətdə ifrat sol mövqe tutduğunu görürük. Belə ki, göstərilən istiqamət integrasiyanın subyektini kimi dövlətin özünü ön plana çəkməklə, onun obyektini son dərəcə daraldır. Yəni integrasiya prosesi yalnız hüquqi normativlərə uyğun olaraq dövlətlərarası əməkdaşlıq formalarını, başqa sözlə makrosəviyyəni əhatə edir. Müasir dövrdə inkişaf etmiş ölkələrin integrasiya qruplaşmalarının təcrübəsi göstərir ki, dirijist konsepsiyanın mövqeləri getdikcə

zəifləməkdədir. Lakin, bu heç də o demək deyil ki, regional iqtisadi proseslər tam bazar mexanizmi əsasında gedir və dövlət müdaxiləsi həyata keçirilmir. Problem sadəcə olaraq, rəqabət şəraitinin sağlam əsaslarla formalaşmasında dövlətin adekvat müdaxilə üsul və metodlarının seçilməsindədir.

- Struktur konsepsiyanın əsası Y.V.Şişkov tərəfindən formalaşdırılmışdır. Bu konsepsiya öz mahiyyəti etibarı ilə dirijist yanaşmanın təməl prinsipinə əsaslanır. Bu yanaşmada başlıca diqqət integrasiya prosesində inhisarların yeri və roluna, eləcə də onların fəaliyyəti nəticəsində meydana çıxan struktur problemlərə yönəldilir.

- Marksist konsepsiya haqqında isə yalnız retrospektiv səpkidə danışmaq mümkündür. Belə ki, ifrat ideologiyalaşdırılmış yanaşmanın bariz nümunəsi olan marksist konsepsiya integrasiya prosesinin mərkəzləşdirilmiş direktiv idarəedilməsinə əsaslanır və bu prosesdə bazar mexanizminin rolunu təmələn inkar edir. Marksist iqtisadçılar integrasiyanın əsas prinsiplərindən biri kimi proletar beynəlmiləçiliyini önə çəkirdilər. Bu baxımdan V.İ.Leninin fikri səciyyəvidir: "...Marksizm - ən ədalətli, təmiz, incə və sivilizasiyalı olsa da belə milliyətçiliyin ələhinədir". Marksist iqtisadçılardan olan Y.S.Şiryayev integrasiyanın 3 mərhələsini – region ölkələrinin əməkdaşlığının ilkin iqtisadi və təşkilati strukturlarının yaradılması, struktur integrasiyası yəni qarşılıqlı iqtisadi tamamlanmanın planauyğun surətdə genişləndirilməsi və inkişafı və funksional integrasiya başqa sözlə regiondaxili vahid xalq təsərrüfatı kompleksinin formalaşmasını – fərqləndirir. Marksist konsepsiya iqtisadi integrasiyanın yalnız şaquli istiqamətdə getdiyi fikrinə gəlir ki, bu da nəticədə region ölkələrinin milli müstəqilliklərinin itirilməsi və güclü partnyordan ifrat asılılığa gətirib çıxarır.

- İqtisadi regionalizmin dünya iqtisadiyyatının tarixi-təkamül prosesinin nəticəsi olduğu heç bir şübhə doğurmur. Çünki beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin qlobal sistem formasında qərarlaşması, eyni zamanda, onun regional bölgədə daha fəal və sürətlə inkişafı ilə üzvi vəhdət təşkil edir. Problemin qoyuluşunda maraq doğuran cəhət bir-birinə zidd olan istiqamətlərin uyğunlaşdırılması məsələsidir. Ümumiyyətlə, sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsindən və dünya iqtisadiyyatında tutduğu mövqedən asılı olmayaraq hər bir ölkə xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirildiyi

müəyyən tarixi dövr ərzində iki yanaşmadan birinə üstünlük verməklə vəziyyətdən çıxmağa çalışır. Belə ki, iqtisadi regionalizmin “açıq” və yaxud “qapalı” xarakter daşmasından nəinki ayrı-ayrı ölkə və regionların, eləcə də bütövlükdə dünyanın rifahı və inkişaf perspektivləri funksional asılılıqdadır. Aydınır ki, bu problemin qarşılıqlı faydalılıq konsepsiyası bazasında həll edilməsi ümumdünya səviyyəsində iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi ilə sıx surətdə bağlıdır.

Müasir qərb iqtisadçıları “qapalı ticarət” bloku ilə müqayisədə çoxtərəfli əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə daha çox üstünlük verirlər. Problemə yanaşmada inkişaf etmiş ölkələrin mövqeyindən çıxış edən tədqiqatçılar multilateralizmin regionalizmə nisbətən əlverişli olduğunu dünya iqtisadiyyatının parçalana bilmə təhlükəsi ilə əlaqələndirir və müasir dövrün spesifik xüsusiyyətləri baxımından yalnız “açıq” regionalizmin məqsədə müvafiqliyi fikrini irəli sürürlər.

Bu hal iqtisadi regionalizmin “qapalı” xarakter daşdığı və müqayisəli üstünlüklər prinsipi əsasında üzv ölkələrin qarşılıqlı iqtisadi tamamlama imkanlarının mövcudluğu şəraitində ola bilər. Lakin “açıq” regionalizm ümumdünya rifahını dinamik inkişaf mövqeyindən kəskin surətdə yüksəltmək imkanındadır. Beləliklə element-sistem qarşılıqlı münasibətlərinin ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarına əsaslanması və mənafe tarazlığının mühafizəsi obyektiv zərurətdir. Digər tərəfdən “qapalı” regionalizmin statik üstünlüklər bazasında perspektiv inkişafından danışmaq sözün əsl mənasında yersizdir. Belə ki, əvvəla “qapalı” bütövlükdə sistemin fiziki mövcudluğunu müəyyən vaxt intervalı ilə məhdudlaşdırır. Göstərilən şərtlər daxilində sistemin fasiləsiz dəyişən şəraitə uyğunlaşması böyük çətinliklər törədir ki, bu da son nəticədə “intiharla” sonuclanır. İkincisi, “qapalı” integrasiya blokunun üzvü olan ölkələr həm rəqabət mühitinin formalaşdırılması, həm də qarşılıqlı iqtisadi tamamlamanın bazar prinsiplərinə uyğun təşkilini(dövlət müstəqilliyi saxlanılmaq şərti ilə) həyata keçirə bilmirlər. Ümumiyyətlə qarşılıqlı iqtisadi tamamlama dedikdə əksər tədqiqatçılar dinamik rəqabət üstünlüklərinə əsaslanmaqla formalaşdırılan iqtisadi sistem uyğunluğunu deyil, istehsal amilləri mövqeyindən müqayisəli üstünlüklərə müvafiq gələn qarşılıqlı təchizatı başa düşürlər. Yəni müxtəlif istehsal amilləri ilə təchizi dərəcəsindən asılı olaraq bir ölkə kapital tutumlu, digəri

əməktutumlu məhsullar və sairə ixrac etməklə daxili tələbatların blokdaxili ödənilməsini həyata keçirirlər ki, bu da nəzəriyyəçilər tərəfindən qarşılıqlı iqtisadi tamamlamanın açıq-aydın təcəssümü hesab edilir. Ədalət naminə qeyd etməliyik ki, “qapalı” integrasiya bloku şəraitində başqa cür, yəni ölkələrin bir-birinə qarşı aktiv rəqib kimi çıxışı qeyri-mümkündür. Əks təqdirdə, ümumiyyətlə integrasiya prosesi baş tuta bilməzdi. Üçüncüsü məlumdur ki, hər bir ölkənin həm regional, həm də global səviyyədə inkişafı onun beynəlxalq rəqabət mübarizəsinə hansı dərəcədə qoşulmasından birbaşa asılıdır. Rəqabət bazar iqtisadiyyatı şəraitində iqtisadi qanun kimi çıxış edir və onun təşkili, eləcə də mühafizəsi səviyyəsindən asılı olaraq ümumsosial-iqtisadi tərəqqinin mümkün variantları haqqında fikir yürütmək mümkündür. Sübut etməyə ehtiyac yoxdur ki, “qapalı” integrasiya mühiti üzv ölkələri göstərilən mühafizə sferasından kənarda qoyur. Dördüncüsü, milli müstəqilliyin itirilməsi ilə razılaşmayan ölkələrin “qapalı” integrasiya blokuna üzv olması qeyri-mümkündür. Belə ki, bu halda ölkə iqtisadiyyatının regional səviyyədən asılılığı maksimum həddə çatır ki, nəticədə dövlət suverenliyinin hətta məhdudlaşdırılmış formada saxlanması belə problematik olur. Beşincisi, iqtisadi regionalizm və multilateralizm ölkənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin konsepsiyasından asılı olaraq seçilməlidir. İqtisadi fikir tarixində əsasən iki metodoloji prinsip istənilən səpkili konsepsiyaların fundamental əsası kimi çıxış edir: müqayisəli üstünlüklər prinsipi və rəqabət üstünlükləri prinsipi. Bunlardan hər hansı birinin seçilməsi nəinki yuxarıda qeyd edilən dilemmanın həllində, eləcə də ölkənin beynəlxalq əmək bölgüsündə layiqli mövqe tutmasında əsas amil rolunu oynayır.

Müasir dövrün ən mühüm əlaməti, müxtəlif ölkələrin iqtisadiyyatlarının qarşılıqlı asılılığının güclənməsi, makro və mikro səviyyələrdə integrasiya proseslərinin inkişafı, sivilzasiyalı ölkələrin intensiv surətdə qapalı milli iqtisadiyyatdan açıq tipli iqtisadiyyata keçməsindən ibarətdir. Bütün bunlar dünya təsərrüfatının iqtisadi inkişaf qanunauyğunluqlarından irəli gəlir. Dünyanın müxtəlif regionlarında integrasiya proseslərinin inkişafı üçün güclü stimül dünyanın bir-biri ilə mübarizə aparan iki əks qütbə parçalanmasına son qoyulmasından gəlir. İqtisadiyyatın idarə edilməsinin inzibati-amirlik sistemində aid olan planlı iqtisadiyyat

tipli milli iqtisadiyyatların aradan çıxması nəticəsində dünyada demək olar ki, eyni iqtisadi bazisə əsalanan ölkələrdən ibarət şərait yarandı. Bazar mexanizmlərinin tətbiqi və neoliberal islahatların aparılması zərurətinin dərk edilməsi daha da genişləndi. Çox böyük həcmdə vəsait və güc tələb edən elmi-texniki tərəqqi də integrasiyanı gücləndirdi. İqtisadiyyatın beynəlmilləşməsinin artdığı şəraitdə, təsərrüfatçılıq fəaliyyətinin təşkilinin milli-dövlət forması onun səmərəliliyini məhdudlaşdırır.

Avropa Birliyində onu süquta apara biləcək maliyyə-iqtisadi disbalanslar yaranıb və güclənməyə davam edirlər. Bu haqqda məşhur amerikalı maliyyəçi Corc Soros xəbərdarlıq edir.

O, Londonda “Avropa Birliyinin faciəsi” adlı kitabını təqdim edib. Kitab Soros tərəfindən son illərdə yazılmış məqalə və müsahibə toplusundan ibarətdir.

Soros qeyd edib ki: “Avro zonanın və Avropa Birliyinin əsas problemi AB-nin borclu olan ölkələrinin və borc verən ölkələrinin arasında uçurum genişlənməyə davam edir. AB uzun davam edəcək durğunluğa yaxınlaşır, bu, isə disbalansın güclənməsinə səbəb olacaq. Əfsuslar olsun ki, AB-u bu gərgin təzyiqə tab gətirməyə bilər”.

Onun fikrinə görə, bu vəziyyətin ən yaxşı həll yolu Almaniyanın avro zonadan çıxması olardı.

Corc Soros: “Nəticədə, hal- hazırda Almaniya avronu saxlamaq üçün əlindən gələn hər şeyi edir. Və valyuta müqavimətə tab gətirəcək. Avro zonanın problemi bundan ibarətdir ki, Almaniya avronu saxlamaq üçün cüzi tədbirlər alır. Avro zona ölkələri arasında ödənişlər balansının profisit və defisit göstəriciləri üzrə uçurum isə genişlənməyə davam edir”.

“AB artıq kəskin maliyyə böhranından keçib və indi siyasi böhrana daxil olur. Siyasi böhran, ilk növbədə, iki müstəvidə ifadə olunur: avro ilə çətinliklər və həmçinin Britaniya ilə AB arasında problemli münasibətlər. Nəticədə, həddindən artıq sağçı partiyalar AB ölkələrində seçicilərin üçdə iki səslerini ala bilərlər. Bu bütün AB-dakı vəziyyətə təsir edəcək və təhlükəli olaraq qiymətləndirilir”-deyə Corc Soros əlavə etmişdi.

1.2. Xarici iqtisadi əməkdaşlıqda prioritetlərin mahiyyəti və xüsusiyyəti

İkinci dünya müharibəsindən sonra dövlətlərasaı iqtisadi əlaqələri yenidən qurmaq və inkişaf etdirmək üçün yeni iqtisadi birliklərin yaradılmasında ehtiyac yaranmışdı. Müharibədən ziyan çəkmiş Avropa ölkələri öz iqtisadiyyatlarının bərpaı üçün qonşu ölkələrlə iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasına başladılar. Get-gedə Avropada vahid iqtisadi məkan formalaşmağa başladı. Bu məkanın formalaşmasında iqtisadi diplomatik fəaliyyətin böyük rolu vardır. Belə ki, dövlətlərarası iqtisadi sahədə diplomatik münasibətlər onlar arasında iqtisadiyyatın bir çox sahələrində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına gətirib çıxardı.

Dövlətlərarası iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasında iqtisadi integrasiyanın da rolu danılmazdır. Dünya təsərrüfatının beynəlxalq iqtisadi integrasiyası öz inkişafında, onun kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərindən irəli gələn müxtəlif mərhələlər keçmişdir. Bu təkcə ticarətin və yaxud digər iqtisadi fəaliyyətin həcmi məsələsi olmayıb, həmçinin milli təsərrüfatlararası əlaqələrin sabitliyi, əhatə etdiyi sferalar, qarşılıqlı əlaqələrin intensivliyi səviyyəsi və integrasiya proseslərinin dərinliyini də özündə birləşdirir. Təbii haldır ki hər bir mərhələnin əlamətləri tədricən qərarlaşır. Müasir beynəlxalq iqtisadi integrasiya nəzəriyyəsində və praktikasında, integrasiya proseslərinin inkişafının 5 pilləsini və yaxud da ardıcıl mərhələsini fərqləndirirlər: azad ticarət zonası; gömrük ittifaqqı; ümumi və yaxud vahid bazar; iqtisadi birlik; iqtisadi və valyuta ittifaqı. Qeyd etmək lazımdır ki, bu beş mərhələnin 4-nü keçib və beşinci mərhələsində olan yeganə, ölkələrin beynəlxalq iqtisadi integrasiya qrupu-Avropa ittifaqıdır. Digər beynəlxalq iqtisadi integrasiya qruplarından əksəriyyəti ancaq birinci. bəziləri isə ikinci mərhələdədirlər.

Avropa İttifaqı 27 dövləti birləşdirən dövlətlərüstü və eyni zamanda dövlətlərarası iqtisadi və siyasi təşkilatdır. Formal olaraq 1 noyabr 1993-cü ildə Maastrixt sazişi ilə təsis edilmiş bu ittifaqın təməli 18 aprel 1951-ci il tarixli Paris Müqaviləsinə əsasən, Belçika, Almaniya, Fransa, Niderland, Lüksemburq və İtaliya tərəfindən Avropa Kömür və Polad Birliyinin (AKPB) yaradılması ilə qoyulub. Təşkilatın mənzil qərarı Brüsseldə yerləşir. AB yeganə beynəlxalq təşkilatdır ki, özündə həm beynəlxalq təşkilat, həm də dövlət əlamətləri daşıyır, əslində isə formal

olaraq heç biri deyil. Bəzi məsələlər birliyin ümumi institutları, bəziləri isə üzv dövlətlərin nümayəndələrinin razılaşması ilə qəbul edilir. Avropa Birliyi sülhü qorumaq, iqtisadi və sosial irəliləməni təmin etmək məqsədilə toplanmış 25 Üzv Dövlətdən ibarətdir. Birliyin içində orta qurumları olan üç İttifaq yer alır. Birincisi 1951-ci il tarixli Paris Anlaşması ilə qurulan Avropa Kömür və Polad Birliyidir. Daha sonra 1957-ci il tarixində Roma Anlaşması ilə Avropa İqtisadi Birliyi və Avropa Atom Enerjisi Birliyi (EURATOM) qurulmuşdur. İttifaqlar bu müddətin sonunda üzv dövlətlər arasındakı bütün daxili sərhədləri ləğv edərək vahid bir bazar qurublar. 1992-ci ildə Maastrixdə imzalanan Avropa Birliyi Anlaşması ilə iqtisadi və pul birliyi formasında irəliləyən və məlum sahələrdə hökumətlərarası əməkdaşlığı əhatə edən bir Avropa Birliyi qurulmuşdur. Avropa Birliyinin əsas fəaliyyət prinsiplərini aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

1. Milli və ümumi maraqlar arasında balans yaradan dövlətlərarası və dövlətüstü qurumların mövcudluğu;
2. Avropa Birliyi institutu ilə milli dövlətlər arasında dəqiq səlahiyyət bölgüsü;
3. Qəbul olunan qərarların müxtəlif təsnifatı (məcburi və tövsiyyəvi qərarlar, qərarların icrası vasitəsinin dövlətlər tərəfindən azad seçimi və s.);
4. Birlik qərarlarının üstünlüyü prinsipi (bu hər sahə üzrə dövlətlərarası müqavilələrlə təsdiqlənir);
5. İnteqrasiya proseslərinin ölkələrin ictimaiyyəti tərəfindən dəstəklənməsi.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı İƏT 1985-ci ildə İran, Pakistan və Türkiyə tərəfindən yaradılıb. Qurum üzv ölkələrin Xarici İşlər Nazirləri Şurasından ibarətdir. Şura təşkilatın fəaliyyət siyasətini, Regional Planlaşdırma Şurasını, Müavinlər Şurasını müəyyən edir. Mənzil-qərargahı Tehrandə yerləşən Müavinlər Şurası İƏT ölkələri səfirlərindən ibarətdir.

İƏT-in kənd təsərrüfatı sahəsi; sənaye əməkdaşlığı; nəqliyyat və rabitə; infrastruktur və ictimai işlər; elm, təhsil və mədəniyyət; energetika; narkotik maddələrin yayılmaması məsələləri üzrə fəaliyyət göstərən 8 texniki komitəsi var.

Komitələr ildə bir dəfə toplanır. İƏT Nazirlər Şurası da ən azı ildə bir dəfə yığıncaq keçirir.

1993-cü ildə BMT Baş Assambleyasının 48-ci sessiyasında İƏT BMT-də, 1994-cü ildə isə İslam Təşkilatı Konfransı nda müşahidəçi statusu alıb. 5-7 iyul 1993-cü il – İstanbul da İƏT ölkələri dövlət başçıların II görüşü baş tutmuşdur. Sammitdə İƏT-in uzunmüddətli inkişafına dair İstanbul bəyannaməsi qəbul edilib. Sənəddə İƏT-in iqtisadiyyat, elm və mədəniyyət sahələrində başlıca vəzifələri və fəaliyyət istiqamətləri müəyyənləşib. Həmin görüşdə Kvett planı da (İƏT-in nəqliyyat, ticarət, energetika, sənaye, kənd təsərrüfatı və turizm sahələrində fəaliyyəti) təqdir edilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev İƏT-lə əlaqələrin genişlənməsini xarici siyasətin prioritet istiqamətlərindən biri kimi diqqət mərkəzində saxlayıb. 2004-cü ilin 13-14 sentyabrında İƏT-in Düşənbədə növbəti-VIII sammiti baş tutub. Azərbaycan sammitdə Baş nazir səviyyəsində təmsil olunub. Görüş iştirakçıları 2015-ci ilədək İƏT məkanında azad ticarət zonasının yaradılmasının vacib olduğunu bildiriblər. 2006-cı ilin mayında Bakıda İƏT-in IX zirvə toplantısı keçirilib. Bakı sammiti İƏT tarixində vacib və əhəmiyyətli görüşlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Toplantıda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev, Əfqanıstan Prezidenti Həmid Kərzai, İran Prezidenti Mahmud Əhmədinəjad, Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğan, Qazaxıstanın Baş naziri Danial Aqmetov, Pakistanın Baş naziri Şövket Əziz, Tacikistanın Baş naziri Akil Akilov, Özbəkistan parlamenti Qanunvericilik Palatasının sədri Erkin Xəlilov, Qırğızıstan Baş nazirinin müavini Almanbet Matubraimov, Türkmənistan Prezidenti yanında Xəzər dənizi məsələsi üzrə dövlət müəssisəsinin rəhbəri Xoşgəldi Babayev, İƏT-in baş katibi Asxat Orazbay iştirak ediblər. Bakıda keçirilmiş IX zirvə görüşündən etibarən İƏT-də sədrlik Azərbaycana keçib. Azərbaycan Prezidenti, İƏT-in IX zirvə toplantısının sədri İlham Əliyev nitq söyləyib. Azərbaycanın regional əməkdaşlıq məsələlərinə çox böyük önəm verdiyini diqqətə çatdıran Azərbaycan Prezidenti bildirib: "... Biz bir neçə beynəlxalq, regional layihələrin iştirakçısı, təşkilatçısıyıq və çox istəyirik ki, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində də konkret layihələr daha çox olsun. Biz konkret

məsələlər ətrafında diskussiya apararaq və praktik addımların atılması üçün lazım olan bütün tədbirləri görməliyik...” 8 fevral 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibi Xurşid Ənvəri qəbul edib. Görüş zamanı baş katib Pakistan xalqının Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünü qəti şəkildə pislədiyini bir daha bəyan edib. 2009-cu il martın 11-də Tehrandə İƏT-in X Zirvə görüşü öz işinə başlayıb. Prezident İlham Əliyev Zirvə toplantısında iştirak edib. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev çıxışında bildirib: “...Son üç il ərzində bizim sədrliyimiz altında İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatında müxtəlif təşəbbüslər irəli sürülmüşdür. Eyni zamanda, Azərbaycanın təşəbbüsü ilə bölgədə enerji, nəqliyyat və digər sahələrdə çox önəmli addımlar atılmışdır. Azərbaycan enerji təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi işinə öz töhfəsini verməkdə davam edir...”. Sammitin sonunda Tehran bəyannaməsi qəbul olunub. Bəyannamədə regional münaqişələrin sülh yolu ilə və dövlətlərin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllinin zəruriliyi vurğulanıb. 2012-ci ildən İƏT-də baş katiblik Azərbaycana keçəcək.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan ölkələrin strateji coğrafi məkanlarda yerləşməsi, Qərblə Şərqi birləşdirən ən qısa və səmərəli nəqliyyat dəhlizinə malik olmaları, təbii sərvətlərlə zənginliyi bu təşkilatın əhəmiyyətini artıran amillərdəndir. Qeyd olunan keyfiyyətlər baxımından Azərbaycan bu təşkilatda xüsusi çəkiyə malikdir. Azərbaycan İƏT-də islahatların aparılmasında və bu təşkilatın səmərəliliyinin artırılmasında maraqlı olan ölkələrdəndir.

Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı 25 iyun 1992-ci ildə İstanbul Bəyannaməsinin imzalanması ilə yaranmışdır. 5 iyun 1998-ci ildə Yalta şəhərində üzv-ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından Yalta Əsasnaməsini imzalamaları ilə (1 may 1999-cu ildə qüvvəyə minmişdir) tam olaraq təşkilat statusunu almışdır. Təşkilatın yaradılması təşəbbüsü Türkiyəyə məxsusdur. Üzv ölkələr. Azərbaycan, Albaniya, Bolqarıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova, Rusiya, Rumıniya, Türkiyə, Yunanıstan, Ukrayna, Serbiya. Təşkilatın məqsədi regional əməkdaşlığın əsas istiqamətlərini müəyyən etmək və region dövlətləri arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə yaradılmışdır.

Bu günə kimi Azərbaycan Respublikası QDİƏT çərçivəsində 11-dən çox müxtəlif rəsmi sənədlərin hazırlanmasında və qəbul olunmasında, müvafiq işçi qrupların iclaslarında fəal iştirak edir. 2005-2007-ci illərdə Azərbaycan Respublikası enerji üzrə işçi qrupun fəaliyyətini koordinasiya etmişdir. Azərbaycan həmçinin, Qara Dəniz regionunun inkişaf etdirilməsi və regionda əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi məqsədilə tərtib olunan Qara Dəniz dairəvi avtomagistral yolunun tikintisi layihəsində iştirak edir. QDİƏT-in Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 2009-cu il 15-16 aprel tarixində keçirilən 20-ci toplantısının qərarına əsasən, təşkilata sədrliyi 2009-cu ilin 1 may tarixindən altı ay müddətində Azərbaycan həyata keçirmişdir.

BMT çərçivəsində iqtisadi əməkdaşlıq EKOSOK tərəfindən yaradılmış iqtisadi komissiyalar çərçivəsində həyata keçirilir:

a) BMT-nin Avropa iqtisadi komissiyası; buraya Avropa dövlətləri; keçmiş sovet respublikaları, habelə ABŞ və Kanada daxildir;

b) Asiya və Sakit okean üçün BMT-nin iqtisadi və sosial komissiyası (Qərbi Asiyanın ərəb ölkələrindən başqa, Asiya dövlətləri, Okeaniya dövlətləri, habelə Böyük Britaniya, ABŞ və Fransa);

c) Afrika üçün BMT-nin iqtisadi komissiyası (Afrika dövlətləri);

ç) Qərbi Asiya üçün BMT-nin iqtisadi komissiyası (Qərbi Asiyanın ərəb ölkələri, Misir, habelə Fələstin);

d) Latin Amerikası və Karib hövzəsi üçün BMT-nin iqtisadi komissiyası (Latin Amerikası ölkələri, habelə Böyük Britaniya, Niderland, İspaniya, Kanada, ABŞ və Fransa).

Göstərilən komissiyaların məqsədi müvafiq regionda yerləşən ölkələrin iqtisadi inkişafına dəstək vermək və onların əhalisinin həyat səviyyəsini yüksəltməkdən ibarətdir. Komissiyaların ali orqanı üzv-dövlətlərin nümayəndələrinin plenar sessiyasıdır. Onların tərkibində icra orqanı kimi katiblik, daimi və müvəqqəti köməkçi orqanlar vardır.

Avropa bərpa və inkişaf Bankı 1990-cı ildə təşkil olunmuşdur. Londonda yerləşir. Bank, əsas etibarilə, mühüm infrastruktur obyektlərinin (nəqliyyat şəbəkələrinin, telekommunikasiyaların və s.) yaradılması üçün vəsait ayırır. Xüsusi

sektor üçün kreditlər Bank tərəfindən verilən borcun 60%-ni, dövlət sektoru üçün kreditlər isə - 40%-ni təşkil etməlidir.

İqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf Təşkilatı (İƏİT) 1948-ci ildən fəaliyyət göstərir (1960-cı ilə qədər – Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı). 30-a qədər dövlət Təşkilatın üzvüdür. Əsas məqsədləri: üzv-dövlətlərin ümumi iqtisadi və ticarət siyasətinin reallaşdırılması; onların, inkişaf etməkdə olan ölkələrə yardım etməsi ilə bağlı siyasətin əlaqələndirilməsi. İƏİT aşağıdakı struktura malikdir: daimi fəaliyyət göstərən Şura (rəhbər orqan); İcra komitəsi; Katiblik (Baş Katib rəhbərlik edir). Bundan əlavə, Təşkilatın yüzdən artıq ixtisaslaşdırılmış orqanı vardır. İƏİT-in orqanlarının qərarları tövsiyə xarakteri daşıyır.

Avropa İttifaqı (Aİ) unikal siyasi-hüquqi keyfiyyətə malik dövlətlər birliyi. İlk əvvəl sırf iqtisadi məqsədlərlə yaradıldığına baxmayaraq, Avropa İttifaqı indi siyasi-iqtisadi quruma çevrilmişdir. Əsası 1951 və 1957-ci illərdə qəbul olunmuş üç müqavilə ilə qoyulmuşdur: Avropa Kömür və Polad Birliyinin yaradılması haqqında təsis müqaviləsi (1951-ci il); Atom enerjisi üzrə Avropa Birliyinin yaradılması haqqında təsis müqaviləsi (1957-ci il) və Avropa İttifaqı Birliyinin təsis olunması haqqında Roma müqaviləsi (1957-ci il). Bunlardan əlavə, Avropa İttifaqının təşkili və fəaliyyəti aşağıdakı hüquqi sənədlərə əsaslanır: 1965-ci il Brüssel müqaviləsi (üç Birliyin vahid orqanları yaradılmışdır); 1971-ci il Lüksemburq müqaviləsi (ən mühüm məsələlər üzrə qərarların yalnız ümumi razılıq əsasında qəbul olunması barədə razılıq əldə edilmişdir); 1986-cı il Vahid Avropa aktı (1993-cü ilə qədər vahid daxili bazar yaradılması və siyasi əməkdaşlığa doğru irəliləmək məqsədi qoymuşdur); 1990-cı il Şengen sazişi (1993-cü ildən bəzi Aİ ölkələri tərəfindən vahi viza rejiminə keçid nəzərdə tutulmuşdur); Avropa İttifaqı haqqında 1992-ci il Maastrix müqaviləsi (XX əsrin sonuna ümumi müdafiə daxil olmaqla, siyasi ittifaqın və vlyuta-iqtisadi ittifaqın yaradılması nəzərdə tutulmuşdur); 1997-ci il Amsterdam sazişləri (sosial sahədə əməkdaşlığın gücləndirilməsi və əhalinin miqrasiyasının liberallaşdırılması haqqında) və vahid valyuta – yevroya keçid haqqında 1998-ci il sazişi.

Bu sazişlər, Aİ-nin orqanlarının qəbul etdiyi çoxsaylı normativ aktlarla birgə “Avropa İttifaqı hüququ” və ya “Avropa hüququ” adlanan xüsusi hüquqi sistem əmələ gətirir.

Aİ-nin məqsədi gömrük, iqtisadi və habelə siyasi ittifaq yaradılması üçün integrasiya proseslərini ardıcıl inkişaf etdirməkdir. Bu yolda Aİ dövlətləri aşağıdakılara nail olmuşlar: qarşılıqlı ticarətdə rüsumların tamamilə ləğvi; vahid xarici gömrük tarifinin müəyyən olunması; adamların, malların və kapitalın sərhədlərdən azad keçidi; vahid ticarət və aqrar siyasətin həyata keçirilməsi; vahid patent sistemi; vahid valyuta və s.

Müasir beynəlxalq iqtisadiyyatda yaranmış və inkişaf edən çoxsaylı integrasiya birlikləri öz qarşılıqlı prinsiplə eyni vəzifələri qoyurlar. Bu vəzifələrdən isə integrasiyanın məqsədləri irəli gəlir:

1. Məhsul iqtisadiyyatının üstünlüklərindən istifadə;
2. Əlverişli xarici siyasət mühitinin yaradılması;
3. Ticarət siyasəti vəzifələrinin həlli;
4. İqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərinə dəstək;
5. Milli sənayenin gənc sahələrinin dəstəklənməsi;
6. Dünya bazarlarında mövqelərin gücləndirilməsi;

İntegrasiya prosesləri iqtisadi regionalizmin inkişafına gətirib çıxarır ki, bunun da nəticəsində ayrı-ayrı ölkələr qrupu öz aralarında ticarət üçün, bir sıra hallarda isə istehsal amillərinin regionlararası hərəkəti üçün daha əlverişli şərait yaradırlar. Aydın görünən proteksionist cəhətlərinə baxmayaraq, iqtisadi regionalizm beynəlxalq iqtisadiyyatın inkişafı üçün mənfi amil hesab edilmir. Lakin bu zaman nəzərə alınmalıdır ki, integrasiya edən ölkələr qrupu qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrini liberallaşdırarkən üçüncü ölkələrlə qarşılıqlı əlaqələr üçün integrasiya proseslərinin başlanmasına qədər mövcud olmuş şərtlərdən daha pis şərtlər müəyyən etməməlidirlər.

1.3.Xarici iqtisadi əməkdaşlıqda prioritetlərin seçilməsinin metodoloji əsasları

İqtisadi müstəqillik və suverenlik əldə etdikdən sonra Azərbaycanın qarşısında dünya təsərrüfat sistemində integrasiya olmaq imkanları açıldı. Hazırda Azərbaycan getdikcə xarici dünyaya daha çox açılan bir ölkə olmaqla dünya ictimaiyyəti ilə aktiv iqtisadi, siyasi, elmi-texniki, mədəni və sair əlaqələr qurur ki, bunların da arasında xarici ticarət mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan xarici ticarətinin fiziki həcmi, dəyəri, əmtəə və coğrafi strukturu son illərdə kəskin dəyişikliyə məruz qalmışdır. Məlumdur ki, 1991-ci ilə qədər xarici ticarət mərkəzinin inhisarı altında olmuş və Azərbaycan əsasən respublikalararası ticarət əməliyyatları həyata keçirmişdir ki, elə bu əməliyyatlar da onun xarici ticarət fəaliyyətini əks etdirmişdir. Təhlil edilən dövrdə respublikalararası dövriyyəsinin 30%-ni təşkil etmiş, dövriyyənini yalnız 5-7%-ni uzaq xarici ölkələrin (əsasəndə QİYŞ ölkələrinin) payına düşmüşdü.

Şərh olunan daxili və xarici ticarət əlaqələrinin inkişafının nəzəri-metodoloji məsələlərinə əsaslanaraq müasir dövrdə dünya təsərrüfat sistemində gedən prosesləri, Azərbaycanın yerli xüsusiyyətlərini və iqtisadi inkişaf istiqamətlərini nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, müasir dövrdə ölkəmizin integrasiya proseslərinin effektivliyini yüksəltmək üçün aşağıdakı prinsiplərə riayət olunmalıdır.

1. Ölkənin mövcud təbii-iqtisadi ehtiyatlarından məqsədli istifadənin təşkil edilməsi : beynəlxalq iqtisadi əlaqələr sistemində xarici ticarətin səmərəliliyinin artırılmasının əsas prinsiplərindən biri təbii-iqtisadi ehtiyatlardan məqsədli istifadənin təşkil edilməsi olmalıdır. Hər bir ölkə rəqabət üstünlüyü əldə etdiyi sahələrdə mövcud imkanları səfərbər etməklə beynəlxalq bazarlara sərbəst çıxışını təmin edə bilər. İnkişaf yolunda olan ölkələrin əksəriyyətində olduğu kimi, respublikamız da özünün zəngin təbii ehtiyatlarını beynəlxalq bazarlara çıxarmaqla digər istehsal sahələrinin inkişafına da təkan verə bilər. Təbii olaraq həmin ehtiyatların məhdudluğu şəraitində ölkəmizin xammal ixracatçısından hazır məhsulların satıcısı rolunda çıxış etmələri daha məqsəduyğundur. Ölkəmiz özünün müstəqilliyini qazandıqdan sonra investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi sahəsində yürütdüyü «açıq qapı» siyasəti nəticəsində, xüsusilə zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsi və bunların

beynəlxalq bazarlara çıxarılması sahəsində xeyli irəliləyişlər əldə etmişdir. Təbii olaraq ölkəmiz gələcək iqtisadi inkişafının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirərkən bu əməliyyatlardan əldə olunan gəlirlərin digər sahələrin də tarazlı inkişafına yönəltməsi xarici ticarət əlaqələrinin də genişləndirilməsinə təkan verəcəkdir.

2. İxrac yönümlü məhsul istehsalında elmi-texniki tərəqqinin müasir nailiyyətlərindən və innovasiya texnologiyalarından istifadə imkanlarının genişləndirilməsi. Ölkənin ixrac potensialının genişləndirilməsi beynəlxalq bazarların standartlarına cavab verən likvidli məhsul istehsalından asılıdır. Keyfiyyətli, rəqabət qabiliyyətli məhsulun istehsalı qabaqcıl texnologiyaların istehsalatda və sosial yeniliklərin cəmiyyətdə tətbiqini tələb edir. Xüsusilə bu gün aktual olan yeyinti məhsullarının keyfiyyətinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələsi istehsal, yaxud da emal prosesinin bütün mərhələlərində keyfiyyətə nəzarət sistemlərinin tətbiqini zəruri edir.

Elmi-texniki tərəqqinin məqsədi əmək və material resurslarına qənaət edilməklə məhsul istehsalının artırılmasına, əhəlinin sosial həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına nail olmaqdır. Müəssisələr elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin və müasir texnologiyaların tətbiqi sayəsində istehsal ehtiyatlarından istifadənin səmərəliliyini artırır, əmək məhsuldarlığını yüksəldir, məhsul vahidinə məsrəflərin xeyli azaldılmasına nail olurlar.

Müəssisələrdə elmi-texniki tərəqqini əks etdirən göstəricilər sistemində aşağıdakıları aid etmək olar:

- müxtəlif istehsal sahələrində məhsuldarlığın artırılması;
- məhsul istehsalının artması və onun keyfiyyətinin yüksəlməsi;
- istehsal prosesində xammal və ehtiyatlara qənaət olunması;
- məhsulun maya dəyərinin aşağı salınması və istehsalın rentabelliyyətinin artması və s.

Bu göstəricilər vasitəsilə müəssisələrdə elmi-texniki tərəqqinin səmərəliliyini qiymətləndirmək və onların rolunu müəyyənləşdirmək mümkündür.

Bu gün sənaye sahələri ilə yanaşı, milli iqtisadiyyatın inkişafında əhəmiyyətli rol oynayan aqrar bölmədə də texniki tərəqqi əsas yer tutur. Bu, özündə təkcə texnikanın tərəqqisini yox, eyni zamanda istehsal texnologiyasının və təşkilinin qabaqcıl təcrübədən istifadəni əks etdirir. Kənd təsərrüfatının sənaye əsasına keçirilməsi respublikada aktual məsələlərdən olmaqla yanaşı, bunun təmin edilməsi texniki tərəqqi ilə bilavasitə bağlıdır. Müasir dövrdə istehsal proseslərinin kompleks mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması kənd təsərrüfatının sənaye əsasında keçməsi istiqamətində başlıca addımlardan biri olardı. Bu proses eyni zamanda kənd təsərrüfatının məruz qaldığı təbii qüvvələrin mənfi təsirindən də müəyyən dərəcədə azad edir. Şübhəsiz, kənd təsərrüfatını tam sənaye əsasına keçirmək mümkün deyildir. Çünki o, təbii-iqlim şəraitindən ancaq qismən azad edilə bilər. Kənd təsərrüfatının sənayeləşdirilməsi, istehsalın mexanikləşdirmə və avtomatlaşdırma səviyyəsinin yüksəldilməsi görülməli işlərin sürətləndirilməsinə imkan verir ki, bu da əlverişsiz təbii iqlimin (yağışın, quraqlığın və s.) vurduğu zərərləri qismən azaldır. Aqrar bölmədə məhsul istehsalının artması bir sıra əməliyyat sənaye sahələrinin inkişafına və istehsal olunan məhsulların beynəlxalq bazarlara sərbəst çıxışı imkanlarını artıracqdır.

3. Təsərrüfat subyektlərinin müəyyən məhsulların istehsalında ixtisaslaşma səviyyəsinin yüksəldilməsi. Təsərrüfat subyektlərinin ixtisaslaşması onların istehsal etdikləri məhsulların bilavasitə mübadiləsi ilə başa çatır. Bunun nəticəsi olaraq müəssisələrarası, sahələrarası və ölkələrarası əmək bökməsi yaranır. Xüsusilə, beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirak edən ölkələrin müəssisələri öz tələbatlarından daha çox istehsal etdikləri məhsulları beynəlxalq bazarlara ixrac edir, istehsal etmədikləri, yaxud da öz tələbatlarından az istehsal etdikləri malları idxal edir. Bu hadisə özlüyündə müəssisələrin öz güclərini ayrı-ayrı məhsul növlərinin istehsalına yönəltmək və istehsal olunmuş məhsulların sadəcə ölkə ərazisində deyil, eyni zamanda bütün dünya təsərrüfat miqyasında mübadilə etməkdən ibarətdir.

Müəssisələrin beynəlxalq ixtisaslaşması və müqayisəli üstünlüyünün əldə edilməsi, həmçinin onların ölkədaxili ixtisaslaşmasına uyğun olaraq həyata keçirilir, qarşılıqlı əlaqədə olan beynəlxalq sistemdə iştirak edərək müəyyən növ məhsul

istehsal edir və ixrac edirlər. İxrac həcmnin ölçüsü isə kvotadan asılıdır. Tamamilə aydındır ki, kvota nə qədər yüksək olarsa, resurslar beynəlxalq əmək bölgüsünə bir o qədər çox cəlb olunacaqdır. Ümumi istehsalda ixracın xüsusi çəkisi ixrac kvotasının, hətta ümumi daxili məhsulun (ÜDM) həcmi ilə ölkə daxilində istehlak olunan məhsullar arasındakı fərqə bərabər olmalıdır. Daxili istehlak nə qədər yüksək olarsa, ixrac kvotasının həcmi də bir o qədər çox olacaqdır. Ölkənin ixrac kvotasının həcmi daxili bazarın həcmi, iqtisadi inkişaf səviyyəsi əhalinin hər bir nəfərinə düşən ÜDM, ölkənin təbii resurslarla təmin olunma səviyyəsi, milli iqtisadiyyatın sahə strukturu və s. amillər müəyyən edir. Belə ki, böyük dövlətlərdə istehsalçılar üçün daxili bazarda xammal, material və işçi qüvvəsi tapmaq imkanları genişdir və istehlak mallarının tapılmasında onlar çətinlik çəkmirlər. İnkişaf etmiş həmin dövlətlər bəzi çatışmayan resursları və istehlak mallarını idxal edir. Bunun əvəzində isə öz tələbatlarından artıq istehsal etdikləri məhsulları başqa ölkələrə ixrac edirlər. Buradan aydın olur ki, ÜDM-də ixracın xüsusi çəkisi inkişaf etmiş ölkələrdə inkişaf yolunda olan kiçik ölkələrə nisbətən azdır.

Digər tərəfdən, ölkənin hər bir nəfərinə düşən ÜMD-si nə qədər çox olarsa və ölkənin beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirakı eyni inkişaf səviyyəsində olmasına baxmayaraq çoxdursa, onun ixrac kvotası da yüksək olacaqdır.

İxrac kvotasının həcminə ölkənin təbii ehtiyatlarının həcmi də təsir edir. Məsələn, zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik ölkəmizin ixracında neft və neft məhsullarının xüsusi çəkisi və ixrac kvotası yüksəkdir. Bəzən isə eyni inkişaf səviyyəsinə malik olan Yaponiya, Sinqapur kimi ölkələrdə təbii ehtiyatların zənginliyi deyil, onların olmamağı beynəlxalq Əmək bölgüsündə aktiv iştirakı stimullaşdırır. Belə ki, həmin ölkələr xammal ehtiyatlarını idxal edir və onlardan hazır məhsullar istehsal edərək daha üstün qiymətlərlə ixrac edə bilirlər.

İqtisadiyyatın struktur xüsusiyyətləri də ixrac kvotasına təsir edən əhəmiyyətli amillərdəndir. Bir ölkədə energetika, metallurgiya və ağır sənayenin digər sahələrinin xüsusi çəkisi nə qədər çox olarsa, ölkə beynəlxalq əmək bölgüsünə bir o qədər az qoşulacaqdır. Əksinə, hazır məhsulların, detalların, emaləmə sənaye sahələrinin istehsalı üzrə ixtisaslaşmış ölkələrin ixrac kvotası da yüksək olacaqdır.

4. Daxili və xarici ticarətin təkmilləşdirilməsi, ölkələrin beynəlxalq əmək bölgüsündə fəal iştirakı nəqliyyat və infrastrukturun yüksək inkişaf səviyyəsinə çatdırılmasından da asılıdır. Təbii olaraq ölkənin bütün nəqliyyat növlərindən istifadəyə eyni dərəcədə əhəmiyyət verməsi, beynəlxalq yükdaşımalarda intensivliyini artırmaq üçün dünya vahid nəqliyyat sisteminə qoşulması ölkənin tranzit ölkə kimi əhəmiyyətini artıracaqdır. Ölkəmizin əlverişli coğrafi mövqeyi, Avropanı Asiya ilə birləşdirən əsas nəqliyyat yollarının buradan keçməsi, bir sıra strateji əhəmiyyətli layihələrdə ölkənin fəal iştirakı son dövrlər nəqliyyatda yükdaşımalarının keyfiyyət və kəmiyyətinə müsbət təsir etmişdir. Bu gün avtomobil nəqliyyatı sahəsində özəl sektorun inkişafı, ölkə gəmiləri ilə yükdaşımaların səmərəli həyata keçirilməsi, ölkə ərazisindən neft və neft məhsullarının boru kəməri vasitəsilə beynəlxalq bazarlara ötürülməsi və dəmir yolu əlaqələrində maneələrin aradan qaldırılması daşıymaların həcmnin artmasına da təsir etmişdir.

Digər tərəfdən, müəssisələrin xarici ticarətlə daha fəal məşğul olmalarına yardımçı olan bəzi strukturların (lizinq şirkətlərinin, ixracata yardım fondu, ixracatçı birlikləri və s.) yaradılması da ölkənin ümumi ticarət dövriyyəsinin artmasına müsbət təsir edəcəkdir.

5. Daxili və xarici ticarəti tənzimləyən qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının sürətləndirilməsi. Ölkənin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsi, dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiyasının sürətləndirilməsi və beynəlxalq əmək bölgüsündə fəal iştirakı bu sahədə mövcud qanunvericiliyin beynəlxalq standartların tələblərinə uyğunlaşdırılmasını tələb edir. Daxili bazarın qorunması fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına yönəldilən tədbillər xarici ticarətin tənzimlənməsi sahəsində görülən işlərdən bilavasitə asılıdır. Ölkəmizin dünya təsərrüfat sisteminə sürətlə qovuşduğu bir dövrdə beynəlxalq ticarət-iqtisadi təşkilatlarda bərabər hüquqlu üzvü kimi iştirakını təmin etmək üçün milli qanunvericiliyin Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) Avropa İqtisadi Birliyi və digər təşkilatların qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması vacib məsələlərdəndir. Müasir dövrdə ölkəmizin iqtisadi inkişaf strategiyasında xarici iqtisadi fəaliyyəti yenidən qurmaq, təkmilləşdirmək və tənzimləmək üçün milli iqtisadiyyatın ixrac yönümünə

uyğun formalaşdırılması və idxalı əvəz edən istehsal sahələrinin yaradılması məsələləri başlıca prioritetlər olaraq müəyyən edilmişdir. Bu istiqamətdə işlərin sürətləndirilməsi məqsədilə bir sıra fərmanlar imzalanmış, Dövlət Proqramları qəbul edilmiş və idarəetmə sahəsində təkmilləşdirmələr aparılmışdır.

Göründüyü kimi, ölkələrin beynəlxalq əmək bölgüsündə fəal fəaliyyəti və xarici ticarət əlaqələrinin səmərəliliyinin artırılması yuxarıda qeyd olunan prinsiplərə əməl etməklə kompleks fəaliyyət proqramlarının hazırlanmasını və tətbiq edilməsini tələb edir.

Xarici ticarətin inkişafın dinamikası və meyllərinin kompleks tədqiqatı zamanı ixrac-idخال əməliyyatlarının ölkə-coğrafi strukrunun öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xarici ticarətin, xüsusilə də ixracın coğrafi strukturunun öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xarici ticarətin, xüsusilə də ixracın coğrafiyasına görə xarici ticarətin münasibətlərindəki prioritetlər barədə fikir yürütmək olar. Müstəqilliyin ilk illərində ənənəvi ticarət əlaqələrinin coğrafi strukturunda köklü dəyişiklər baş verdi. 1990-2004-cü illərdə MDB ölkələrinin ixracda payı 92.3%-dən 17%-ə, idxalda xüsusi çəkisi isə 71.5%-dən 34.3%-ə düşüb. Uzaq xarici ölkələrin Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrində payı isə müvafiq olaraq 7.7%-dən 83%-ə və 28.5%-dən 65.7%-ə yüksəlib. Göstəricilər uzaq xarici ölkələrin xarici ticarət münasibətlərində xüsusi çəkisinin dayanıqlı templərlə artdığını göstərir ki, buda Azərbaycanın xarici ticarətinin müstəqillik illərində nümayiş etdirdiyi xarakterik meyllərdən biridir.

2010-cu ilin yekunlarına görə, Azərbaycanın dünyanın 150 ölkəsi ilə ticarət əlaqəsi olmuşdur ki, bunlardan 12-si MDB-yə, digərləri isə uzaq xarici ölkələrə aiddir. Yuxarıda deyilənlər göstərir ki, keçid dövründə Azərbaycanın xarici ticarətində dəqiq ifadə olunmuş qanunauyğunluqlar və meyllər meydana gəlmişdir. Bu meyllərin həm statik, həm də dinamik təhlili ölkənin xarici ticarətinin coğrafiyasının inkişafında ümumi qanunauyğunluqları və regional xüsusiyyətləri müəyyən etməyə imkan verir. Ölkənin xarici ticarətində, həm ixracda, həm də idxalda Avropa Birliyi ölkələrinin, xüsusilə də İtaliya, Böyük Britaniya, Almaniya və Niderlandın xüsusi çəkisi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Eyni zamanda, ölkənin

ənənəvi ticarət tərəfdaşları Rusiya, Türkiyə və İran da mövqelərini qorumaqdadırlar. Bundan əlavə, son illərdə bir sıra Asiya və Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri ilə ticarət əlaqələri aktivləşmişdir. Belə güman etmək olar ki, yaxın illərdə bu ölkələr və həmçinin ABŞ Azərbaycanın əsas perspektiv ticarət tərəfdaşları olacaqlar. İnteqrasiya birlikləri və ticarət blokları ilə münasibətdə isə Avropa Birliyi ölkələri və OPEK-in xüsusi çəkisi əhəmiyyətli dərəcədə artsa da, MDB və İƏT ilə ticarət əlaqələri zəifləmişdir. Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin, o cümlədən Azərbaycanın xarici iqtisadi strategiyasının əsas prioritet istiqamətlərindən biri onların müasir dünya təsərrüfat proseslərinə aktiv şəkildə qoşulmaları, global geoiqtisadi məkanda baş verən yeni meyllərə adekvat şəkildə reaksiya verməkdən ibarətdir. Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi baxımından xarici iqtisadi əlaqələrin bu keçid ərəfəsində dövlət tərəfindən nəzarətdə saxlanması, o cümlədən də tənzimlənməsi məqsədə uyğundur və tədqiqat materialları bir daha göstərir ki, respublika rəhbərliyi real gerçəklik prizmasından baxıldıqda müstəqillik dövründə ölkənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin prioritetlərinin və strateji istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində kompleks fəaliyyət göstərmişdir.

Tranzit olaraq Azərbaycan Respublikası ərazisindən 5992,4 min ton yük keçirilmişdir. Tranzit yüklər əsasən İtaliya (1712,0 min ton), İsveçrə (1623,1 min ton), Gürcüstan (1261,8 min ton), Tacikistan (435,1 min ton), Türkiyə (250,4 min ton), İran (196,1 min ton), Rusiya (161,0 min ton), Türkmənistan (145,1 min ton) və Qazaxıstan (90,8 min ton) dövlətlərinə göndərilmişdir. Azərbaycan Respublikası ərazisindən daşınan tranzit yükün miqdarı keçən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 104,5% olmuş və ya 43,1 min ton artmışdır.

Azərbaycanın xarici iqtisadi münasibətlərinin və əlaqələrinin məzmunu və əsas istiqamətlərini ifadə edən bu cəhətlərin hər biri ölkənin gələcək inkişafında fəaliyyət proqramının tərkib hissəsi olmalıdır. Azərbaycanın xarici iqtisadi inteqrasiya əlaqələrinin formalaşmasında daha faydalı və səmərəli iqtisadi münasibətlərin yaradılmasına üstünlük verilməlidir. Əgər göstərilən prinsip əsasında inteqrasiya prosesi həyata keçirilərsə, respublikanın inkişafında böyük nailiyyətlər əldə etmək mümkündür.

II FƏSİL

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ AVROPA BİRLİYİ İLƏ

ƏMƏKDAŞLIĞININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

II. 1. Avropa Birliyi və onun fəaliyyət prinsiplərinin təhlil edilməsi

Dünya birliyində geosiyasi və iqtisadi hökmranlıq uğrunda rəqabət mübarizəsi ən çox Birləşmiş Ştatlarla Qərbi Avropa arasındadır. Ayrı-ayrı ölkələrin – AB üzvlərinin (AFR, Fransa, Böyük Britaniya və İtaliya) maliyyə-kredit sistemlərinin analizi Avropanın integrasiya birliyinin əsas struktur elementlərinin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Lakin Avropa Birliyi bir çox hallarda dünya maliyyə bazarında özünün institusional və hüquqi formaları olan müstəqil iştirakçı kimi çıxış edir. Həm də beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində ayrı-ayrı Avropa dövlətlərinin rollarının minimallaşdırılması tendensiyası nəzərə çarpır. Bu ölkələr arasında iqtisadi, hüquqi və digər sərhədlərin silinməsi isə nəticədə onun vahid maliyyə-kredit sistemi olan bir dövlət kimi nəzərdən keçirilməsinə gətirib çıxarır.

Avropa Birliyinin iqtisadi inkişaf templəri pozitiv stabilliyi ilə fərqlənir. Əgər 1996-cı ildə real ÜDM-in artımı 1,6% təşkil edirdisə, 2000-ci ildə bu göstərici 3,4%-ə çatmışdır. Lakin 2001-ci ildə iqtisadi artım tempi 1,5%-ə enmiş, 2002-ci ildə 0,9%, 2003-cü ildə 1,9% təşkil etmişdir. Avropa Birliyinin makroiqtisadi göstəricisinin analizində, adətən, “avro zonasına” daxil olan daha inkişaf etmiş dövlətlərin analoji parametrlərini ayrıca nəzərdən keçirirlər. Bunlar daha sıx iqtisadi integrasiyaya çatmış və nəticədə vahid valyutanı tətbiq etmək imkanına malik olmuş ölkələrdir. Yuxarıda adı çəkilən 15 ölkədən yalnız üçü “avro zonasına” daxil olmur. Bunlar Böyük Britaniya, Danimarka və İsveçdir.

Cədvəl II.1

Avropa Birliyində və “avro zonasında” real ÜDM-un artımı, əvvəlki ilə nəzərən %-lə

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
AB	2,8	2,4	1,6	2,5	2,9	2,8	3,4	1,5	0,9	1,9
Avro zonası	2,4	2,2	1,4	2,3	2,9	2,8	3,5	1,4	0,8	1,8

Avropa Birliyində, xüsusilə “avro zonasında” *istehlak qiymətlərinin* orta illik artımı yüksək olmasa da, 2% həddini – Avropa mərkəzi bankının monetar siyasətinin istiqamətini aşmırdı. Əgər 1996-cı ildə “avro zonasında” inflyasiya sürəti 2,2 %,

1997-ci ildə 1,6 %, 1998 və 1999-cu illərin hər birində 1,1%, 2000-ci ildə 2,1% idisə, 2001 və 2002-ci illərdə bu göstərici 2,3%-dən çox təşkil etmişdir.

Avro Birliyi ölkələrində əmək bazarının vəziyyəti kifayət qədər çətinləşir. Ayrı-ayrı Avropa ölkələrində, məsələn, AFR-də, Fransada və İtaliyada işsizliyin yüksək səviyyəsi səbəbindən, 1990-cı illərdə AB-də bu göstərici çox yüksək olmuş və işçi qüvvəsi sayının 10%-ni üstələmişdir. Yalnız 1998-ci ildə işsizlik səviyyəsinin azalma tendensiyası qeyd olunmuş və 2002-ci ildə bu göstərici artıq 7,6% təşkil etmişdir.

Cədvəl II.2

İşsizliyin səviyyəsi, işçi qüvvəsinin sayının % tərtibi ilə

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
10,1	10,5	10,1	10,2	10,0	9,4	8,7	7,8	7,4	7,6

Beynəlxalq əmək bölgüsündə və beynəlxalq ticarətdə Avropa Birliyinin iştirakı çox böyükdür və aşağıdakı göstəricilər də bunu sübut edir. Dünya ticarətində AB-nin payı 39,1%, ÜDM-də ixracatın payı 10,2% təşkil edir, ticarət dövriyyəsinin nəzərə alınması şərti ilə birlik daxilində bu ölkələrin ÜDM-də ixracat payı orta hesabla 30%-ə çatır. Son göstərici ilə ölçülə bilən iqtisadiyyatın açıqlıq səviyyəsi AB-nin bəzi ölkələrində daha yüksəkdir. Məsələn, Belçikada və İrlandiyada bu göstərici 60%-i üstələyir. “Avro zonası” ölkələrində mal və xidmətlərlə xarici ticarətin aktiv saldosu 2000-ci ildə 46,3 milyard avroya qədər azalmışdır. Əvvəlki ildə bu göstərici 71,6 milyad avro olmuşdur. Bu ölkələr qrupunda həmin göstərici 2002-ci ilin üçüncü rübündə ÜDM-in 3,1%-ini təşkil etmişdir. Avropa Birliyinin bütün ölkələrinə gəlincə, nəzərdən keçirilən dövrdə mal və xidmətlərin xarici ticarətinin aktiv saldosu ÜDM-in 2,1%-inə çatmışdır. Malların xarici ticarətinin saldosu müsbət olaraq qalmış, lakin daha əhəmiyyətli şəkildə – 51,2 milyard avrodan 12,6 milyard avroya qədər azalmışdır. 2002-ci ilin noyabrında isə “avro zonası” ölkələrinin ticarət balansının profisiti 9,9 milyard avro təşkil etmişdir. Bununla belə, AB-də analoji göstərici daha az 0,8 milyard avro idi. “Avro zonası” ölkələrinin ödəniş balansının cari əməliyyat hesabının kəsiri investisiya

gəlirlərinin və cari transfertlərin qarşılıqlı hərəkətinin mənfi saldosunun yüksək məbləğləri ilə şərtlənmiş və 1999-cu ildə ÜDM-in 0,1%-indən 2000-ci ildə 0,4%-inə qədər artmışdır.

Ümumilikdə, Avropa Birliyinin dünya maliyyə-kredit münasibətləri sistemində rolu və yeri AB-nin ayrı-ayrı ölkələri tərəfindən vahid pul vahidi - avronun tətbiqindən sonra əsaslı şəkildə dəyişdi. Avropa Birliyi dövlətlərinin atdığı və presedenti olmayan bu addım Avropada iqtisadi integrasiya prosesinin son məqsədlərindən biridir. Hələ birliyin özündən də əvvəl yaranmış Avropa Birliyi pul sisteminin əsas hissəsi avrodur.

Avropa Birliyinin əsas fəaliyyət prinsiplərini tətqiqatçılar aşağıdakı kimi qruplaşdırırlar:

1. Milli və ümumi maraqlar arasında balans yaradan dövlətlərarası və dövlətüstü qurumların mövcudluğu;
2. Avropa Birliyi institutu ilə milli dövlətlər arasında dəqiq səlahiyyət bölgüsü;
3. Qəbul olunan qərarların müxtəlif təsnifatı (məcburi və tövsiyyəvi qərarlar, qərarların icrası vasitəsinin dövlətlər tərəfindən azad seçimi və s.);
4. Birlik qərarlarının üstünlüyü prinsipi (bu hər sahə üzrə dövlətlərarası müqavilələrlə təsdiqlənir);
5. İntegrasiya proseslərinin ölkələrin ictimaiyyəti tərəfindən dəstəklənməsi.

AB-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri bunlardır:

✓ Ədalət və Daxili işlər – Azad AB vətəndaşlarının AB sərhədləri daxilində hər hansı bir yerdə səyahət etmə, işləmə, yaşama haqlarına təminat verilmişdir. Bu haqdan tam olaraq istifadə edə bilmək üçün insanların öz həyatlarını yönləndirmələri və iş təhlükəsizliklərini təmin etmələri lazımdır. İnsanlar beynəlxalq qanun pozuntusuna qarşı qorunmalı və Birlik səviyyəsində təməl haqlarına hörmət etməli və ədalətdən eyni bərabərdə faydalanmalıdırlar. Bu vəziyyət Avropa Birliyinin təhlükəsizlik, ədalət və azadlıq sahəsi yaratması üçün lazımdır.

✓ Araşdırma və Yenilik – AB dünyanın bütün elmi məlumat qabiliyyətinin hardasa üçdə birini istehsal edir. Araşdırma və yenilik AB xalqlarının gözlədiyi rifah

və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədinə xidmət edir. Ortaq proqramlar AB ölkələrinin işlərini birləşdirir. Əsas vasitə altıncı çərçivə proqramıdır. Bu program üzv ölkələr və digər bəzi ölkələr və Avropa Birliyinin öz Ortaq Araşdırma Mərkəzindəki araşdırmalar üçün fond yaradır.

✓ Balıqçılıq – AB balıqçılıq sənayesi cəmiyyətin ən vacib ərzaq və məşğulluq qaynaqlarından biridir. Bu səbəblə balıq ovlanması məhdudlaşdırılması lazımdır. AB balıqçılıq sektoruna və istehlakçılara xeyir vermək məqsədi güdən ortaqlar bir balıqçılıq siyasətinə sahibdir.

✓ Məlumat cəmiyyəti – On beş il əvvəl mövcud olmayan mobil telefonlar bugün həyatımızın ən vacib parçalarından biri halına gəlmişdir. İnternet müddətsiz məlumat axışını təmin edir. Yüksək qabiliyyətli digital sistemlər kimi xidmətlər və proqramlar təqdim edilərək əvvəllər ayrı olan yayım və telekommunikasiya dünyası bir yerə toplanır. Məlumat texnologiyasındakı bu inqilab evdə, işdə və məktəb və ya universitetlərdə məlumat cəmiyyətini təşkil edir. AB siyasətləri və fəaliyyətləri bu inkişafı əvvəlcədən dəstəkləyir və yönləndirir.

✓ Regional Siyasət – AB dünyanın ən zəngin bölgələrindən biri olmasına baxmayaraq regionlararası gəlir paylaşılması və fürsət qeyri-bərabərliyi mövcuddur. Gəlirləri AB ortalamasından aşağı olan və 2004-cü ilin Mayında üzv olan ölkələr bu fərqliliyi daha da dərinləşdirəcək. Regional siyasətlər vasitəsilə mənbələr varlı regionlardan kasıb regionlara yönləndirilirlər. Beləliklə həm maliyyə həmrəyliyi, həm də güclü iqtisadi inteqrasiya təmin olunmuş olur.

✓ Büdcə – Berlinin Charlottenburg səmtindəki kiçik bir çörəkbişirmə zavodu ilə Sloveniyanın Jozef Stefan İnstitutundakı dil müəllimləri və Krakow Texnoloji Universitetindəki araşdırma mühəndisləri ilə Lissabonun qatar stansiyasının ortaq hansı nöqtəsi ola bilər ki? Bunların hamısı AB büdcəsində fond təşkil ediblər. AB-nin illik büdcəsinin böyük bir qismi Avropa cəmiyyətinin xeyrinə istifadə edilir. AB büdcəsi ətraf-mühitin təmizliyi, ərzaq təhlükəsizliyi və xərçəng araşdırmaları kimi sahələrə tətbiq edilir.

✓ Ətraf-mühit – Ətraf-mühitin qorunması bugününümüz və gələcək nəsillərin həyat səviyyəsi üçün əsas şərtidir. Ancaq çətin olan bunu iqtisadi inkişaf ilə paralel

olaraq uzun müddətdə davam etdirə bilməkdir. AB ətraf-mühit siyasəti yenilik və iş fərsətlərini təşviq edən yüksək ətraf-mühit standartları üzərində qurulmuşdur.

✓ Xarici əlaqələr – AB-nin ticari, iqtisadi və maliyyə mövzularındakı uğurları onu bir dünya gücü vəziyyətinə gətirir. AB qlobal formada bir çox ölkə və regionu əhatə edən ikili və çoxtərəfli anlaşmalar silsiləsinə sahibdir. Dünyanın ən böyük ticarət həcminə sahib və dünyanın ikinci ən güclü pul toplusuna sahib olan AB beş qitədəki yardım layihələrinə də ayda bir milyard Euro xəcləyir. Avropa Birliyinin xarici siyasətdə söz sahibi olan bir vəziyyətə gəlməsi Birliyə vacib qlobal öhdəlik qazandırır.

✓ Xarici ticarət – AB dünyanın birinci ticari gücüdür və dünya idxalat və ixracat həcmnin 20%-ini həyata keçirir. Varlı və kasıb ölkələrin qarşılıqlı maraqları çərçivəsində AB üzv ölkələr arasındakı sərbəst ticarəti 50 ilə yaxın bir müddətdir ki, uğurla öz üzərinə götürmüşdür.

✓ Tərbiyə, Təhsil və Gənclər – Başqa ölkələrdə tərbiyə, təhsil və iş mədəniyyətlərarası anlayışa böyük xeyir verir. Hər il yüz mindən çox Avropa Birliyi vətəndaşı fərqli mədəniyyətləri tanımaq imkanı verən və AB vətəndaşı olmağın verdiyi üstünlüklərdən faydalanmağı asanlaşdıran AB mənbəli sərhədxarici proqramdan faydalana bilir. Avropa Birliyi, eyni zamanda, milli tərbiyə və təhsil səviyyəsinin yüksəlməsini təşviq edir, çünki bu sahələr iş və inkişaf üçün çox lazımlıdır.

✓ Enerji – Neft qıtlığı və enerji çatışmazlığı az-az meydana gəlir, lakin bu vəziyyət də enerjiyə həyatın hər sahəsində ehtiyac duyulduğunun xatırladıcısıdır; nəqliyyat üçün, mənzilləri qış mövsümündə isitmək, yay mövsümündə soyutmaq üçün, fabrikləri, şirkətləri, müəlləkləri işlətmək üçün enerjiyə ehtiyac vardır. Ancaq bir çox enerji mənbəyi tükənmişdir. Ancaq enerji istifadəsi çirklənmə mənbələrindən biridir. Yeridilə bilən inkişaf neftin daha az və ağıllı istifadəsi zamanı baş verə bilər.

✓ İqtisadi və Pul əlaqələri – Davam edə biləcək bir böyümə və Avropa Birliyində yaşam yarada bilmək üçün üzv ölkə hökumətləri iqtisadiyyatlarını sağlam iqtisadi idarəetmə təməllərində qurmalıdırlar. Ortaq pul siyasəti bu müddətin bir parçasıdır.

✓ Genişlənmə – 1 May 2004-cü ildə Kipr və Maltanı da əhatə edən səkkiz mərkəz və Şərqi Avropa ölkəsinin Birliyə daxil olması əsrlərdir davam edən ayrılığın sonunu gətirən tarixi bir uğurdur. Yenidən birləşmiş Avropa; dörd yüz əlli milyon vətəndaşına iqtisadi maraqlar təmin edən vahid bazarı ilə daha güclü, daha demokratik və daha müəyyən bir qitə formasında gəlir.

✓ Qida Təhlükəsizliyi – Son illərdə sağlamlıq sektorunda partlayış edən qida sektoruyla bağlı böhranlar istehlakçının qida təhlükəsizliyi üzərindəki inamını sarsıtmışdır. Bu vəziyyətə qarşılıq olaraq AB qlobal bir “tarladan boşqaba” adlı vətəndaşların qida sektorundakı inamlarını yenidən qazanmağı qarşısına məqsəd qoyan bir strategiyanı inkişaf etdirmişdir.

✓ İdarəetmələr – Müvəffəqiyyətli və müasir olmasına baxmayaraq, Avropa iş və sənaye dünyası bu şöhrəti əldən verə bilər. Texnoloji inkişafə uyğunlaşmaq və rəqabəti davam etdirmək qalıcı bir mübarizədir. Bu problemi müvəffəqiyyətli bir formada qarşılaya bilmək davam edə biləcək böyümə və daha çox rifah üçün lazımlıdır. AB-nin müdaxilə siyasəti yenilikləri, müdaxiləni və xidmətlər və istehsalatda rəqabətçiliyi təşviq etməkdə vacib bir rol oynayır.

✓ Vizual siyasət – Günümüzdə televiziya məlumat və əyləncənin əsas mənbəyidir. Hər insan gündə təqribən üç saatını kino, idman xəbərləri və digər proqramları izləyərək keçirir. Vizual sektor AB-yə bir milyon iş imkanı yaradır. Bu sektor böyük ticari məqsədlər və mədəni fərqlilik, cəmiyyət xidmətləri və sosial cavabdehlik məsələlərini əhatə edir. Birlik ortaq maraqların olduğu yerlərdə qayda və rəhbərlər yaradarkən, hər bir hökumət öz vizual siyasətini yeridir.

✓ Gömrük – Gömrük Birliyi AB-ni təşkil edən ən əsas amillərdən biridir. Bu vəziyyət Birlik daxilindəki gömrük vergilərini ləğv etmiş, onun yerinə idxal mallara aid tək bir vergi sistemi təyin etmişdir. Üzv ölkələr arasında gömrük yoxlamaları ləğv edilmişdir. Gömrük vəzifəliləri artıq sadəcə AB-nin xarici sərhədlərində yerləşirlər. Bunlar sadəcə ticarətin davamını təmin etməklə yetinməyib, eyni zamanda ətraf-mühitin və mədəni mirasın qorunmasını təmin edir.

✓ Təhlükəsizlik və xarici siyasət – Avropa Birliyinin beynəlxalq münasibətlərdə tək səslə olaraq hərəkət etməsi fikri Avropanın bütünləşmə müddəti

qədər köhnədir. Ancaq birlik ortaq təhlükəsizlik və xarici siyasət mövzusunda əldə etdiyi uğuru vahid bazar və ortaq pul toplusu sahəsində göstərə bilməmişdir. Kommunizmin çöküşünü izləyən geopolik dəyişikliklər və Balkanlar və qalan hissədə meydana gələn böhranlar AB üzvlərinin tək bir səsle danışma və hərəkət etmə cəhdlərini artırmışdır.

✓ Ümumi sağlamlıq – Ölkələr və qitələr arasında sistemli olaraq səyahət edən insanların olduğu bir dünyada milli sərhəd daxilinə girən xəstəliklərin qarşısı alına bilmir və bu AB vətəndaşlarını hədələyir. Siqaretdən asılılıq, az qidalanma və ya çirklənmədən qaynaqlanan xəstəliklər bütün Avropa Birliyi üzvləri üçün narahatçılıq mövzudur. Vahid bazarda tibbi və qan məhsullarının təhlükəsizliyi paylaşılan bir cavabdehlikdir. Sağlamlıq sahəsinin üzv ölkələrin ən əsas problemi olduğuna görə AB bu mövzudakı çətinliklərin fəal həllində yönləndirici rol oynaya bilər.

✓ Daxili bazar – 10 ildir Avropa vahid bazarını təbii qəbul edirik. Sərhədlərin açılması ilə insanlar, mallar, xidmətlər və sərmayə tək ölkə içərisində hərəkət edərcəsinə Avropa səviyyəsində sərbəstcə hərəkət edirlər. AB vətəndaşları Birliyin daxili sərhədləri içərisində iş və zövq üçün hərəkət edir və ya istəklərinə görə öz ölkələrinin sərhədləri daxilində qalıb bütün AB məhsul növlərindən faydalana bilirlər. 1993-cü ildə yaradılan vahid Bazar AB-nin ən böyük uğuru və ən çətin mübarizəsi olmuşdur.

✓ İnsan Haqları – İnsan haqları, demokratiya və hüququn üstünlüyü AB-nin əsas şərtlərindəndir. Qurumun nizamnaməsində yer alan bu dəyərlər, əsas haqlar şərtinin qəbulu ilə möhkəmləndirilmişdir. İnsan haqlarına hörmət sadəcə birliyə qatılmaq istəyən ölkələr üçün deyil, eyni zamanda birliklə ticari və digər anlaşmalara sahib olan ölkələr üçün də bir əsas şərtidir.

✓ İnsani Yardım – Hər həftə televiziyalarda və qəzetlərin ilk səhifələrində fəlakət xəbərləri və görüntüləri yayımlanır. AB təbii, ya da insanların səhvindən qaynaqlanan fəlakətlərdə din, dil, irq və siyasi fikir ayrılığı da daxil olmaqla yardıma möhtac olan xalqa mümkün olan ən sürətli formada çatmağı qarşısına məqsəd qoyan bir insanı yardım mərkəzidir.

✓ Məşğulluq siyasəti – Avropa məşğulluq və sosial siyasətinin şüarı daha çox və daha yaxşı iş təklifləri ilə fürsət bərabərliyi. AB dünyanın rəqabət nisbəti ən yüksək və ən dinamik olan iqtisadiyyatına sahib olma iddiasındadır. Sosial siyasət gündəmi iqtisadiyyat, məşğulluq və sosial siyasətlər çərçivəsində ələ alınır.

✓ İnkişaf – AB və üzv ölkələrdən gələn sərmayənin təxminən yarısı kasıb ölkələrə yardım etmək üçün istifadə olunur ki, bu da Birliyi dünyanın ən böyük yardım qurumu vəziyyətinə gətirir. Ancaq inkişaf siyasəti yalnızca təmiz su və yol çəkilməsi ilə öz işini bitmiş hesab etmir. Birlik ticarəti də; bazarını kasıb ölkələrə açaraq və onları bir-biriləri ilə daha çox ticarət etməyə təşviq edərək, bir inkişaf vasitəsi olaraq istifadə edir.

✓ Mədəniyyət – Dil, ədəbiyyat, plastik sənətlər, vizual sənətlər, əl sənətləri, memarlıq abidələri, film və radio verlişlərinin yayımı Avropanın mədəni fərqliliyinin bütün sahələridir. Fərqli region və ölkələri təmsil etmələrinə baxmayaraq hər biri Avropanın ortaq mədəni mirasına aiddir. Avropa Birliyinin əsas 2 məqsədi vardır: bu fərqliliyi qorumaq və dəstəkləmək, eyni zamanda digərlərinə də əlçatan hala gətirməyə çalışmaq.

✓ Ortaq Kənd təsərrüfatı Siyasəti – Ortaq Kənd təsərrüfatı Siyasətinin məqsədi əkinçilərə aydın həyat standartları yaratmaq və istehlakçılara ədalətli qiymətlə keyfiyyətli ərzaq təqdim etməkdir. Bu ehtiyacların qarşısının alınma forması illər boyunca dəyişilmişdir. İndiki açar sözlər ərzaq təhlükəsizliyi, çöllüklərin qorunması və pul üçün dəyərdir.

✓ Rəqabət – Təsirli rəqabət açıq bazar iqtisadiyyatı üçün çox lazımlıdır. Rəqabət qiymətləri aşağı salır, keyfiyyəti qaldırır və istehlakçıya geniş seçim imkanı verir. Rəqabət texnoloji yeniliklərə imkan yaradır. Bunun həyata keçməsi üçün özəl sektor və hökumətlərdə dürüstlük və ədalətlik çox vacibdir. Avropa Komissiyası özəl sektor və hökumətlərin mal və xidmətlərin ədalətli ticarəti haqqındakı Avropa Birliyi qanunlarına əməl etmələrini təmin etmək üçün çox geniş imkanlara sahibdir.

✓ İstehlakçılar – AB içərisindəki hər vətəndaş bir istehlakçıdır və Avropa Birliyi onların sağlamlığını qoruma, təhlükəsizliyini təmin etmə və iqtisadi standartlarını yaxşı səviyyədə tutma məsələlərinə olduqca böyük diqqət yetirir.

Avropa Birliyi istehlakçıların məlumat və təlim haqlarını yüksəldir, onların maraqlarının zəmanət altına alınmasına kömək edir və onları özlərinə yardım edəcək istehlakçı dərnəkləri mövzusunda məlumatlandırır və cəsarətləndirir.

✓ Nəqliyyat – Sərhədlərin açılması və nəqliyyat sektorundakı qiymətlərin aşağı düşməsi Avropa Birliyi vətəndaşlarına bugünə qədər heç görülməmiş dərəcədə ölkələrarası hərəkətliliyi təmin etmişdir. Bunun sayəsində fərqli ölkələrdə istehsal olunan mallar istehlakçıya birbaşa çatdırılır. AB milli bazarları rəqabətə açaraq və fiziki və texniki sədləri aradan qaldıraraq bu inkişafa yardım etmişdir. Ancaq böyümə nisbəti davamlı deyil.

✓ Vergiləndirmə – Birbaşa vergiləndirmə hökumətlərin öz vəzifələridir. AB vergiləndirmə siyasəti əlavə dəyər vergisi və vahid bazara birbaşa təsir göstərən məxaric vergisi kimi dolaylı vergilərin nisbətlərinə yönəlir. Bundan başqa vergi qaydalarının AB səviyyəsində sərmayənin sərbəst hərəkətini təmin edəcək və vergidən yayınmaq üçün yaranacaq fürsətlərə səbəb olacaq sərmayənin hərəkətinin qarşısını alacaq şəkildə olmasını təmin edir. Eyni zamanda AB siyasəti Avropa Birliyi vətəndaşlarının Birlik daxilində hər hansı bir yerdə işləmə haqqını məhdudlaşdıra biləcək vergi qaydalarını hədəf alır.

✓ Korrupsiya – Ölkəyə qanunsuz siqaret gətirilməsi, saxta pul çapı və s. bunun kimi hallar Avropalı vergi mükəlləfiyyətliələrinin üzərinə düşür. Avropa Qaçaqmalçılıqla Mübarizə Bürosu AB-nin və vergi mükəlləfiyyətliələrinin maliyyə mənafeleləriylə maraqlanan 350-dən çox məmura sahibdir.

II. 2. Azərbaycanın Avropa Birliyi iqtisadi əməkdaşlığının mövcud vəziyyətinin təhlili

Xarici ölkələrlə iqtisadi əməkdaşlıq Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının çoxşahəli inkişafının təmin etmək üçün böyük üstünlüklər verə bilər. Məhz buna görə Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının formalaşması şəraitində xarici ölkələrlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələr və bu əlaqələrin inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan bir çox həyati əhəmiyyətə malik siyasi və iqtisadi məsələlər baxımından dünyanın yaxın və uzaq, böyük və kiçik dövlətlərinin, beynəlxalq və regional təşkilatların diqqətini özünə cəlb edən bir qütbdür.

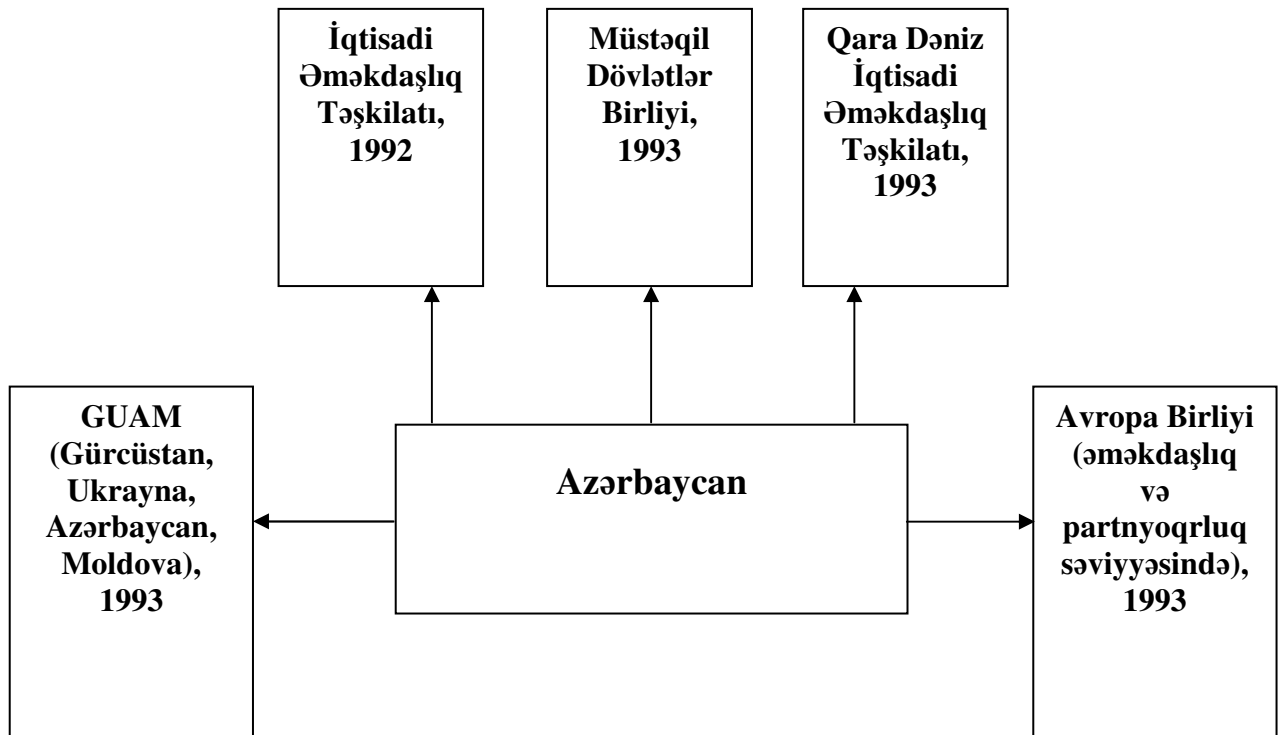
Azərbaycan respublikası xarici ticarətin inkişafı istiqamətində beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla əməkdaşlığı 2 əsas istiqamət üzrə aparılır:

- ✓ Regional təşkilatlar;
- ✓ BMT-nin təşkilat və proqramları.

Azərbaycanın beynəlxalq integrasiya birliklərində iştirakı barədə ümumi məlumatı Şəkil II.1-də görmək olar.

Şəkil II.1.

Azərbaycan beynəlxalq integrasiya birlikləri sistemində

Azərbaycanın regional iqtisadi strategiyasının əsas prioritet istiqamətlərindən biri onların müasir dünya təsərrüfat proseslərinə aktiv şəkildə qoşulmaları, qlobal

geoiqtisadi məkanda baş verən yeni meyillərə adekvat şəkildə reaksiya verməkdən ibarətdir.

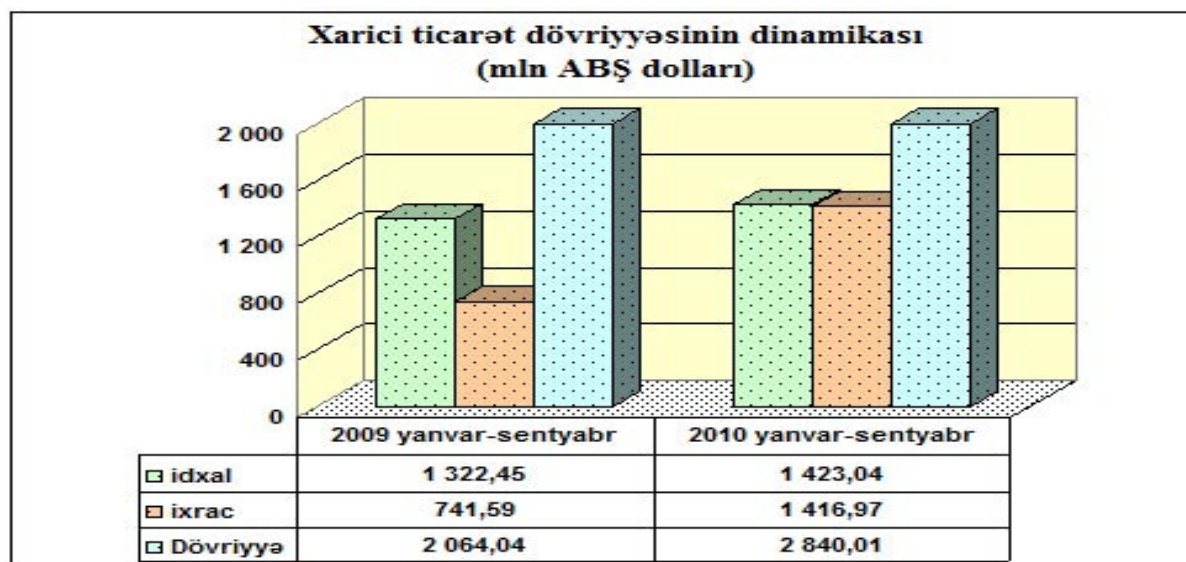
Regional təşkilatlarla əməkdaşlıq Şimal, Şərq və Qərb istiqamətləri üzrə olmaqla, ölkəmizin prioritet maraqlarını müəyyənləşdirir.

Bütün ölkələrdə integrasiyanın inkişafının nəticəsi kimi integrasiya birlikləri çərçivəsində beynəlxalq ticarətin artımı çıxış edir.

90-cı illərin əvvəllərində əsasən siyasi xarakter daşıyan və keçmiş SSRİ ölkələri arasında dövlətlərarası münasibətlərin qurulması məqsədini daşıyan Müstəqil Dövlətlər Birliyi hazırda daha çox üzv ölkələr arasında iqtisadi integrasiyanın konkret çərçivələrinin müəyyənləşdirilməsinə yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikası bir sıra MDB ölkələri ilə azad ticarət rejimini yaratmış, sərbəst sərmayə üçün hüquqi baza tərtib olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsindən verilən məlumata əsasən, 2010-cu ilin 9 ayı ərzində Azərbaycan Respublikasının MDB dövlətləri ilə ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 2 840,01 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 1423,04 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 1 416,97 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə mənfi 6,07 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

Diagram II.1.

2010-cu ilin 9 ayı ərzində MDB dövlətlərinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 14,05 %, o cümlədən idxalda 31,32 %, ixracda isə 9,04 % təşkil etmişdir. 2009-cu ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə, bu dövrdə MDB

dövlətləri ilə ümumi xarici ticarət dövriyyəsi 37,60 % o cümlədən idxal 7,61 %, ixrac isə 91,07 % artmışdır.

MDB çərçivəsində bir sıra mühüm sənədlər tərtib olunmuşdur, o cümlədən:

- MDB-nin 2020-ci ilə qədər dövr üçün iqtisadi inkişaf strategiyası;
- MDB-nin 2020-ci ilə qədər dövr üçün iqtisadi inkişaf strategiyasının birinci mərhələsinin (2009-2011-ci illər) həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı;
- 2003-2010-cu illərdə iqtisadi sahədə MDB üzv dövlətləri arasında əməkdaşlığın səmərəliliyinin artırılması və inkişafına yönəlmiş tədbirlərin İcra Planı;
- MDB-yə üzv dövlətlər arasında ticarət-iqtisadi əlaqələri, sosial-iqtisadi vəziyyəti əks etdirən, eyni zamanda inkişaf perspektivləri haqqında illik məcmuələr;
- MDB-yə üzv ölkələrdə MDB-nin 20 illiyinə həsr edilmiş tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Hal-hazırda, MDB çərçivəsində azad ticarət zonası haqqında saziş layihəsinin razılaşdırılmasına dair danışıqlar aparılmaqdadır.

Qeyd olunan sənədlərə uyğun olaraq, Azərbaycanda müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir, zəruri məlumatlar tərtib olunur. 20 noyabr 2009-cu il tarixində “Müstəqil Dövlətlər Birliyində malın mənşə ölkəsinin müəyyən edilməsi Qaydaları haqqında Saziş” imzalanmışdır.

Azərbaycanın üzv olduğu integrasiya birliklərindən biri də Avropa Birliyi. Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında hərtərəfli münasibətlərin hüquqi əsasını 22 aprel 1996-cı ildə Lüksemburq şəhərində imzalanmış “Bir tərəfdən Avropa Birliyi və onun üzvü olan dövlətlər, digər tərəfdən Azərbaycan Respublikası arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi” (TƏS) təşkil edir.

TƏS Azərbaycan və Avropa İttifaqı arasında əməkdaşlığın bütün mümkün, xüsusilə də siyasi və ticarət sahələrini əhatə edir. TƏS Azərbaycan və Avropa İttifaqı arasında hərbi sahəni əhatə etməyən bütün növ əməkdaşlıq formalarının çərçivələrini təmin edir. Sazişin əsas məqsədlərindən biri də Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropa hüquq sisteminə uyğunlaşdırılmasından ibarətdir.

TƏS-in 2009-cu ildə müddətinin bitməsinə nəzərə alaraq 2010-cu ilin 16 iyul tarixində Avropa İttifaqı və Azərbaycan Respublikası arasında yeni Assosiasiya

Sazişinin imzalanması üzrə danışıqlar başlamışdır. Bunun üçün 4 işçi qrup yaradılmış, bunlardan ikisində Xarici İşlər Nazirliyi, digər ikisində isə İqtisadi İnkişaf Nazirliyi əlaqələndirici kimi çıxış edir.

1992-2006-cı illər arasında Avropa İttifaqının TACİS Proqramı, Fövqəladə Yardım Proqramı, ECHO Humanitar təşkilatı, FEOGA Ərzaq Yardımı Proqramı, Ərzaq Təhlükəsizliyi Proqramı, Bərpa Proqramı, Fövqəladə Humanitar Yardım Proqramı çərçivəsində Azərbaycanda müxtəlif layihələr həyata keçirilmişdir.

Azərbaycanın Avropa Qonşuluq Siyasəti ilə bağlı fəaliyyəti davam etdirilir. Belə ki, 2007-2010-cu illərdə Avropa Qonşuluq Proqramı (AQP) çərçivəsində Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında Fəaliyyət Planı (2006-cı ildə imzalanmış) həyata keçirilməkdədir.

Avropa İttifaqı tərəfindən yeni “Şərq Tərəfdaşlığı” təşəbbüsü irəli sürülmüşdür. Bu təşəbbüsə əsasən, Avropa İttifaqı 2013-cü ilə kimi 6 ölkəyə (Azərbaycan, Belarus, Moldova, Ukrayna, Gürcüstan və Ermənistan) 600 milyon avro məbləğində yardım göstərməyi planlaşdırır. Bu məbləğdən 250 milyon avro artıq təsdiq edilmiş proqramların yenidən tərtib olunması, 350 milyon avronun isə əlavə fondlardan ayrılması gözlənilir.

“Şərq Tərəfdaşlığı” təşəbbüsü çərçivəsində 3 əsas məqsəd var:

1. Hərtərəfli İnstitusional Quruculuq proqramları;
2. Tərəfdaş ölkələr arasındakı iqtisadi qeyri-bərabərliyin və ölkələr daxilində sosial qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması üçün Pilot Regional İnkişaf Proqramları;
3. Şərq Tərəfdaşlığı Çoxtərəfli Ölçüsü yerinə yetirilməsi.

Hazırda Hərtərəfli İnstitusional Quruculuq proqramlarının həyata keçirilməsi mexanizmlərinin və ölkə üzrə əlaqələndiricinin müəyyən edilməsi üzrə işlər aparılır.

Həmçinin, Azərbaycan dövlətlərarası (regional) proqramlarda iştirak edir – bunlar İNOQEYT və TRASEKA proqramlarıdır.

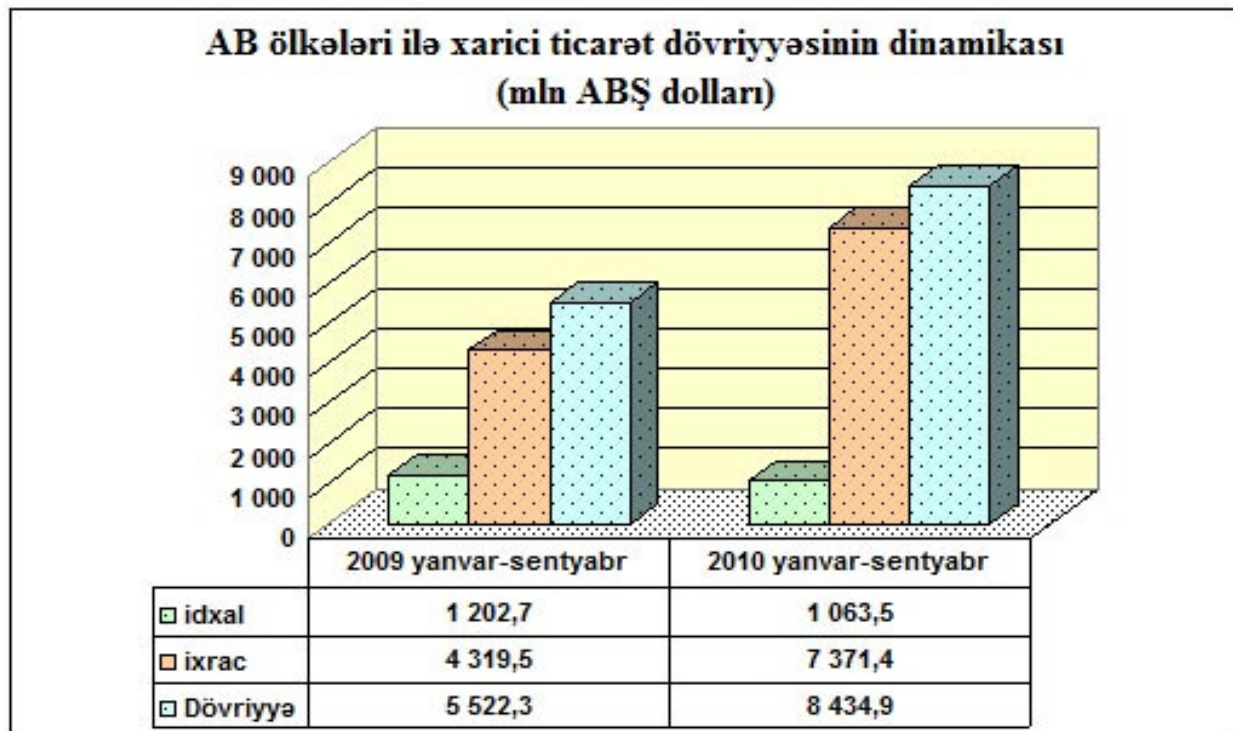
İNOQEYT - Avropa Komissiyası tərəfindən neft və qaz tədarükünün idarə edilməsinə yardım göstərən Aİ-nin texniki yardım proqramıdır. Proqramın məqsədi regional neft və qaz boru kəmərləri sistemlərinin, infrastrukturunun bərpa edilməsi, müasirləşdirilməsi üzrə səylərə dəstək göstərilməsindən ibarətdir.

TRASEKA – “Yeni İpək Yolu” adlandırılan Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Avropa arasında nəqliyyat əlaqələrini inkişaf etdirən proqramdır. TRASEKA-nın məqsədi hazırda mövcud olan yollara əlavə olaraq Avropadan Qara dəniz və Qafqaz vasitəsi ilə Mərkəzi Asiyaya ən tez və ən ucuz ikitərəfli yolun yaradılmasından ibarətdir. 1998-ci ildə TRASEKA üzrə Əsas Çoxtərəfli Saziş imzalanmışdır. Azərbaycan bu layihədə Aİ-nin əsas tərəfdaşdır. 2000-ci ildən etibarən TRASEKA Hökumətlərarası Komissiyanın Katibliyi Bakıda yerləşir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2010-cu ilin 9 ayında Azərbaycan Respublikasının Avropa Birliyi ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 8 434,9 mln ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 1 063,5 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 7 371,4 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 6 307,9 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2010-cu ilin 9 ayında Avropa Birliyi ölkələrinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 41,7 %, o cümlədən idxalda 23,4 %, ixracda isə 47,1 % təşkil etmişdir.

Diagram II.2.

2009-cu ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə, 2010-cu ilin 9 ayında Avropa Birliyi ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsi 52,7 %, o cümlədən ixrac 70,7 % artmış, idxal isə 11,6 % azalmışdır. Bunu aşağıdakı cədvəldə aydın şəkildə görə bilərik (Cədvəl II.3.).

Cədvəl II.3.

***Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə ticarət əlaqələrinin inkişaf dinamikası,
(milyon dollarla)***

AB ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin dinamikası (milyon ABŞ dolları)			
	2009 yanvar-sentyabr	2010 yanvar-sentyabr	Əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən dəyişmə, %-lə
Dövriyyə	5 522,3	8 434,9	52,7
faizlə xüsusi çəkisi	38,4	41,7	
İdxal	1 202,7	1 063,5	-11,6
faizlə xüsusi çəkisi	27,5	23,4	
İxrac	4 319,5	7 371,4	70,7
faizlə xüsusi çəkisi	43,2	47,1	
Saldo	3 116,8	6 307,9	

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

AB ölkələri ilə ayrı-ayrılıqda ticarət əlaqələrinin inkişafına gəldikdə isə burada İtaliya, Fransa, Böyük Britaniya, Almaniya, Yunanıstan, İspaniya öndədirlər. 2010-cu ilin 9 ayı ərzində İtaliyanın Azərbaycanın ümumi ixracında payı 67,73%, Fransanın payı 21,28%, Almaniyanın payı 0,09%, İspaniyanın payı 2,42% olub. Eyni dövrdə idxalda vəziyyət isə aşağıdakı kimi olub: Böyük Britaniya 20,21%, Almaniya – 33,87%, Fransa – 7,50%, İtaliya – 6,93%, Niderland – 3,11%, İsveç – 2,41%. Digər AB ölkələrinin ayrı-ayrı illərdə həm ixracda, həm də idxalda payları 1-2%-ə çatsa da, bu cür hallar sabitliyi ilə seçilmir və epizodik xarakter daşıyır. (Cədvəl II.4.).

Ümumilikdə isə Azərbaycanın AB ilə ticarət əlaqələrinin təxminən 90%-i AB-nin liderlərinin (Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya və Fransa) və ya başqa sözlə “dördlüyün” payına düşür.

Azərbaycan həmçinin GUAM (Demokratiya və İqtisadi İnkişaf üzrə Təşkilat) üzvüdür. Təşkilatın əsas məqsədləri olan demokratik dəyərlərin tanınması, qanun

aliliyinin və insan hüquqlarının, davamlı inkişafın təmin olunması, ümumi təhlükəsizlik mühitinin yaradılması üçün Avropa integrasiyasının dərinləşməsi, həmçinin iqtisadi və humanitar əməkdaşlığın genişləndirilməsi müasir Azərbaycan üçün aktualdır.

Cədvəl II.4.

***Avropa Birliyi üzrə ölkələrin xarici ticarət dövriyyəsi üzrə xüsusi çəkisi
(min ABŞ dolları ilə)***

Ölkələr	İxrac	%-lə xüsusi çəkisi	İdxal	%-lə xüsusi çəkisi	Dövriyyə	%-lə xüsusi çəkisi
İtaliya	4 992 437,63	67,73	74 097,27	6,93	5 066 534,90	60,03
Fransa	1 568 813,79	21,28	80 221,32	7,50	1 649 035,11	19,54
Almaniya	6957,96	0,09	362 207,73	33,87	369 165,69	4,37
Birləşmiş Krallıq	5 194,32	0,07	216 083,15	20,21	221 277,47	2,62
İspaniya	1 78 502,62	2,42	13 387,66	1,25	191 890,28	2,27
Yunanıstan	1 69 389,56	2,30	10 594,15	0,99	179 983,71	2,13
Rumıniya	92 339,14	1,25	12 775,65	1,20	105 114,79	1,25
Bolqarıstan	88 939,93	1,21	8 589,47	0,80	97 529,40	1,16
Malta	95 731,31	1,30	255,21	0,02	95 986,52	1,14
Portuqaliya	86 971,88	1,18	659,00	0,06	87 630,88	1,04
Niderland	51 225,38	0,70	33 271,87	3,11	84 497,25	1,00
Avstriya	778,04	0,01	48 795,54	4,56	49 573,58	0,59
Belçika	1177,80	0,02	34 587,66	3,23	35 765,46	0,42
Çexiya Respublikası	95,76	0,001	34 322,27	3,21	34 418,03	0,41
Kipr	23 266,59	0,32	5 277,05	0,49	28 543,64	0,34
İsveç	70,73	0,001	25 724,19	2,41	25 794,92	0,31
Polşa	5087,19	0,07	17 903,90	1,67	22 991,09	0,27
Finlandiya	24,38	0,0003	21 029,91	1,97	21 054,29	0,25
Litva	1180,92	0,02	12 969,94	1,21	14 150,86	0,17
Slovakiya	355,00	0,01	12 557,61	1,17	12 932,61	0,15
Danimarka	6,28	0,0001	8 452,17	0,79	8 458,45	0,10
Macarıstan	43,12	0,0006	8 382,62	0,78	8 425,74	0,10
Lüksemburq	126,73	0,002	6 737,43	0,63	6 864,16	0,08
Latviya	2 139,68	0,03	4 489,43	0,42	6 629,11	0,08
Estoniya	336,42	0,01	6 171,01	0,58	6 507,43	0,08
İrlandiya	26,02	0,0004	5 969,25	0,56	5 995,27	0,07
Sloveniya	4,11	0,0001	3 904,64	0,37	3 908,75	0,05
Cəmi:	7 371 402,29	100,00	1 063 533,33	100,00	8 434 935,62	100,00

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

Bu gün GUAM çərçivəsində ən prioritet fəaliyyət istiqamətləri arasında “Ticarət və nəql etməyə yardım və azad ticarət zonasının fəaliyyəti haqqında” sənəd layihəsinin yerinə yetirilməsi hesab olunur. Bu sənədin icrasının nəticələri 2007-ci ilin 18-19 iyun tarixlərində Bakıda keçirilmiş GUAM-ın Zirvə Toplantısında müzakirə olunmuşdur.

Sonucu dəfə Azərbaycan Respublikasının iştirakı ilə 2009-cu ilin 27-28 may tarixlərində Kiyevdə GUAM-ın iqtisadiyyat və ticarət üzrə 9-cu iclası keçirilmişdir. İclasda GUAM-ın iqtisadiyyat və ticarət üzrə 2009-cu il üçün hazırlanmış planının həyata keçirilməsi müzakirə edilmişdir.

GUAM üzv dövlətləri arasında əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması aspektləri haqqında saziş layihəsi müzakirəsi üzrə 25 yanvar 2010-cu il tarixində Kiyev şəhərində iclas keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsindən verilən məlumata əsasən, 2010-cu ilin 9 ayı ərzində Azərbaycan Respublikasının GUAM dövlətləri ilə ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 1 285,19 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 391,17 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 894,02 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 502,85 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2010-cu ilin 9 ayı ərzində GUAM dövlətlərinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsidəki payı 6,36 %, o cümlədən idxalda 8,61 %, ixracda isə 5,71 % təşkil etmişdir. 2009-cu ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə, bu dövrdə GUAM dövlətləri ilə ümumi xarici ticarət dövriyyəsi 68,6 % artmış, o cümlədən ixrac 2,6 dəfə çox olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində də iqtisadi integrasiya proseslərində iştirak edir. Azərbaycan Respublikası QDİƏT-in yaradılmasının ilk mərhələsindən başlayaraq təşkilatın fəaliyyətində, Bosfor Qətnaməsi və İstanbul Bəyannaməsinin hazırlanmasında iştirak etmişdir. Azərbaycan 1992-ci ildən təşkilatın üzvüdür. Bu günə kimi Azərbaycan Respublikası QDİƏT çərçivəsində 11-dən çox müxtəlif rəsmi sənədlərin hazırlanmasında və qəbul olunmasında iştirak etmişdir. Azərbaycan Respublikası Təşkilatın bir sıra işçi qruplarında, o cümlədən regionda ticarətin liberallaşdırılmasını

təmin edən sənədlərin hazırlanması məqsədilə toplanan qrupların iclaslarında fəal iştirak edir. 2005-2007-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikası enerji üzrə işçi qrupun fəaliyyətini koordinasiya etmişdir.

Azərbaycan həmçinin, Qara Dəniz regionunun inkişaf etdirilməsi və regionda əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi məqsədilə tərtib olunan Qara Dəniz dairəvi avtomagistral yolunun tikintisi layihəsində iştirak edir.

QDİƏT-in Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 2009-cu il 15-16 aprel tarixində keçirilən 20-ci toplantısının qərarına əsasən, təşkilata sədrliyi 2009-cu ilin 1 may tarixindən altı ay müddətində Azərbaycan həyata keçirmişdir.

Azərbaycanın fəal iştirak etdiyi və onun beynəlxalq iqtisadi integrasiya əlaqələrində mühüm yer tutan regional integrasiya birliklərindən biri də İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatıdır (İƏT). Azərbaycanın İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə münasibətləri 1991-ci ilin fevral ayında, hələ respublika SSRİ-nin tərkibində olarkən qurulmuşdur.

Hazırda İƏT çərçivəsində bir sıra proqramlar həyata keçirilir. Əsas məqsəd üzv-ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi və integrasiya proseslərinə kömək etməkdir. Təşkilat çərçivəsində üzv ölkələr arasında bir sıra prioritet sahələr, o cümlədən kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, energetika, ticarət və investisiya üzrə əməkdaşlıq aparılır. Azərbaycan İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı daxilində regional iqtisadiyyatın liberallaşdırılması proseslərində fəal iştirak edir. Belə ki, üzv dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlığın gücləndirilməsi və regiondaxili ticarətin artırılması məqsədilə Azərbaycan 10 müxtəlif sazişə, o cümlədən “İƏT üzv dövlətləri arasında Ticarət Əməkdaşlığına dair Çərçivə Saziş”, “İƏT regionunda Tranzit Nəqliyyatı haqqında Saziş”ə qoşulmuşdur. “İƏT regionunda investisiyaların təşviqi və qorunması haqqında Saziş” Azərbaycan Respublikası tərəfindən imzalanmış, lakin ratifikasiya edilməmişdir.

Təşkilat çərçivəsində Bakıda bir sıra mühüm tədbirlər, o cümlədən 5 may 2006-cı ildə Bakıda İƏT Dövlət və Hökumət Başçılarının 9-cu Sammiti keçirilmişdir.

2008-ci il 14-16 dekabr tarixlərində Tehrandə İƏT üzv dövlətlərinin Maliyyə və İqtisadiyyat nazirlərinin 3-cü iclası və 2009-cu ilin 18-19 yanvar tarixlərində

Tehranda İOT üzv dövlətlərinin Ticarətin Təşviqi üzrə Təşkilatlarının 1-ci iclası keçirilmişdir.

Hazırda İOT çərçivəsində 4-cü biznes forumun və İOT üzv ölkələrinin Ticarət Təşviqi üzrə Təşkilatlarının rəhbərlərinin 2-ci iclasının 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikasında keçirilməsi istiqamətində işlər aparılır.

Azərbaycan İslam aləminin tərkib hissəsi olaraq, İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) ilə sıx əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdə davam etmiş, bu təşkilatın regional və qlobal məsələlərin həllində siyasi çəkisinin və nüfuzunun artırılmasına yardım etmişdir. Müxtəlif mədəniyyət və sivilizasiyaların qovşağında unikal coğrafi mövqeyi, dözümlülük və icmalararası sülh ənənələri, mədəni və etnik rəngarənglik Azərbaycanın sivilizasiyalar arasında körpü rolunun oynamasının etiraf edilməsinə imkan yaratmışdır. İKT-yə üzv dövlətlərin Mədəniyyət nazirlərinin Tripolidə keçirilmiş beşinci konfransının nəticələrinə görə, Bakı 2009-cu ildə İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası İKT çərçivəsində keçirilən bütün toplantı və görüşlərdə fəal iştirak edir. İKT Azərbaycan Respublikasını siyasi arenada ən yüksək səviyyədə dəstəkləyir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü məsələsi təşkilatın bir sıra qətnamələrində öz əksini tapmışdır.

Ölkəmizə zəruri yardımın göstərilməsi məqsədilə İKT çərçivəsində Azərbaycan Respublikasına İqtisadi Yardım haqqında bir neçə Qətnamə qəbul edilmişdir. Bu sənədlərdə üzv dövlətlər və islam qurumları tərəfindən Azərbaycan hökumətinə lazımi iqtisadi və humanitar yardımın göstərilməsi, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Azərbaycana təcili maliyyə və humanitar yardımın təmin edilməsi üçün tədbirlərin görülməsi kimi əməkdaşlığın prioritet istiqamətləri qeyd olunmuşdur.

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin inkişafı integrasiya proseslərinə aktiv surətdə qoşulmaqla, regional integrasiya birliklərində səmərəli iştirak etməsilə mümkündür.

III FƏSİL
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ AVROPA BİRLİYİ İLƏ İQTİSADI
ƏMƏKDAŞLIĞININ PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏRİ

III.1. Azərbaycanla Qərbi Avropa arasında iqtisadi əməkdaşlıqda inkişaf
proqramları

Avropa İttifaqının (1993-cü ilədək Avropa Birliyi) əsası 1951-ci il aprelin 18-də Avropa Kömür və Polad Birliyini təsis edən müqavilənin imzalanması ilə qoyulmuşdur. Müqavilə Avropanın altı dövləti – Fransa, Almaniya, İtaliya, Belçika, Hollandiya və Lüksemburq tərəfindən imzalanmışdır. Belə bir qurumun yaradılması təklifi 1950-ci il mayın 9-da Fransanın o zamankı xarici işlər naziri Robert Şuman tərəfindən irəli sürülmüş, ondan bir qədər əvvəl isə Fransanın Milli Planlaşdırma İnstitutunun başçısı Jan Monne tərəfindən söylənilmişdir. 1957-ci il martın 25-də Romada imzalanmış müqaviləyə əsasən Atom Enerjisi üzrə Avropa Birliyi və Avropa İqtisadi Birliyi təsis edilmişdir. 1965-ci ildə Brüsseldə yuxarıda adları çəkilən qurumların vahid orqanları yaradılmaqla bu üç təşkilat Avropa İqtisadi Birliyi adı altında birləşdirildi.

1979-cu il martın 13-də valyuta dəyişmə mexanizmlərini ümumiləşdirmək məqsədilə Avropa Valyuta Sistemi təsis edildi. 1985-ci ildə Dövlət və hökumət başçılarının Milan sammitindən sonra Vahid Avropa Aktının imzalanması integrasiya proseslərini sürətləndirdi və 1993-cü ilə kimi vahid daxili bazar yaratmaq, eləcə də siyasi əməkdaşlığa doğru irəliləmək məqsədi qarşıya qoyuldu.

1992-ci il fevralın 7-də Hollandiyanın Maastrixt şəhərində Avropanın 12 dövlət başçısı tərəfindən Avropa İttifaqının yaradılması haqqında müqavilə imzalandı. Müqavilədə Roma müqaviləsinin müddəalarına bir sıra düzəlişlər olundu və bu sənəd 1993-cü il noyabrın 1-dən qüvvəyə mindi. Müqaviləyə Avropa İqtisadi və Valyuta İttifaqının yaradılması, eləcə də bu qurum çərçivəsində vahid valyutaya keçmə prosesinə dair bir sıra maddələr daxil edildi. Həmin vaxtdan Avropa Birliyi Avropa İttifaqı adlanmağa başladı.

2004-cü il may ayının 1-də Kipr, Malta, Polşa, Çex Respublikası, Slovakiya, Sloveniya, Macarıstan, Latviya, Litva və Estoniya, 2007-ci il yanvarın 1-də isə

Bolqarıstan və Rumıniya İttifaqa üzv qəbul edildilər. Beləliklə, Avropa İttifaqının genişlənməsi nəticəsində təşkilatın üzvlərinin sayı 27-yə çatmış oldu.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan dövləti ölkədə islahatların həyata keçirilməsi və dünya integrasiya proseslərinə daha sıx cəlb olunması istiqamətində qısa müddət ərzində bir sıra beynəlxalq və regional təşkilatlarla çoxtərəfli əlaqələr yaratmışdır.

Azərbaycan-Avropa İttifaqı əlaqələri xüsusi proqramlar çərçivəsində qurulmuş və müxtəlif sahələr üzrə: iqtisadi və sosial islahatlara yardım, Şərq-Qərb nəqliyyat-kommunikasiya (TRASEKA) dəhlizinin yaradılması, infrastrukturların inkişafı və s. istiqamətlərdə aparılır.

SSRİ süqut etdikdən sonra, 1991-ci ildə Avropa İttifaqı yeni müstəqil dövlətlərə texniki yardım və ekspert köməyi vasitəsilə demokratik islahatlar keçirmək, bazar iqtisadiyyatı infrastrukturlarını yaratmaq, ölkələr arasında ticarət, nəqliyyat, gömrük işlərini inkişaf etdirmək üçün xüsusi TASİS proqramı hazırlamışdır.

TASİS proqramının Azərbaycanla bağlı hissəsində əməkdaşlığın üç əsas istiqamətinə üstünlük verilir: infrastruktur, özəl sektor və insan resurslarının inkişafı. Bundan başqa, TASİS-in Azərbaycanla əlaqədar əsas çoxtərəfli şəbəkə layihələri mövcuddur. Bunlar 1995-ci ildən başlayaraq ali təhsil müəssisələrinə və onların əməkdaşlarına yardım göstərən TEMPUS proqramı, neft və qaz kəmərləri sisteminin regional integrasiyasını təmin etmək məqsədilə yaradılan İNOQEYT proqramı, TRASEKA-dır. Bununla yanaşı bu əməkdaşlıq “humanitar yardım” (ECHO) və digər proqramlar çərçivəsində də inkişaf etdirilmişdir.

1993-cü ilin mayında Brüsseldə Avropa İttifaqının təşəbbüsü ilə “Avropa-Qafqaz-Asiya Transqafqaz nəqliyyat dəhlizi” (TRASEKA) layihəsi irəli sürülmüş və 8 təsisçi dövlətin (Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Tacikistan və Ermənistan) ticarət və nəqliyyat nazirlərinin konfransında təsis edilmişdir. “Brüssel Bəyannaməsi” adlanan iki rəsmi sənəddə qədim Şərq-Qərb “İpək yolu” dəhlizinin yeni şəraitdə bərpası, nəqliyyat-

kommunikasiya infrastrukturalarının yenidən qurulması və inkişaf etdirilməsi qərara alınmışdır.

1998-ci il sentyabrın 8-də Bakıda Azərbaycan və Gürcüstan Prezidentlərinin təşəbbüsü ilə və TRASEKA proqramının dəstəyi ilə “Tarixi İpək yolunun bərpası” adlı beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. 32 ölkə və 13 beynəlxalq təşkilat nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən konfransın sonunda “Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizinin inkişafına dair çoxtərəfli saziş” adlanan mühüm bir sənədlə yanaşı, iştirakçılar adından Avrasiya ölkələri arasında hərtərəfli əməkdaşlığı və regional integrasiyanın əsas prinsiplərini əks etdirən “Bakı Bəyannaməsi” də imzalanmışdır. TRASEKA layihəsi Azərbaycanla 25 texniki və 11 investisiya layihəsinin həyata keçirilməsini dəstəkləyir ki, bu layihələrin 26-da Azərbaycanın payı ümumilikdə 100 milyon avrodan artıqdır.

Avropaya dövlətlərarası neft və qaz ixracı (İNOQEYT) Avropa İttifaqının yeni müstəqil dövlətlərə maliyyə dəstəyi çərçivəsində həyata keçirilən əsas regional proqramlardan biri kimi, 1999-cu ilin iyulunda Azərbaycan da daxil olmaqla 15 dövlətin iştirakı ilə imzalanan Çərçivə Sazişi əsasında fəaliyyət göstərir.

INOGATE çərçivəsində həyata keçirilən texniki əməkdaşlığa əlavə olaraq, Avropa İttifaqı zəngin təbii ehtiyatlara və strateji coğrafi əraziyə malik olan Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələrinin enerji təminatını və tranzit ehtiyatlarının səmərəli istifadəsinə yönəlmiş fəaliyyətində Avropa Qonşuluq Siyasətinə daxil olan ölkələr bütün maraqlı tərəfdaşların dəstəyi ilə enerji əməkdaşlığı prosesini genişləndirməkdədir. Bu əməkdaşlıq “Bakı Prosesi” təşəbbüsü ilə daha da genişlənmişdir. “Bakı Prosesi”nə 2004-cü il noyabr 13-də Bakıda Enerji Nazirliklərinin Konfransında Avropa ittifaqı, Qara Dəniz və Xəzər dəniz hövzəsi ölkələri arasında enerji sahəsində əməkdaşlığın gücləndirmək məqsədi daşıyan siyasi dialoq şəklində başlanmışdır.

1996-cı il aprelin 22-də Lüksemburqda Avropa İttifaqı və Azərbaycan Respublikası arasında ticarət, sərmayə, iqtisadiyyat, qanunvericilik, mədəniyyət, immiqrasiya və qeyri-qanuni ticarətin qarşısının alınması sahəsində əməkdaşlığı nəzərdə tutan “Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi”(TƏS) imzalanmışdır. Bu

müqavilənin imzalanması Azərbaycanın xarici siyasətinin ən uğurlu səhifələrindən biri kimi qiymətləndirilir. Dövlətimiz və xalqımız üçün mühüm tarixi əhəmiyyət kəsb edən bu müqavilə Azərbaycanın Avropa strukturları və institutları ilə əlaqələrinin genişlənməsi, xüsusilə integrasiya istiqamətində hüququ baza rolunu oynayır.

Müqaviləni imzalamış bütün dövlətlər tərəfindən ratifikasiya edildikdən sonra 1999-cu il iyunun 22-dən qüvvəyə minən və ümummilli lider Heydər Əliyevin imza atdığı bu saziş tərəflər arasında yüksək səviyyəli əməkdaşlığın təşəkkül tapmasını təsdiqləyir.

İmzalanan TƏS-də müvafiq siyasi dialoq çərçivəsində tərəflər arasında siyasi münasibətlərin inkişafının təmin edilməsi, Azərbaycanda demokratiyanın möhkəmlənməsi, iqtisadi inkişaf, bazar iqtisadiyyatına keçid məqsədilə bəzi struktur islahatların aparılması, ticarət və investisiyanın inkişafı, iqtisadi, sosial, maliyyə, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq məsələləri nəzərdə tutulmuşdur. Bu məsələlərin təmin edilməsi üçün Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması sahəsində geniş iş prinsipləri müəyyənləşdirilmişdir.

“Saziş”də nəzərdə tutulur ki, Əməkdaşlıq Şurası Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir və qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün lazımi tədbirləri həyata keçirir. Bundan başqa, fəaliyyət göstərən Əməkdaşlıq Komitəsi Şuranın tövsiyələrinin həyata keçirilməsinə nəzarət edir.

Komitənin nəzdində ticarət və sərmayə qoyuluşu ilə əlaqədar müzakirələr aparmaq məqsədilə Xüsusi Alt Komitə yaradılmışdır. Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında energetika və nəqliyyat məsələləri üzrə ayrıca Alt Komitə də təsis edilmişdir. Bununla yanaşı, dövlət qurumlarının fəaliyyətini əlaqələndirmək üçün Azərbaycan Respublikası ilə Avropa İttifaqı arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq üzrə Dövlət Komissiyası yaradılmışdır.

2004-cü il mayın 17-19-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Brüsselə rəsmi səfəri zamanı Avropa İttifaqına on üzvün qoşulması ilə əlaqədar olaraq “Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq haqqında Saziş”ə Əlavə Protokol imzalanmışdır.

Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq haqqında Sazişin 43-cü maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması sahəsində üzərinə götürdüyü öhdəliyinin icra edilməsi məqsədilə Avropa İttifaqının hüquq ekspertlərinin dəstəyi ilə “Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropa İttifaqının qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması üzrə 2010-2012-ci illər üçün Tədbirlər Planı” hazırlanmış və Azərbaycan Respublikasının Avropaya integrasiyası üzrə Dövlət Komissiyasının 23 oktyabr 2009-cu ildə keçirilmiş 3-cü iclasında təsdiq edilmişdir.

Avropa İttifaqının Azərbaycanla əlaqələri təkcə TRASEKA layihəsi və “Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi” çərçivəsində deyil, həm də Cənubi Qafqazda həyata keçirilən ümumi regional əməkdaşlıq layihəsi, eyni zamanda bölgədə sülhün və sabitliyin təmin olunmasına dair digər proqramlar çərçivəsində reallaşır.

Avropa İttifaqı öz nümayəndəsini 1998-ci ildə Azərbaycana göndərmiş, 2000-ci ildə isə Brüsseldə Azərbaycanın Avropa İttifaqında Daimi Nümayəndəliyi açılmışdır. Bundan əlavə, 2008-ci il fevralın 4-dən Bakıda Avropa Komissiyasının Azərbaycan Respublikasındakı Nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir.

Cənubi Qafqazda mövcud olan münaqişələrin aradan qaldırılması, o cümlədən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ probleminin həlli, region dövlətləri arasında vahid əməkdaşlıq və təhlükəsizlik sisteminə integrasiya mühitinin yaradılması da Avropa İttifaqının əsas şərtlərindəndir.

2003-cü il iyulun 7-də Avropa İttifaqı Cənubi Qafqaz üzrə Xüsusi nümayəndəsini təyin etməsi təşkilatın regionda fəallığının artmasını göstərən addım kimi qiymətləndirilməlidir. Eyni zamanda, Avropa Parlamenti də Cənubi Qafqazda təhlükəsizliyin təmin edilməsinə mane olan Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin nizama salınmasının vacibliyini bildirmişdir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2004-cü il mayın 19-da Brüsselə səfəri Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə münasibətlərində tamamilə yeni mərhələ oldu və ölkəmizin adı çəkilən İttifaqla “Yeni qonşuluq siyasəti” proqramı çərçivəsində genişmiqyaslı əməkdaşlığına dair razılaşmalar əldə edildi.

Avropa İttifaqının region dövlətləri ilə həm ikitərəfli, həm də regional integrasiya kontekstində çoxtərəfli münasibətlər qurması və gələcəkdə onların

təşkilatla daha sıx əməkdaşlığı üçün ciddi fəaliyyət göstərməsi nəticəsində son illərdə adı çəkilən təşkilat öz sərhədlərini bir qədər də genişləndirmişdir. Bununla da, sərhədləri genişlənən İttifaq Avropada yeni qonşular qazanmış və 2003-cü ildə “Daha geniş qonşuluq: Şərq və Qərb qonşularla yeni çərçivə təşəbbüsü” adlı proqram qəbul etmişdir. Avropa İttifaqının xarici işlər nazirləri 2004-cü ilin yanvarında üç Cənubi Qafqaz respublikasını bu təşəbbüsə qoşmaq üçün Avropa Komissiyasına təkliflər hazırlamaq haqqında tapşırıq vermişlər.

2004-cü il mayın 12-də Avropa Komissiyası Avropa Qonşuluq Siyasətinə dair Strategiya sənədini qəbul etdi. Adı çəkilən sənəddə Avropa Komissiyası Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistanın bu siyasətə daxil edilməsi üçün Avropa İttifaqı Şurasına tövsiyə etmişdir. 2004-ci il iyunun 14-də Avropa Komissiyasının tövsiyəsinə təşkilatın Ümumi Məsələlər və Xarici Əlaqələr üzrə Şurasında baxılmış və Şura Cənubi Qafqaz dövlətlərini qeyd edilən siyasətə daxil etməyi qərara aldı.

Qonşuluq Siyasətinin strategiya sənədinə əsasən Avropa İttifaqının tərəfdaş ölkələrlə münasibətlərini yaxın gələcək üçün tənzimləyən əsas sənəd Fəaliyyət planları olacaqdır ki, bu sənəddə İttifaq ilə ikitərəfli münasibətlərin prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Avropa Qonşuluq Siyasətinə görə bu prioritetlər aşağıdakılar ola bilər:

- siyasi, iqtisadi və inzibati islahatların səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi və birgə dəyərlərə hörmət edilməsində konkret irəliləyişlərə nail olunması müqabilində tərəfdaşların tədricən Avropa İttifaqının daxili bazarında müəyyən paya sahib olmaq imkanı;
- eyni zamanda, vətəndaşların, əmtəənin və kapitalın sərbəst dövriyyəsinin təmin etmək məqsədilə gələcək integrasiya prosesləri;
- Avropa İttifaqı ölkələri ilə daha səmərəli siyasi dialoq və əməkdaşlıq, güzəştli ticarət əlaqələri və açıq bazar, miqrasiya, investisiyaların təşviqi imkanları, yeni maliyyə mənbələri, Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlüyün dəstəklənməsi və s.

Bununla yanaşı, Avropa Qonşuluq Siyasəti tərəfdaş ölkələr, o cümlədən Azərbaycan üçün mədəni, təhsil və ətraf mühit kimi sahələr üzrə əlaqələri təşviq edən

müəyyən Avropa İttifaqı proqramlarında daha çox iştirak və texniki yardım imkanları təqdim etmişdir.

2004-cü ilin may ayında Avropa İttifaqı Qonşuluq Siyasətinin həyata keçirilməsi üçün 255 milyon avro vəsait ayıraraq, Cənubi Qafqaz dövlətləri ilə bu istiqamətdə məqsədyönlü iş aparır. Adı çəkilən proqrama qoşulan ölkələr İttifaq institutlarına insan hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq, qanunların aliliyini təmin etmək, səmərəli və şəffaf idarəçilik yaratmaq, bazar iqtisadiyyatı tələblərinə hörmət bəsləmək və xarici siyasət sahəsində beynəlxalq hüquq normalarına əməl etmək əzmində olduqlarını nümayiş etdirməlidirlər.

Azərbaycan Respublikası da bu sahədə qarşıda duran vəzifələrin həlli istiqamətində ardıcıl addımlar atmaqla öz mövqeyini ifadə etmişdir. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2005-ci il iyunun 1-də “Azərbaycan Respublikasının Avropaya integrasiyası üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında” imzaladığı sərəncamda Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında əlaqələrin daha da gücləndirilməsi, İttifaqın Azərbaycan üzrə Fəaliyyət Planının hazırlanması və həyata keçirilməsi üzrə səmərəli, əlaqələndirilmiş işin təmin edilməsi məsələləri öz əksini tapdı. Bununla yanaşı, qəbul edilmiş sənəddə Avropa İttifaqı ilə siyasi, iqtisadi, hüquqi, nəqliyyat və enerji, təhlükəsizlik, insan hüquqları və demokratikləşmə, humanitar elm-təhsil və digər əməkdaşlıq sahələri üzrə işçi qrupun yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Hazırda Avropa İttifaqının regionda həyata keçirdiyi “Yeni qonşuluq siyasəti” layihəsinin əsas məqsədi Cənubi Qafqaz dövlətlərinin siyasi, iqtisadi cəhətdən Avropa dəyərlərinə yaxınlaşmasını sürətləndirməkdən ibarətdir. Təbii ki, Cənubi Qafqaz ölkələri də bu məsələdə maraqlıdırlar və Avropa İttifaqı ilə ikitərəfli münasibətləri genişləndirməyə çalışırlar.

Bu mənada Prezident İlham Əliyevin 2006-cı il oktyabrın 6-8-də Brüsselə rəsmi səfəri mühüm əhəmiyyət daşıyır. Avropa İttifaqı Nazirlər Şurasının Baş katibi, xarici və təhlükəsizlik siyasəti üzrə ali nümayəndəsi Xavyer Solana ilə keçirdiyi görüşdə Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında əməkdaşlığın yeni mərhələsinin başladığını bildiren dövlət başçısı İlham Əliyev bu səfərin İttifaqın Cənubi Qafqaz

regionuna dair yeni qonşuluq siyasətinin gələn beş il ərzində ölkəmizdə siyasi və iqtisadi inkişaf meyarlarının Avropa İttifaqındakı göstəricilərinə uyğunlaşdırılmasının əsasını qoyacağını bəyan etdi: “Avroatlantik məkana integrasiya sahəsində Azərbaycanın neçə illər ərzində apardığı siyasət həm ölkəmiz, həm də bütövlükdə regional əməkdaşlıq üçün çox böyük nəticələr vermiş və verəcəkdir”.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Avropa Komissiyasının sədri Joze Manuel Barrozu 2006-cı il noyabrın 7-də Brüsseldə Azərbaycan Respublikası və Avropa İttifaqı arasında enerji məsələləri üzrə strateji tərəfdaşlığa dair anlaşma memorandumu imzaladılar. Bununla da, Azərbaycan ilə Avropa ittifaqı arasında enerji dialoqunun genişləndirilməsi istiqamətində yeni imkanlar açılmışdır. Bu Memorandumun əsas məqsədləri Avropa İttifaqının enerji təchizatının diversifikasiyası və təhlükəsizliyi, həmçinin Azərbaycanın enerji infrastrukturunun inkişafı və müasirləşdirilməsi, enerjiden səmərəli istifadə, enerjiyə qənaət və bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsidir. Bu sənədin imzalanması Azərbaycanın Avropa İttifaqının enerji bazarlarına daha tez integrasiyasına kömək etməklə yanaşı, Xəzərin enerji daşıyıcılarının nəqli nəticəsində İttifaqın enerji təhlükəsizliyi daha da güclənəcəkdir. Bunun regional təhlükəsizlik, eləcə də əməkdaşlıq və ümumiyyətlə, Avroatlantik məkana integrasiya, xüsusilə, Azərbaycanın böyük neft, qaz ehtiyatları və ölkəmizin gələcək inkişafı üçün böyük əhəmiyyəti vardır. Dövlət başçısı İlham Əliyevin Belçika Krallığına səfəri həm Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi, həm də münasibətlərinin yeni mərhələsi kimi qiymətləndirilir.

Azərbaycan Respublikası ilə Avropa İttifaqı Fəaliyyət Planı 2006-cı il noyabrın 14-də Brüsseldə Azərbaycan Respublikası – Avropa İttifaqı Əməkdaşlıq Şurasının iclası zamanı qəbul edilmişdir. Bununla da, 1999-cu ildən Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq sazişi ilə tənzimlənən Azərbaycan – Avropa İttifaqı münasibətlərinin gələcək inkişafının istiqamətləri Avropa Qonşuluq Siyasəti çərçivəsində Azərbaycan – Avropa İttifaqı Fəaliyyət Planı ilə müəyyənləşdirilmişdir.

1992-2006-cı illərdə Avropa İttifaqının TASİS və digər yardım proqramları çərçivəsində Azərbaycana 414 milyon avrodan çox məbləğdə humanitar, texniki və ərzaq yardımı göstərilmişdir.

2007-ci il yanvarın 1-dən etibarən TACİS proqramı Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti(AQTA) ilə əvəz olunmuşdur. Bu alət çərçivəsində 2007-2009-cu illər üçün Azərbaycan üzrə illik Fəaliyyət Proqramları çərçivəsində 61 milyon avro məbləğində yardım ayrılmışdır. Daha geniş mandat və əhatə dairəsinə malik olan AQTA Avropa Qonşuluq Siyasətinin Fəaliyyət Planlarının həyata keçirilməsi üçün əsas maliyyə alətidir. AQTA 3 başlıca strateji məqsədi ehtiva edir: demokratiya və insan hüquqlarının təşviqi, bazar iqtisadiyyatına keçidin asanlaşdırılması və davamlı inkişafın təşviqi, habelə qarşılıqlı maraq kəsb edən sahələrdə əməkdaşlığın inkişafı.

AQTA çərçivəsində 2007-2013-cü illər üçün nəzərdə tutulmuş Azərbaycan üzrə Strategiya Sənədi Avropa İttifaqının yardım məqsədlərini və siyasət məsuliyyətini əks etdirərək prioritet olan əməkdaşlıq sahələrini dəqiqləşdirir. Bu prioritetlər Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatına və demokratik idarəetmənin təşviqinə yardım, Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsi və təhlükəsizlik məsələlərini əhatə edir.

Bundan əlavə, 2008-ci il mayın 26-da Avropa İttifaqının Xarici İşlər Nazirlərinin Brüsseldə keçirilmiş görüşü zamanı Polşa və İsveç tərəfindən Şərq Tərəfdaşlığı təşəbbüsü irəli sürülmüşdür. Şərqi Avropa Qonşuluq Siyasəti ölkələri üçün vahid formatın təsis edilməsini nəzərdə tutan bu təşəbbüs Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan, Ukrayna, Moldova və Belarusu (Şərq tərəfdaş ölkələri) əhatə edir.

2008-ci il dekabrın 3-də Şərq Tərəfdaşlığı təşəbbüsü üzrə məlumat sənədi və onu müşayiət edən işçi sənəd Avropa Komisiyası tərəfindən Avropa Parlamentinə və Avropa İttifaqının dövlət və hökumət Başçılarının Şurasına təqdim olunmuşdur. Bu iki sənəd Şərq Tərəfdaşlığına dair Avropa Komissiyasının mövqeyi və təkliflərini əks etdirərək, Avropa Qonşuluq Siyasəti çərçivəsində Avropa İttifaqının Şərq tərəfdaş ölkələri ilə gələcək əməkdaşlıq istiqamətlərini müəyyən etmişdir.

2009-cu il mayın 7-də Praqada Şərq Tərəfdaşlığı üzrə Zirvə görüşü keçirilmişdir. Zirvə görüşündə bu təşəbbüsün əsas məqsədləri və prinsipləri, həmçinin gələcək əməkdaşlıq prosesinin ümumi konturlarını müəyyən edən Birgə Bəyannamə qəbul edilmiş və bununla da Şərq Tərəfdaşlığı rəsmi səviyyədə başlanılmışdır.

Şərq Tərəfdaşlığı Avropa İttifaqı və Şərq tərəfdaş ölkələri arasında münasibətlərin daha yüksək səviyyəyə qaldırılması, mövcud əməkdaşlığın ikitərəfli və çoxtərəfli formatda davam etdirilərək genişləndirilməsini nəzərdə tutur. Belə ki, Avropa İttifaqı və hər bir tərəfdaş ölkə arasında daha sıx əlaqələrin yaradılması məqsədilə ikitərəfli format çərçivəsində mövcud Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişləri əvəzinə yeni, Assosiasiya Sazişlərinin imzalanması, tərəfdaş ölkənin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olduğu təqdirdə onunla dərin və müfəssəl azad ticarət zonasının yaradılması, həmçinin vizaların tədricən liberallaşdırılması, tərəfdaş ölkələrin və Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi məqsədilə daha dərin əməkdaşlığın həyata keçirilməsi və s. planlaşdırılır.

Avropa İttifaqı ilə əlaqələrin genişləndirilməsi baxımından Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2009-cu il aprelin 28-29-da Belçika Krallığına işgüzar səfəri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Səfər zamanı Avropa Komissiyasının sədri Joze Manuel Barrozu ilə görüşündə dövlət başçısı İlham Əliyev Avropa İttifaqı ilə ölkəmiz arasında əlaqələrin müxtəlif sahələr üzrə uğurla inkişaf etdiyini diqqətə çatdıraraq Azərbaycanın Avropaya integrasiyasının bundan sonra da davam etdiriləcəyini bildirdi.

Dövlət başçısı İlham Əliyevin Avropa İttifaqı Nazirlər Şurasının Baş katibi, xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti üzrə ali nümayəndəsi Xavyer Solana ilə keçirdiyi görüşdə Avropa İttifaqı ilə ölkəmiz arasında əlaqələrin qarşılıqlı şəkildə faydalı olduğunu və “Şərq tərəfdaşlığı” proqramı çərçivəsində yaranacaq yeni formatın bu əlaqələri daha da möhkəmləndirəcəyini bəyan etdi.

2009-cu il mayın 7-də Praqada Avropa İttifaqının “Şərq tərəfdaşlığı” Sammitində iştirak edən Prezident İlham Əliyev bu proqramın Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə əlaqələrinin daha da yaxınlaşmasına və genişlənməsinə təkan verəcəyini qeyd edərək, ölkəmizin Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında əhəmiyyətli rol oynadığını diqqətə çatdırdı. Mayın 8-də Praqada “Cənub dəhlizi-Yeni İpək yolu” Sammitində dövlət başçısı İlham Əliyev Azərbaycanın təşəbbüsü və iştirakı ilə global enerji layihələrinin, neft boru kəmərlərinin, sonra isə qaz kəmərlərinin inşasının uzaqgörən bir strategiya olduğunu və ölkəmizdən müxtəlif

istiqamətlərdə neft-qaz kəmərlərinin fəaliyyət göstərməsini çoxşaxəliliyin təmin olunmasına töhfə kimi qiymətləndirdi.

Avropa İttifaqı o cümlədən, Avropa Parlamenti də Cənubi Qafqazda təhlükəsizliyin təmin edilməsinə mane olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınmasının vacibliyini bildirmişdir. Belə ki, 2010-cu il mayın 20-də Avropa Parlamenti Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz strategiyasına dair qətnamə qəbul etmişdir. Qətnamədə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması məsələlərinə xüsusi yer verilmişdir. Avropa Parlamentinin Dağlıq Qarabağa dair qəbul etdiyi qətnamədə birmənalı şəkildə göstərilir ki, Azərbaycan torpaqları işğal altındadır. Sənəddə Avropa İttifaqının Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıdığı və Dağlıq Qarabağ probleminin tezliklə beynəlxalq hüquq prinsipləri çərçivəsində həll olunmasına tərəfdar olduğu öz əksini tapmışdır.

Bununla yanaşı, sənəddə Avropanın enerji təhlükəsizliyi baxımından Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə tərəfdaşlığı yüksək qiymətləndirilmiş və ölkəmizin enerji resurslarının Avropa ölkələri üçün böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi xüsusi qeyd edilmişdir.

2011-ci il yanvarın 13-də Avropa Komissiyasının prezidenti Xose Manuel Barrozunun Azərbaycana səfəri zamanı bir sıra mühüm sənədlərin imzalanması ikitərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində atılan mühüm addım oldu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Avropa Komissiyasının sədri Xose Manuel Barrozu tərəfindən “Cənub qaz dəhlizi haqqında Birgə Bəyannamə” imzalandı. Bununla yanaşı, “Azərbaycan Respublikası və Avropa Komissiyası arasında 2011-2013-cü illər üzrə Milli İndikativ Proqrama dair Anlaşma memorandumu” və “Azərbaycan Respublikası və Avropa Komissiyası arasında hərtərəfli institusional quruculuq proqramının çərçivə sənədi üzrə Anlaşma memorandumu”nun imzalanması ölkəmizin Avropa İttifaqı ilə əlaqələrinin müxtəlif sahələrdə inkişaf etdirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

III.2. Azərbaycanla Avropa Birliyi arasında iqtisadi əməkdaşlığın hüquqi bazasının perspektivləri

Müasir dünyada gedən integrasiya prosesləri bütün ölkələri, Yer kürəsinin bütün qitələrini əhatə edir. Integrasiyanın bir çox tədqiqatçıları onun yalnız zamanın tələbi deyil, həm də tarixin yenidən kəşf olunmuş qanunu adlandırırlar. Regional və global əməkdaşlığın intensivləşməsi meyillərini Asiyada da, Afrikada da, Amerikada da müşahidə etmək olar. Lakin ən aşkar və əyani integrasiya nümunəsini, gerçək tədqiqini tapmış integrasiya modelini, əlbəttə ki, hələlik yalnız Qərbi Avropanın təmsalında tam mənzərəsi ilə görmək olar. Son əlli ildə dünya birliyinin bütün dövlətlərinə nüfuz edən qarşılıqlı əməkdaşlıq münasibətlərinin əlli il əvvəl təsəvvürə belə gəlməyən nəticələrinə, bəhrəsinə məhz bu məkanda nail olunmuşdur.

İntegrasiya suveren dövlətlərin daxili və xarici siyasətinə korrektivlər edən, xalqların taleyində dönüş nöqtələrinə təkan verən fenomenə, dünya inkişafının başlıca meyillərinə çevrilmişdir.

2010-cu il iyulun 16-da Azərbaycanla Avropa Birliyi arasında Assosiasiya Sazişi üzrə danışıqların birinci plenar iclası keçirilmişdir. İclasda çıxış edən Avropa Birliyinin nümayəndə heyətinin rəhbəri Con Krayer qeyd etmişdir ki, saziş onun təmsil etdiyi təşkilatın Azərbaycanla, eləcə də regionla münasibətlərinin dərinləşdirməsində nə dərəcədə maraqlı olduğunun göstəricisidir. Avropa Birliyinin bu regionda strateji maraqları var. Bunlar sabitlik, demokratiyanın inkişafı, iqtisadiyyatın güclənməsi kimi məsələlərdir. 2009-cu ildən başlayaraq Avropa Birliyi Şərq qonşuları ilə yaxın münasibətlərin qurulmasına mümkün qədər xüsusi önəm verir:

“Bu, daha dərin, daha geniş əməkdaşlıq formasıdır. Odur ki, biz müntəzəm qiymətləndirmə aparacağıq. Əlbəttə ki, danışıqlar öhdəliklərə ciddi əməl olunması ilə müşayiət ediləcək. Bura demokratiya, qanunun aliliyi və bazar iqtisadiyyatı qanunları kimi öhdəliklər də daxildir”.

Con Krayer əmindir ki, ən yaxşı iş qarşılıqlı etimad əsasında olacaq. Onun sözlərinə görə, Assosiasiya sazişlərinə dair müzakirələrin başlanmasına Avropa Birliyi bütün şəraiti yaradır.

Bəzi iqtisadçılar qeyd edirlər ki, Assosiasiya Sazişi Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə münasibətlərinin daha da dərinləşməsi, gücləndirilməsi işində növbəti və mühüm addımdır. 1995-ci ildə Azərbaycanla Avropa Birliyi tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq haqqında saziş hazırlanmışdı. “Saziş siyasi təhlükəsizlik dialoqunun aparılması, daha yüksək səviyyədə iqtisadiyyatın integrasiyası və sair məsələləri nəzərdə tutur. Artıq Azərbaycanın iqtisadi qanunvericiliyinin Avropa Birliyinin qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılmasına baxılır, lazımi işlər görülür. Şübhəsiz ki, bütün sahələrdə də və bu sazişdə də Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropa Birliyinin qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması məsələsi duracaq”.

Azərbaycanın strateji seçim qarşısında olduğu danılmazdır. Azərbaycan “nüvəsi Rusiya olan Gömrük İttifaqı, Avrasiya İqtisadi Şurasına, yaxud Avropa Birliyinə integrasiya xətti ilə Şərq Tərəfdaşlığı çərçivəsində Assosiativ birlik və Azad Ticarət Zonasına üstünlük verəcək” sualı ilə üz-üzədir. Bu iki güc mərkəzini ona görə xüsusilə qeyd etdik ki, Azərbaycana təklif olunan başqa alternativ yoxdur. Ona görə də Azərbaycan özünün gələcək strateji inkişaf və təhlükəsizliyini nəzərə alaraq bu güc mərkəzlərindən birinə ciddi mənada integrasiya etməlidir. Bu isə Azərbaycan üçün taleyüklü məsələ olduğundan güc mərkəzləri ilə əməkdaşlıq bütün parametrlər üzrə ciddi təhlil olunmalı və risk faktorları nəzərə alınmaqla qərar verilməlidir.

Rusiyanın dirçəliş dövrü təxminən 2001-ci ilə təsadüf edir. Bunadək Rusiyada daxili münaqişələr, dövlət hakimiyyətində boşluq və s. kimi məsələlər baş alıb gedirdi. Rusiyada Putin erasının başlanması ilə qısa müddət ərzində daxili sabilliyi və dövlət hakimiyyətini möhkəmlətmək mümkün oldu. Regionda və dünyada itirilməkdə olan nüfuzunu, təsirini qaytarmağa start verdi.

Bu o vaxta təsadüf edirdi ki, Qərb, xüsusilə də ABŞ böyük sürətli Rusiyanın ənənəvi təsir dairəsində olan regionlara böyük ölçüdə nüfuz edə bilmişdi. Təbii ki, belə bir vəziyyət heç bir halda Rusiyanı razı sala bilməzdi. Təəssüf ki, düşmüş olduğu situasiyadan çıxmaq və öz nüfuzunu qaytarmaq naminə Rusiya müasir dünyanın qəbul etdiyi metodlardan deyil, özünün ənənəvi yanaşmalarına üstünlük verməyə başladı. Bunlar Qərbə integrasiya xətti götürən region ölkələrinə müxtəlif təzyiqlər, iqtisadi - tranzit və enerji layihələrinə maneçilik törətmək və s. ibarət idi. Ancaq

müasir dünyada demokratik dünya birliyinin üzvü kimi onunla eyni hüquqa malik dövlətlərə, öz inkişaf yolunu sərbəst seçmək haqqına sahib olan xalqlara bu və ya digər formada təzyiq etmək yolverilməzdir. Adətən bu cür metodlar əks effekt verir.

Rusiyanın ABŞ və Avropa ilə rəqabət aparmaq, özünün ənənəvi nüfuz dairəsində olan regionlarda onların təsirini azaltmaq və eyni zamanda öz nüfuzunu artırmaq məqsədi ilə son dövrlər daha da aktivləşdiyinə şahidi oluruq. Rusiyanın Avropa İttifaqına alternativ olaraq Avrasiya Birliyi və MDB çərçivəsində Gömrük İttifaqı kimi birliklər yaratması da bunun bariz nümunəsi hesab oluna bilər. Əslində bu ideya Rusiyanın ayaqda durmasını təmin etmək və gələcəyə daşımaq xarakteri daşıyır. Təbii ki, çevrə ölkələrin hesabına. Amma MDB dövlətləri də bu gerçəyi bildiklərindən Gömrük İttifaqına qoşulmağa o qədər də həvəsli görünməzlər. Bunun isə obyektiv və subyektiv səbəbləri var. Bu addımlar bir daha Rusiyanın özünü dünyanın sıradan bir dövləti kimi deyil, fəvqəldövlət qismində gördüyünü, eyni zamanda imperiya ambisiyalarından əl çəkmədiyini göstərir. Lakin burada diqqəti çəkən bir məqam var. Maraqlıdır ki, MDB-yə daxil olan bir çox ölkələrin Avropa Birliyinə daxil olmaqdan ötrü ortaya böyük cəhdlər qoyduğu halda Rusiyanın öndərliyində yaradılan Avrasiya Birliyi, Gömrük İttifaqı kimi qurumlara üzv olmaqda tərəddüd edilir... Təbii ki, bu da səbəbsiz deyil. Çünki Avropa İttifaqına daxil olan dövlətlər iqtisadi cəhətdən xeyli üstünlüklər əldə etmiş olurlar. Düzdür, Avropa İttifaqına daxil olmaq üçün çoxsaylı kriteriyalar da vardır ki, üzv olmaq istəyən dövlətlər bunları qəbul etmək məcburiyyətindədirlər. Ancaq bu kriteriyalar da nəticə etibarilə ölkələrin strateji inkişaf xəttinə müsbət təsir edəcəyi üçün onları reallaşdırmağa canla, başla razılıq verirlər. Lakin Gömrük İttifaqı və Avrasiya Birliyinə könüllü daxil olmaq istəyən dövlətlərin sayı çox deyil. Müqayisələr göstərir ki, iqtisadi potensial baxımından Gömrük İttifaqının Avropa İttifaqı ilə rəqabət aparması reallıqdan uzaqdır. Hesablamalara görə, əgər MDB üzvü olan bütün ölkələr bu ittifaqa qoşulsa o zaman Gömrük İttifaqı dünya üzrə Umumi Daxili Məhsulun cəmi 4 fazını təşkil edəcək. Avropa İttifaqında isə bu göstərici 26 fazıdır. Üstəlik, Avropa İttifaqı vahid bazar prinsipi əsasında fəaliyyət göstərdiyi halda, Gömrük İttifaqında bunu tətbiq etmək mümkün deyil. İttifaqa üzv ölkələrin heç də hamısı

Ümumdünya Ticarət Təşkilatının üzvü deyil, onların ticari qaydaları uyğunlaşdırılmayıb.

Reallıq ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın Qərb ölkələri ilə iqtisadi münasibətləri üstünlük təşkil edir. Əgər Azərbaycana idxal olunan məhsulların yalnız 15 faizi MDB ölkələrinin payına düşürsə, qalan 85 faizi Qərb və Asiya ölkələrinə aiddir. İxrac olunan məhsullarda da vəziyyət eynidir. İxracımızı isə əsasən neft təşkil edir ki, burda onların payı 90 faizdən yuxarıdır. Təbii ki, bunun da bazarı MDB deyil. Bizim ixracın strukturunda da MDB ölkələrinin payı cəmi 6-7 faizdir.

Təhlillər göstərir ki, dəyər baxımından Gömrük İttifaqı üzv ölkələrin ixrac imkanlarının artmasına səbəb olmayacaq. O baxımdan bu ittifaq ən yaxşı halda regional qurum kimi iqtisadi deyil, daha çox siyasi vasitə olacaq. Bütün bu deyilənlərin fonunda Gömrük İttifaqı ilə bağlı Azərbaycan Prezidentinin Rusiya televiziyasına açıqlamasını qeyd etmək istəyirəm: “Biz Gömrük İttifaqı və Vahid İqtisadi Məkana qoşulmağımızda hələlik elə bir xeyir görmürük. Bizim kifayət qədər valyuta və zəngin təbii ehtiyatlarımız var. Əgər biz bunun real perspektivlərini görsək, onda əlbəttə ki, hər hansı birliyə daxil olarıq. Bu planda bizim üçün heç bir qadağa, tabu yoxdur”.

Azərbaycan prinsipial olaraq Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ədalətli həll olmayanadək Ermənistanla bir qurumda olmayacağını elan edib. Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatına üzv olmamağımız da məhz bu prinsipial mövqeyə əsaslanır. Bütün bunlara rəğmən, Azərbaycan bu qurumlara üzv olsa belə, Qarabağ probleminin ədalətli həll olacağını düşünmək sadələşmələr olardı. Çünki region uğrunda rəqabət güc mərkəzlərindən birinin xeyrinə nəticələnməyə qədər Cənubi Qafqazda mövcud olan Dağlıq Qarabağ, Abxaziya və Osetiya kimi münaqişələr Rusiyanın əlində Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistana təzyiq mexanizmləri kimi qalmaqda davam edəcək.

Bir başqa məsələ qurumlara üzvlüklə bağlıdır. Bu bir gerçəkdir ki, hər hansı ittifaqa üzv olan ölkə öz müstəqilliyinin bir hissəsindən vaz keçmək məcburiyyətindədir. Ancaq söhbət Rusiyadan gedəndə vəziyyət tamamilə dəyişir. Avropa dəyərlərindən fərqli olaraq Rusiya dəyərləri özünün nüvəsini təşkil etmədiyi

heç bir ittifaqı qəbul etmir. Onun patronajlığı altındakı ittifaqlar da ətrafda fırlanan orbit, bir növ müstəmləkə xarakteri daşıyır. Qanı bahasına qazanılmış Azərbaycanın müstəqilliyi isə dövlətimizin ən böyük dəyəridir və bunu heç bir vəchlə itirmək olmaz.

Avropa İttifaqının Assosiativ sazişinə Gömrük İttifaqı kontekstində baxış Assosiativ razılaşma çərçivəsində Aİ indiyə kimi bir çox mallara tətbiq etdiyi bir sıra idxal rüsumları ləğv edəcək. Assosiativ müqaviləni imzalayan ölkə də eyni addımı Avropa malları üçün atacaq. Bu ölkə istehsalçıları üçün ixracın böyük perspektividir və daxili bazarda böyük rəqabət yaranacaq. Ən çox udan isə ölkə istehlakçısı olacaq. Belə ki, istehlakçı aşağı qiymətlərlə ən keyfiyyətli malları gözləyə bilər. Avropa İttifaqı Gömrük İttifaqı ölkələri ilə müqayisədə yeddi dəfə çox mal idxal edir. AB-də əmək haqları isə 3,5 dəfə Gömrük Şurası ölkələrindən yüksəkdir. Buna görə də potensial olaraq AB ilə azad ticarətdən götürüləcək xeyir daha çoxdur. Təbii ki, Azərbaycan istehsalçılarına Avropa bazarını fəth etmək üçün çox çalışmaq lazım olacaq. Başqa tərəfdən, Azərbaycana Gömrük İttifaqı ölkələri ilə ikitərəfli münasibətlər çərçivəsində ticarət siyasətini keçirməyə heç nə maneə olmur. Avropa İttifaqında alınacaq ən böyük xeyir ölkənin korrupsiyaya qarşı mübarizə ilə öhdəlikləri ola bilər. Bundan başqa dövlət idarəciliyində islahatları tənzimləyən əlavə sənəd AB ilə razılaşmanın bir hissəsidir. Qərarların qəbul olunma mexanizmində də fərqlilik var. Gömrük Şurası Avrasiya iqtisadi cəmiyyəti çərçivəsində iki fəvqəlmilli orqanın fəaliyyətini nəzərdə tutur: Gömrük Şurasının Komissiyası (KTS) və Avrasiya İqtisadi Komissiyası (YEEK). Hər iki komissiya ölkələrin daxili və xarici iqtisadi siyasətinin nizamlanmasında geniş səlahiyyətləri alır. Gömrük siyasəti KTS ilə müəyyənləşdirilir və Rusiyasız qərar qəbul etmək mümkün deyil. Amma başqa üzv ölkələrin iştirakı olmadan isə qərarlar qəbul oluna bilər. Gömrük Şurası çərçivəsindəki müqavilələrdən fərqli olaraq Avropa Birliyi ilə assosiativ razılaşma hansısa fəvqəlmilli orqanın yaradılmasını nəzərdə tutmur. Avropa İttifaqı ilə assosiativ razılaşma Gömrük Şurasıyla razılaşmasından fərqli olaraq eynihüquqlu münasibətlər nəzərdə tutur və heç bir tərəf öz iradəsini ortaya qoymaq imkanlarına malik deyil.

Avropa İttifaqından fərqli olaraq MDB məkanındakı münaqişələr üzv ölkələrin Gömrük İttifaqı daxilində integrasiyasına imkan vermir. Bu ittifaq ən yaxşı halda regional qurum kimi iqtisadi deyil, daha çox siyasi vasitə olacaq. Avropa İttifaqında münasibətlər şaquli deyil, üfüqidir. Bu təşkilatda diktə edən tərəf yoxdur, konsensus var. Ən nəhayət, gözərdi edilməyəcək qədər daha bir əhəmiyyətli məqam: ABŞ-ın təşəbbüsü ilə Avropa ölkələriylə aralarındakı ticarəti sərbəstləşdirəcək Transatlantik Ticarət və Yatırım ortaqlığı anlaşması yönündə müzakirələr gedir. Türkiyənin də 5 ildən sonra bu anlaşmaya daxil olması gözlənilir. Amerika Latın Amerikasından Avropayadək dünya iqtisadiyyatının 75 faizini tək bir bazarda və tək bir standartta birləşdirmək istəyir. Və bütün yatırım mənbələrini də bir nöqtəyə götürür. Bu bölgənin xaricində qalanlar itirənlər olacaq. Çünki dünyanın istehsalının standartını dəyişdirəcəklər. ABŞ qloballaşmanı yenidən şəkilləndirir. Yeni qloballaşma yerini bu dəfə bölgələşməyə verir. Bu bazara girə bilmək üçün çarə birdir. Avropa Birliyi ilə əlaqələrə sürət verməliyik və tez bir zamanda assosiativ sazişə imza atmalıyıq. Əks təqdirdə Avropa Birliyi ilə iqtisadi və siyasi məkanda bir yerdə olmayanlar bu bazarın kənarında qalacaqlar.

Müasir dövrdə ölkəmiz Avropa İttifaqı ilə münasibətlərində öz xarici prioritetlərinə uyğun olaraq daha çox ikitərəfli əlaqələrə üstünlük verir. Avropa İttifaqının regional layihələrində iştirak etməklə yanaşı, Cənubi Qafqazdakı ümumi iqtisadi tərəqqidəki payına görə lider dövlət olan Azərbaycan İttifaqın xarici əlaqələrində müəyyən mövqe tutmağa çalışır. Odur ki, Azərbaycan dövləti Avropa İttifaqı ilə ikitərəfli əlaqələrin yeni formatlarını yaradır, onunla yaxınlaşmaq üçün zəruri olan bütün təsisatları inkişaf etdirərək İttifaqın ümumavropa iqtisadi, siyasi və təhlükəsizlik məkanına integrasiya olunmaq istəyini nümayiş etdirir.

Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ilə əlaqələrinin hüquqi çərçivəsini aşağıdakı xronoloji ardıcılıqla göstərmək olar:

✓ 1996-cı il 22 aprel tarixində imzalanmış, 1 iyul 1999-cu il tarixində qüvvəyə minmiş Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi (TƏS);

✓ 14 noyabr 2006-cı ildə imzalanmış Avropa İttifaqı-Azərbaycan AQS Fəaliyyət Planı;

✓ 2006-cı il 7 noyabr tarixində imzalanmış Aİ və Azərbaycan arasında Enerji üzrə Strateji Əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu;

✓ 2008-ci il 16 iyun tarixində imzalanmış Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Avropa Birlikləri Komissiyası arasında Çərçivə Sazişi;

✓ 2009-cu il 7 may tarixində imzalanmış Şərq Tərəfdaşlığı Bəyannaməsi;

✓ 2011-ci il 13 yanvar tarixində imzalanmış Cənub Qaz Dəhlizinin təsis edilməsinə dair “Birgə Bəyannamə”;

✓ 2011-ci il 13 yanvar tarixində imzalanmış Azərbaycan və Aİ arasında Cənub Qaz Dəhlizi üzrə İşçi Qrupunun yaradılmasına dair Niyyət Protokolu;

✓ 2011-ci il 13 yanvar tarixində imzalanmış Aİ-nin Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti çərçivəsində Avropa Komissiyası və Azərbaycan Respublikası arasında 2011-2013-cü illər üzrə Milli İndikativ Proqrama (MİP) dair Anlaşma Memorandumu;

✓ 2011-ci il 13 yanvar tarixində imzalanmış Şərq Tərəfdaşlığı çərçivəsində Azərbaycan Respublikası və Aİ arasında Hərtərəfli İnstitusional Quruculuq (HİQ) Proqramının Çərçivə Sənədinə dair Anlaşma Memorandumu;

✓ 2013-cü il 29 noyabr tarixində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Avropa İttifaqı arasında vizaların rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsi haqqında” Saziş;

✓ 2014-cü il 28 fevral tarixində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası ilə Avropa İttifaqı arasında icazəsiz yaşayan şəxslərin readmissiyası haqqında Saziş”;

✓ 2014-cü il 14 iyun tarixində “Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında Azərbaycanın İttifaq proqramlarındakı iştirakının ümumi prinsipləri haqqında Çərçivə Sazişi üzrə, bir tərəfdən Avropa Birlikləri və onların üzv dövlətləri, digər tərəfdən Azərbaycan Respublikası arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinə əlavə Protokol”.

Avropa İttifaqının yaranması, onun ilk uğurlu addımları, keçdiyi mərhələlər, genişlənmə meyilləri bu proseslərin daha da dərinləşməsindən xəbər verir və ən başlıcası budur ki, müstəqil Azərbaycan qlobal dünyanın ayrılmaz hissəsi kimi bu birliyə doğru istiqamətlənmişdir.

III.3. Azərbaycanın Avropa Birliyinə integrasiya strategiyası prioritet istiqamətdir

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradıcısı, ümummilli lider Heydər Əliyevin yeni dünya düzənində regional və qlobal integrasiyanın strateji xəttini milli inkişafın prioritet istiqamətlərindən biri kimi önə çəkməsi, onu ardıcıl olaraq həyata keçirməsi, bu yöndə aparılan bütün fəaliyyətini müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi və Azərbaycanın dünyada özünü təsdiqinə nail olması bu gün hamı tərəfindən qəbul olunmuş gerçəklikdir.

XX əsrin sonu - XXI əsrin əvvəlləri dünya elmi ictimaiyyətinin qlobal proseslərə, onun mahiyyətinə, nəzəri əsaslarına və konseptual modellərinə get-gedə artan diqqəti ilə müşayiət olunmuşdur. Müasir dünyada bütün ölkələri əhatə edən integrasiya fenomeni, onun suveren milli dövlətə təsirinin nəticələri, yaxın və uzaq ölkələrlə əməkdaşlığın qarşılıqlı faydalı modellərinin axtarışı bu proseslərin obyektiv elmi əsaslarının, hərtərəfli konsepsiyasının müəyyənləşdirilməsinə böyük ehtiyac yaratmışdır.

Ölkə prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Azərbaycanın beynəlxalq mövqeləri möhkəmlənir, beynəlxalq imici güclənir. Azərbaycan etibarlı tərəfdaş, dost ölkə kimi beynəlxalq təşkilatlarda və dünyada öz yerini möhkəmləndirir.”

Azərbaycan dövlətinin Avropaya və Avrasiyaya integrasiyasının siyasi prinsip və əsasları ulu öndərin alternativli olmayan qalibiyyət kursunun ayrılmaz tərkib hissəsidir. Heydər Əliyevin integrasiya xəttinin siyasi, iqtisadi, mədəni, sosial, hüquqi aspektlərinin kompleks elmi təhlili, onun dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə xidmət edən optimal əməkdaşlıq modelinin hərtərəfli dərk edilməsi mühüm vəzifələrindən biridir.

Son onilliklərdə geniş vüsət alan, getdikcə daha da intensivləşən integrasiya, qloballaşma və regional əməkdaşlıq formalarının Azərbaycan üçün əlverişli və sərfəli olan ən optimal modellərini müəyyənləşdirən ulu öndərin siyasi irsinin geniş tədqiqi daim dəyişən dünyada integrasiyanın yeni istiqamətləri, formaları kontekstində daha da aktualıq kəsb edir. Postsovet məkanında integrasiya proseslərinin spesifikasi, ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığın, regional integrasiyanın intensivləşməsi ulu öndərin siyasi irsinin Azərbaycan və dünya ölkələri arasında münasibətlərin

təkmilləşməsi baxımından yenidən dərin təhlilini gündəmə gətirir. Dövlət müstəqilliyinin ilk illərindən etibarən dünya birliyinə integrasiya istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirən ümummilli lider Heydər Əliyevin məqsədyönlü siyasətinin prinsipial məqamları Azərbaycan üçün böyük nəzəri-təcrübi əhəmiyyətə malikdir.

Müasir dövrdə siyasi və iqtisadi integrasiya prosesləri, dövlətlərin regional birlik və ittifaqlarının formalaşması geniş vüsət almışdır. Bunun ən parlaq nümunəsi Avropa Birliyidir. Avropada integrasiya məsələsinin dünya dövlətləri arasında çoxtərəfli əməkdaşlığın optimal forması olduğunu bu quruma üzv olmaq istəyənlərin sayının artması da sübut edir. Siyasi integrasiyanın Avropa modelinə bütün dünyada müşahidə olunan maraq, bu proseslərin nəinki sadəcə şərhini, həm də dərin elmi-konseptual əsaslarının tətbiqini gündəmə gətirir.

Əvvəla, ona görə ki, İkinci Dünya müharibəsindən sonra Qərbi Avropada meydana gələn integrasiya prosesləri XX əsrin sonlarına doğru, müasir dünyanın əksər bölgələrinə yayılmağa başlamışdır və hazırda dünya inkişafının səciyyəvi cəhətlərindən birini təşkil edir. Bu proseslərin dərinləşməsi nəinki müasir dövrdə elmin mühüm vəzifələrindən birinə çevrilir, həm də dünya ölkələrinin XX əsrdə təkamül proseslərinin ümumi qanunauyğunluqlarını anlamağa kömək edir.

İkincisi, bu gün Azərbaycan dövləti dünya birliyinə integrasiyanı milli inkişafın prioritet istiqamətlərindən biri hesab edir. Yeni dünya düzənində öz yeri və rolunu müəyyən etməyə səylə çalışır. Azərbaycan XXI əsrdə dünya iqtisadiyyatı və siyasətində özünün optimal təsərrüfatlarını müəyyənləşdirmək istiqamətində intensiv siyasi təlimini ardıcıl həyata keçirir.

Ölkəmizdə dövlətin xarici siyasətinin ən mühüm istiqamətlərindən birini, şübhəsiz ki, Avropa ilə əməkdaşlıq təşkil edir. Bu məkanda unikal dövlətlərarası integrasiya modeli - Avropa Birliyi təşəkkül tapmışdır.

Üçüncüsü, Azərbaycan həm global, həm də regional iqtisadiyyatının çoxşaxəli şəbəkəsində yaxından iştirak etməyə çalışır. Bu baxımdan beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, xüsusilə də integrasiyanın Avropa modeli öz zənginliyi və çox maraqlı xüsusiyyəti ilə diqqəti cəlb edir.

İnteqrasiya prosesləri ən müxtəlif səpkilərdə - siyasi, iqtisadi, mədəni və digər cəhətlərdən tədqiqatçılar tərəfindən öyrənilir. Keçən onilliklər ərzində inteqrasiyaya münasibətdə çoxlu baxışlar, mövqelər formalaşmışdır. Bunların sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi inteqrasiya proseslərinin nəzəri-konseptual əsaslarının müəyyənləşdirilməsi vəzifəsinə daxildir.

Digər tərəfdən, bu illər ərzində inteqrasiyanın dinamik inkişafı ilə əlaqədar onun praktiki, real tərəfinə dair faktiki materiallarla nəzəri təhlili arasında bir növ uçurum formalaşdırılmışdır.

Müasir dünyanın regional və qlobal inteqrasiya proseslərinin yeni konseptual səviyyədə təhlilinin zəruriliyi, hesab edirik ki, ən azı iki müntəzəm şərt üzərində qurulmalıdır:

1. İctimai inkişaf fasiləsiz, dinamik, obyektiv-tarixi prosesdir;
2. İnteqrasiya ümumi sivilizasion, sosial-siyasi, iqtisadi, geosiyasi, mədəni və digər çoxçalarlı faktların qarşılıqlı təsiri nəticəsində inkişaf edir.

İnteqrasiya proseslərinin istər qlobal, regional, istərsə də lokal aspektlərinin təhlili göstərir ki, burada hər üç səviyyənin əlaqələndirilməsi, ortaya çıxan problemlərin beynəlxalq hüquq və münasibətlər çərçivəsində həlli konsepsiyasının və mexanizminin müəyyənləşdirilməsi gündəmdə duran ən mühüm problemdir.

Avropa daxili inteqrasiya ilə Avropa məkanına inteqrasiya səviyyələri arasında fərqlər, problemlər təbii ki, olmamış deyil. Məhz bu məqamda inteqrasiyanın konseptual əsası ola biləcək müddəaların müəyyənləşdirilməsi önəmlidir.

Konseptual baxımdan, “Avropada siyasi inteqrasiya təcrübəsinin hansı prinsip və cəhətlərindən bəhrələnmək olar” sualına belə cavab vermək olar:

Əvvəla, Avropada inteqrasiya proseslərinin universal və spesifik cəhətlərini ayırd etmək lazımdır. Birincisi, tarixin bütün mərhələlərində, istənilən ölkədə özünü göstərən ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarını ifadə edir. İkinci aspekt isə hər bir ölkənin reallığına xas olan konkret xüsusiyyətləri nəzərə almağı tələb edir. Avropa inteqrasiyasının təcrübəsində universal məqam öyrənilə və tətbiq edilə bilər.

İkincisi, Avropada siyasi integrasiya prosesləri bir neçə mərhələdən keçmişdir. İlk əvvəl bu proseslərin gedişində ən zəruri məsələlərin həlli önə çəkilmiş, beynəlxalq siyasi və hüquqi münasibətlərin ümumi əsasları müəyyən edilmiş, integrasiyanın ilkin bazası təmin edilmişdir.

Belə yanaşıldıqda Avropada integrasiyanın prinsip və normalarının universal səviyyəsi aydın nəzərə çarpır. Bu norma və prinsiplər dünya dövlətləri tərəfindən son yarım əsrdə formalaşdırılmış, demək olar ki, bütün dövlətlər tərəfindən qəbul edilmişdir.

Yalnız iqtisadi amilə, iqtisadi fayda və marağa üstünlük verilməsi, integrasiyadan irəli gələn obyektiv və subyektiv meyillərin beynəlxalq miqyasda tənzimlənməsinin arxa plana keçirilməsi bütün səyləri təhlükə altına alan, qlobal sabitliyi pozan vəziyyətin yaranmasına səbəb ola bilər.

İntegrasiya müasir dövrün obyektiv, labüd xarakterli inkişaf meyillərindən biridir. Belə qlobal xarakterli prosesə qoşulan hər hansı bir dünya dövləti ilk növbədə təbii ki, müstəqil, suveren respublika olmalıdır. Azərbaycanın məhz bu cür başa düşülən integrasiya münasibətlərinə qoşulması, dünyanın siyasi xəritəsində müstəqil dövlət kimi öz adını əbədi həkk etməsindən, buna ümummilli lider Heydər Əliyevin tarixi xidmətləri sayəsində qlobal cəmiyyətin bərabərhüquqlu subyekt statusunu aldıqdan sonra mümkün olmuşdur. Suveren Azərbaycan dövlətinin dünya birliyinə strateji integrasiya kursunun müəyyənəşdirilməsi, ən qısa zamanda həyata keçirilməsi və bu sahədə bütün dünya tərəfindən etiraf edilən tarixi uğurların qazanılması - bütün bunlar o qədər möhtəşəm, misilsiz xarakterli proseslərdir ki, onların təhlili, dərk olunması, milli dövlətin dünyada integrasiyasının ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilməsi, strateji xəttinin özünəməxsus cəhətlərinin aşkar edilməsi və təbliği hələ uzun müddət tədqiqatların mövzusu təşkil edəcəkdir.

Azərbaycanın beynəlxalq aləmlə münasibətlərinin, dünyanın müstəqil dövlətlər ailəsinə integrasiyasının aparıcı istiqamətlərini, milli maraqlara xidmət edən suveren inkişaf yolunu müəyyənəşdirərkən ümummilli liderin hansı prinsiplərə, əməkdaşlığın hansı forma və mexanizmlərinə, integrasiyanın mövcud olan nə kimi

nəzəri və praktiki modellərinə üstünlük verməsi, onun alternativli olmayan siyasi kursunda integrasiya amilinin yeri və rolu, dünya siyasəti üçün nümunə ola biləcək xüsusiyyətləri - bütün bunlar politologiya elmimizdə, ictimai elmin başqa sahələrində də öz dərin təhlilini və təbliğini gözləyən məsələlərindəndir.

Ulu öndərin integrasiya xəttinin real nəticələrlə, möhtəşəm uğurlarla bu gün daha yüksək səviyyədə davam etdirilməsini təmin edən amillər ölkəmizin dünyada və regionda inkişaf və integrasiya proseslərinin şəxsiz liderinə çevrilməsi kimi danışılmaz fakt kontekstində geniş araşdırılmasına böyük ehtiyac vardır.

Akademik Ramiz Mehdiyev yazır: “Heydər Əliyevin ölkənin mənafeyinə xidmət edən, dövlətin strateji maraqları üzərində qurulmuş, hərtərəfli düşünülmüş, özünün vəzifə və prinsipləri ilə seçilən bitkin, ardıcıl siyasəti bütün istiqamətlərdə bu gün də özünü doğrultmaqdadır. Azərbaycanın dünya birliyinə integrasiyası üçün apardığı çoxşaxəli fəal xarici siyasətin nəticəsidir ki, indi ölkəmiz dünyada gedən siyasi proseslərdə özünə layiqli yer tutmuş, nüfuzlu mövqe qazanmış, bütün dövlətlərlə bərabər hüquqlu və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa nail olmuşdur. Qloballaşma dövründə biz integrasiyanın əlverişli meyillərindən istifadə etməli, ardıcıl siyasət yeritməliyik. Dövlətlərarası integrasiya məkanına, ölkəmizin inkişafına, iqtisadiyyatın modernləşməsinə, cəmiyyətimizin mənafevi-əxlaqi əsaslarının təkmilləşməsinə kömək edən bütün qüvvələri səfərbər etməklə daxil olmalıyıq. Bu gün Azərbaycanın uğurları dünyanın ən qüdrətli dövlətlərinin və nüfuzlu beynəlxalq qurumlarının diqqətini bizə yönəltmişdir”.

Siyasi integrasiya iki və ya daha çox siyasi subyektin qarşılıqlı əlaqə və əməkdaşlığı genişləndirməsi, intensivləşdirməsi prosesidir. İntegrativ prosesin son nəticəsi bir arzu olaraq, yaxud da məntiqi olaraq siyasi birlik, ittifaq və başqa şəkildə təşkilatlanmadır. Siyasi integrasiya prosesi birgə qərarların qəbul edilməsi üçün formal, yaxud da qeyri-formal təşkilatların mövcudluğunu tələb edir. Bundan əlavə, integrasiya siyasi subyektlər arasında daha sıx əməkdaşlığın qurulmasını, ən başlıcası isə ümumi maraq və dəyərlərdən çıxış edilməsini nəzərdə tutur.

İntegrasiyanı həm proses, həm də vəziyyət kimi səciyyələndirilən baxışlar mövcuddur. Siyasi integrasiyanın əsas əlaməti, onun iştirakçısı olan dövlətlərin

qarşılıqlı münasibətlərdə məsuliyyət daşıdıqlarını, baş verən hər hansı münaqişəli vəziyyəti sülh yolu ilə həll etməyi nəzərdə tutur. Belə götürüldükdə integrasiya həm proses, həm də vəziyyət kimi mövcud olur. Integrasiya həm dünya təcrübəsi, həm də proses kimi fərqli təhlil, müxtəlif rakurslardan nəzər salmağı tələb edir. Konkret müddəalara gəldikdə isə, aşağıdakıların diqqət mərkəzində saxlanması vacibdir: integrativ təsisat kimi Avropanın təməlində duran prinsiplər və dövlətlərarası münasibətin normaları;

- integrasiyanın strateji oriyentirləri;
- integrasiyanın institusional və konstitusional əsasları, qərarların qəbul edilmə mexanizmi və reallaşdırılması üsulları;
- integrasiya siyasətinin başlıca istiqamətləri və sahələri;
- bazar iqtisadiyyatı subyektlərinin integrasiya prosesində davranışının ümumi mexanizmləri;
- Integrasiyanın ictimai-siyasi, sosial mədəni bazası;
- ictimai rəyin və sosial təşəbbüsün səfərbər edilməsi üsulları.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 2004-cü il mart ayının 19-da Slovakiyada “Genişlənən Avropaya doğru: günün yeni mövzusu adlı beynəlxalq konfransdakı çıxışında qeyd etmişdir: “Yeni layihələr və əməkdaşlıq proqramları, milyardlarla dollar dəyərə malik olub müstəqil ölkələrin həm bir-biri ilə, həm də bütövlükdə dünya məkanı ilə daha sıx əlaqələr qurmasına şərait yaradacaqdır. Bu bizim istəyimiz və strateji məqsədimizdir. Azərbaycan öz gələcəyini dünya məkanına daha geniş integrasiya edilməsində görür. Biz bu istiqamətdə həlledici addımlar atırıq və mən Avropa və beynəlxalq strukturlarla əlaqələrin daha da möhkəmlənəcəyinə əminəm”.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin başçılığı ilə xarici siyasətimizdə əldə olunan uğurlardan ən böyüyü beynəlxalq ictimai rəyin Azərbaycanın xeyrinə dəyişdirilməsi, Ermənistanın işğalçı dövlət kimi rəsmi sənədlərdə tanınması və dünya birliyini Azərbaycanın milli maraqlarına, ərazi bütövlüyünə və müstəqil siyasətinə həssaslıqla yanaşmağa inandıra bilməsi olmuşdur.

Azərbaycan dövləti demokratiya yolunu, Avropaya integrasiya kursunu seçmişdir. Dövlətimizin başçısı Prezident İlham Əliyev demişdir: “Dünya birliyinə biganəlik siyasəti heç bir yaxşı nəticəyə gətirib çıxara bilməz. Dünyada baş verən proseslər bir-biri ilə çox sıx bağlıdır. Bu reallıqdır və onu nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Bəli, reallıqları biz mütləq nəzərə almalıyıq, lakin öz taleyimizi özümüz təyin edirik. Azərbaycan müstəqil dövlətdir”.

Azərbaycan hazırkı transformasiya və integrasiya şəraitində öz iqtisadi yüksəlişini təmin etmək məqsədilə təbii xammal ehtiyatlarından geniş istifadə etdiyi üçün birinci mərhələdədir. Lakin iqtisadiyyatımızın perspektivləri baxımından sadalanan mərhələlərin mürəkkəb çulğaşmasını təmin edən, bütün imkanları minimal zaman ərzində istifadə etməyə imkan verən dövlət siyasəti yeridir. Respublikamızda əhalinin rifahının yüksəldilməsi kimi mərhələnin başlanğıc götürdüyünü sezməmək mümkün deyildir. İqtisadi dinamikada yalnız xammal yönümlü sahələrin deyil, bütün amillərin, innovasiya, investisiya və digər amillərin optimal kombinasiyasını təmin etmək, milli iqtisadi strategiyamızı fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdəndir.

Bütövlükdə, Azərbaycanda gedən integrasiya proseslərində əldə edilən uğurlar, hər şeydən öncə Heydər Əliyevin fenomenal siyasi lider amilinə əsaslanmışdır. İntegrasiyada iştirak edən və iştirakda maraqlı olan dövlətlərin qarşılıqlı münasibətlərinin, strateji siyasi məqsədləri və prinsiplərinin, integrasiyanın siyasi institusional modeli, siyasi qərarların qəbulu və həlli mexanizmlərinin, integrasiya siyasətinin ayrı-ayrı istiqamətlərinin konsepsiyasının müəyyənləşdirilməsi, dünya iqtisadiyyatı və siyasətinin ayrı-ayrı subyektlərinin integrasiya şəraitində davranışının proqnozlaşdırılması, integrasiyanın siyasi və sosial-mədəni kontekstlərinin əlaqələndirilməsi, ictimai rəyin səfərbər edilməsi və onun dəstəyinin təmin edilməsi kimi son dərəcə mürəkkəb məsələlərin eyni zamanda böyük uğurla həlli yalnız bununla izah oluna bilər.

Tarixi inkişafın hər bir mərhələsində integrasiyanın potensial hesab olunan resurslarının diaqnozu aparılarkən məlum olur ki, bu resurslar da dəyişikliyə uğrayır. Belə ki, inkişafın əvvəlki mərhələləri üçün hərbi, maddi təsir və təzyiq vasitələri

mühüm resurs sayılırdı. Bu gün isə elmi-texniki, iqtisadi, siyasi, intellektual - insan, informasiya, nəqliyyat kommunikasiyaları, enerji resursları ön cərgəyə çıxmışdır.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin liderinin beynəlxalq aləmdə etiraf olunmuş nüfuzu XXI əsrdə də ən başlıca integrasiya resursu olaraq qalmaqdadır. Prezident İlham Əliyevin sözləri yeni minillikdə suveren dövlətin integrasiya siyasətində çox gözəl əksini tapmışdır: “Müstəqillik yalnız dövlətin atributlarında, rəmzlərdə ifadə olunmur. Müstəqillik hər şeydən əvvəl dövlətin, xalqın maraq və mənafeyinə uyğun müstəqil siyasəti həyata keçirmək deməkdir”.

Azərbaycanlıların indiki nəsli Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə qarşıda duran fərqli, yeni vəzifələrin həlli üçün səfərbər olaraq, tariximizdə XXI yüzilliyin yalnız uğur və nailiyyətlər əsri kimi qalması istiqamətində əlindən gələni etməkdədir.

Regionda intensiv inkişafın lideri kimi qəbul edilən Azərbaycan Avropa üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Həm regionda, həm də bütün dünyada sülhün və sabitliyin təmin olunması, təhlükə və təhdidlərə qarşı əməkdaşlıq, beynəlxalq terrorizmə qarşı bir cəbhədən çıxış etmək üçün Azərbaycan Avropaya lazımdır. Öz coğrafi mövqeyinə görə, tarixi-mədəni ənənələrinə görə Azərbaycan Avropanın strateji partnyorudur.

Müasir dünyanın global enerji layihələrinin gerçəkləşdiyi məkan kimi, Şərqlə Qərb arasında nəqliyyat dəhlizinin, global təhlükəsizliyinin təşkili üçün Azərbaycan Avropaya lazımdır. Digər tərəfdən bölgədə demokratik Avropa dəyərlərinin ilk davamçısı, yüksək sivilizasiya və mədəniyyətə malik olması və s. yalnız bizim üçün deyil, Avropa üçün də regionun dinamik inkişaf lideri sayılan ölkəmizlə çoxşaxəli əməkdaşlıqda maraqlıdır. Qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq baxımından Avropa Birliyi bütün sahələrdə: xarici siyasətdə, sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunmasında, iqtisadiyyat və mədəniyyətdə, bəşəriyyətin global problemlərinin həll olunmasında, insan hüquq və azadlıqları təminatının təkmilləşməsində və s. strateji tərəfdaş qismində çıxış edir. Bir məsələ diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır ki, qarşılıqlı integrasiyanın perspektivləri hər iki tərəfin əzmindən asılıdır.

Qarşılıqlı integrasiyanın bərabərhüquqlu subyektləri kimi çıxış etmək bu prosesin nüfuzunu daha da artırır. Azərbaycan vətəndaş cəmiyyəti, demokratik və

hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində Avropa standartlarına doğru hər gün daha da inamla addımlayır. Lakin öz siyasətini yalnız özü müəyyən edir.

XXI əsrdə Azərbaycanda zamanın inkişafının başlıca meyilləri aşkar təzahür edir. Azərbaycan siyasi, iqtisadi, mədəni özünü təsdiq mərhələsini yeni əməkdaşlıq formalarının yaradılması ilə uğurlu şəkildə tamamlayır.

Müasir dünyanın taleyüklü problemləri elmi-texnoloji vasitələrdən çox sosial-mədəni vasitələrlə çözümlə bilər. Qlobal integrasiya prosesi şəraitində milli mədəni siyasət keyfiyyət dəyişikliklərinə uğrayır. Sosial-mədəni dinamikanı məqsədə uyğun məcraya yönəltmək üçün mədəni siyasət dəyişikliklərin miqyasına və sürətinə adekvat olmalıdır. Ən mühüm məqam odur ki, yaxın keçmişdə mədəni siyasətdə milli imperativlər aparıcı rol oynayırdısa, bu gün daxili və xarici mədəni siyasət arasında sərhədlər silinir, onların vəhdəti önə keçir. Bu vəhdət mədəni siyasətdə xarici şərtlərin əhəmiyyətinin artmasından xəbər verir.

Azərbaycan tarixən öz coğrafi geostrateji mövqeyi ilə Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin qovşaq məkanı olmuşdur. Mədəniyyətimizə xas olan qarşılıqlı təsirlərə açıq olmaq xüsusiyyəti buradan irəli gəlir. Qlobal təsirləri indi duyan bəzi mədəniyyətlərdən fərqli olaraq Azərbaycanda bu proses təbii-tarixi xarakter daşıyır, özünü təcrüd variantı bizim mədəniyyətimiz üçün heç vaxt spesifik olmamışdır.

Lakin müasir sosial-mədəni situasiya qeyd olunduğu kimi, tarixin heç bir zamanı ilə müqayisəyə gəlmir. Bu sahədə Heydər Əliyev Fondunun apardığı çoxşaxəli fəaliyyət mədəni məkanda integrasiya modeli kimi bütün dünyaya nüsxə ola bilər. Milli mədəniyyətimiz, mənəvi dəyərlərimiz, folklorumuz, milli musiqimiz Mehriban xanım Əliyevanın fədakar fəaliyyəti nəticəsində qlobal miqyasda təbliğ olunur. Fondun fəaliyyəti yalnız Azərbaycan xalqının tarixi və mədəniyyətini inkişaf etdirmək və yaymaqla bitmir, eyni zamanda bütün dünya xalqlarının mədəni ənənələri və təcrübəsi ilə ətraflı tanışlıq prosesi gedir. Dünyanın ən nüfuzlu mədəniyyət qurumu tərəfindən Heydər Əliyev Fondunun dünya mədəniyyətinə integrasiya fəaliyyətinin düzgün elmi əsaslar və siyasət üzərində qurulduğu xüsusi vurğulanır. Deməli, mədəni integrasiya modelinin optimal variantı Azərbaycanda

artıq müəyyən edilmiş və inkişaf edir. Bu fəaliyyətin bütün cəmiyyət tərəfindən dəstəklənməsi, daha da intensivləşməsi mühüm məsələdir.

Azərbaycanın integrasiya prosesinin bərabərhüquqlu iştirakçısı kimi dünya mədəni məkanında öz layiqli yerini tutmasını gerçəkliyə çevirir. Azərbaycan integrasiya şəraitinin formalaşdırılması üçün üzərinə düşən bütün missiyanı yerinə yetirir. Suverenlik prinsipi, mədəniyyətlərin bərabərhüquqlu mövcudluğu, mədəni irsin özünəməxsusluğunun qorunması, regional və beynəlxalq səviyyədə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının geniş imkanlarının tətbiq edilməsi fondun fəaliyyətində xüsusi yer tutur.

Bu gün Azərbaycan formalaşan yeni geosiyasi nizama uyğunlaşmaq, dünya iqtisadiyyatında özünəməxsus mövqeyi olan dövlətə çevrilmək istiqamətində səylərini artırır, tarixi inkişafında dünyaya integrasiyanın növbəti mərhələsini, yeni dövrünü yaşayır.

Azərbaycanın qarşısında böyük məqsədlər durur. Bunlar dünyanın yalnız siyasi deyil, həm də iqtisadi, elmi, informasiya məkanlarına integrasiya amillərini də əhatə edir. Ölkənin geosiyasi vəziyyəti nəzərə alınaraq, hərtərəfli iqtisadi və sosial inkişafın təmin olunması üçün beynəlxalq maliyyə institutları, iqtisadi təşkilatlar, regional birliklərlə əməkdaşlıq genişləndirilir. Bütövlükdə dünya iqtisadiyyatına integrasiya prosesini sürətləndirmək üçün tədbirlər görülür. Milli iqtisadi maraqlardan irəli gələn şərtlər əsasında Azərbaycan Ümumdünya Ticarət Təşkilatının tamhüquqlu üzvü olmaq istəyir.

Azərbaycanın Avropa elm-təhsil məkanına integrasiyasına xüsusi diqqət yetirilir. Bu gün Azərbaycan regionda və dünyada dinamik inkişafın lideri kimi tanınır. İnkişaf templərinə görə beynəlxalq reyting agentliklərinin, ekspertlərinin diqqət mərkəzində olan Azərbaycana bu maraq Prezident İlham Əliyevin yorulmaz fəaliyyəti ilə bağlıdır. Müasir dövlətin inkişafının ən mühüm göstəricisi kimi rəqabətə davamlılığa görə Azərbaycan MDB-nin bütün dövlətlərindən irəlidedir. Bu, dövlət başçısının bütün istiqamətlərdə dərin elmi əsaslar üzərində qurulan siyasətinin bəhrəsidir.

İnformasiya cəmiyyətinin inkişaf modelinə keçidin zəruriliyi, yeni intellektual nəslin, yeni elmi elitanın formalaşması istiqamətində verilən sərəncamlar: “Xüsusi istedadla malik uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq potensialının inkişafı” (2006-2010)”, “Gənclərin xaricdə təhsil alması”, “Avropa təhsil məkanına integrasiya”, “Elektron Azərbaycan” və digər dövlət proqramları, Prezident İlham Əliyevin bu məsələni strateji prioritetlər sırasına daxil etməsini göstərir.

Son illər ərzində dövlətin qəbul etdiyi bütün qərarlar bu və ya başqa şəkildə Azərbaycanın intellektual potensialının möhkəmləndirilməsi ilə bilavasitə bağlıdır. Savadlı, peşəkar kadrlar məhz təhsilin inkişafı və beynəlxalq təcrübə ilə əldə edilir. Müasir Azərbaycan modernləşməkdə olan demokratik transformasiya, açıq iqtisadiyyat və vətəndaş azadlığı məkanıdır. Şərq ilə Qərb arasında körpü olan Azərbaycan təkcə sivilizasiyaların qovşağı deyil, həm də mühüm geosiyasi və geoiqtisadi amildir. Bütün bunlar istər regionda, istərsə də onun həddlərindən kənarda bizə olan münasibəti müəyyənləşdirir.

Ölkə prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanın dünyaya integrasiyasında ilk növbədə kadrlara önəm verir: “İnsan vətənpərvər ola bilər və olmalıdır. Lakin onun bilikləri və ya peşəkarlığı lazımi səviyyədə olmaya da bilər. Bu halda onun Vətənə sədaqəti bizi tam qane edə bilməz. Peşəkarlıq, Vətənə sədaqət və yüksək insani keyfiyyətlər bir-birini qarşılıqlı tamamlamalıdır”.

Bu meyarlar ölkənin indiki vəziyyətində xüsusilə əhəmiyyətlidir. Belə ki, Azərbaycan tarixi inkişafının yeni dövrünü yaşayır. Ümumdünya miqyasında transformasiya, həmçinin regional proseslərin intensivləşməsi şəraitində global iştirakda dövlətin rolu və yeri dəyişir. Yeni dünya nizamı təkcə qarşılıqlı münasibətlərin sərhədlərini və formalarını dəyişmir, həm də insanlar arasında münasibətlərin yeni mədəniyyətini formalaşdırır. Azərbaycanın dünyaya integrasiya modelinin global əhəmiyyət kəsb edən dəyərini müəyyənləşdirməyə çalışsaq, deyə bilərik ki, milli dövlətin dünyaya integrasiyasının uğur və nailiyyətlərini təmin edə bilən ən mühüm resurs - bütün zamanlar üçün - lider resursudur. Integrasiya məkanları “açıq” məzmunlu anlayış olsa da, bu məkanlarda əvvəlcədən məskunlaşmış ölkələr öz qapılarını heç də hamıya təbii şəkildə açmır (Türkiyənin

Avropa Birliyinə integrasiya istiqamətində otuz ilə yaxın göstərdiyi səyləri xatırlayaq). İntegrasiyaya nail olmaq üçün siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, hüquqi məkanlarda inkişafın sürət və templərinin bir-birinə uyğunlaşdırılması lazımdır. Ona qoşulmaq üçün bu məkanlarda artıq kök salmış ölkələrin qət etdiyi əsrlərə bərabər mərhələləri bir göz qırpımı hesab edilən müddətə qət etmək, bütün sınaqlardan çıxmaq, Azərbaycanın mümkün tərəfdaşlar arasında ən etibarlı, optimal müttəfiq olduğuna inandırmağa qabil olan lider siyasəti çox önəmli rol oynayır.

Dünyaya integrasiyanın Azərbaycan siyasətinin digər qlobal əhəmiyyətli nəticəsi - Şərq dövlətlərinin inkişaf modelinə dair ənənəvi baxışlar, nəzəriyyələr sistemini sözün əsil mənasında “alt-üst etməsi”, sarsıtması, onlara yenidən baxılması zərurətini şərtləndirməsi oldu. Şərq inkişaf modelinin ənənəvi mahiyyətinə, ləng və asta inkişaf tempinə malik model - simvoluna dair minillər formalaşmış stereotiplərin laxladılmasına, kökündən dəyişməsinə dövlətimiz nail ola bilmişdir. Prezident İlham Əliyevin simasında regionun və dünyanın ən dinamik inkişaf edən dövləti kimi məntiqi davamını tapan integrasiya prosesləri - bu modelin gücü, Qərbin əsrlər boyu alternativsiz hesab edilən inkişaf modeli ilə rəqabətə davamlı olan sintez modelin gücüdür. Ölkəmizin yüksəlişinə bu vaxtadək görünməmiş təkan verilmiş, dünyanın heç bir ölkəsi ilə müqayisə olunmayan artım templəri gerçəkləşir. Bütün bunlar Azərbaycanın qarşısında duran böyük perspektivlərdən xəbər verir.

NƏTİCƏ

Azərbaycan Respublikası (AR) ilə Avropa İttifaqı (Aİ) arasında münasibətlərin hüquqi əsasını Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi (TƏS) qoymuşdur. Bu sənəd 22 aprel 1996-cı ildə Lüksemburq şəhərində imzalanmış və onu imzalamış bütün dövlətlər tərəfindən ratifikasiya edildikdən sonra 1 iyul 1999-cu il tarixində qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycan Respublikası – Avropa İttifaqı Fəaliyyət Planı 14 noyabr 2006-cı ilin tarixində Brüsseldə AR-Aİ Əməkdaşlıq Şurasının iclası zamanı qəbul edilmişdir. Beləliklə, daha əvvəl TƏS ilə tənzimlənən AR-Aİ münasibətlərinin gələcək inkişafının istiqamətləri AQS çərçivəsində AR-Aİ Fəaliyyət Planı ilə müəyyən olunmuşdur.

Avropa İttifaqının yaranması, onun ilk uğurlu addımları, keçdiyi mərhələlər, genişlənmə meyilləri bu proseslərin daha da dərinləşməsindən xəbər verir və ən başlıcası budur ki, müstəqil Azərbaycan qlobal dünyanın ayrılmaz hissəsi kimi bu birliyə doğru istiqamətlənmişdir.

Prezident İlham Əliyev 2014-cü ilin iyun ayında Avropa İttifaqı ilə əlaqələrimizi xarakterizə edərək bildirmişdir ki, “Azərbaycan Avropa İttifaqına mümkün qədər yaxın olmaq arzusundadır. Bu, bizim üçün strateji mahiyyəti olan məsələdir və bu əlaqələrin gələcəkdə böyük potensialı vardır”.

Cənab Prezidentin sərəncamı ilə Avropa İttifaqı ilə əlaqələrin daha da gücləndirilməsi, səmərəli və əlaqələndirilmiş işin təmin edilməsi məqsədilə 37 üzvdən ibarət Avropaya İntegrasiya üzrə Dövlət Komissiyası yaradılmışdır. Komissiyanın nəzdində müxtəlif sahələr üzrə 6 işçi qrupu təşkil edilmiş, Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması üzrə tədbirlər planı hazırlanmışdır. Son bir ildə Avropa İttifaqı ilə əlaqələrimiz daha da inkişaf etmiş, 4 yeni əməkdaşlıq sənədi imzalanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ölkələri ilə ticarət dövriyyəsinin həcmi 14.671,16 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 3.103,59

mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 11.567,57 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 8.463,98 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2014-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələrinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 47,30 faiz, o cümlədən idxalda 33,78 faiz, ixracda isə 52,99 faiz təşkil etmişdir. 2013-cü il ilə müqayisədə, 2014-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələrinə ixrac 0,47 faiz artmışdır.

Təbii ki, Aİ iqtisadiyyatı ilə Azərbaycan iqtisadiyyatının həcmi müqayisə olunmayacaq dərəcədə fərqli olduğu üçün, Aİ-nin xarici ticarətində Azərbaycanın xüsusi çəkisi çox aşağıdır.

Statistik hesablamalar göstərir ki, hazırkı göstəricilərə əsasən Azərbaycan Aİ-nin idxalında 33-cü, ixracında 60-cı və ümumi ticarət dövriyyəsində 39-cu yeri tutur. Bundan başqa, MDB ölkələrindən Aİ-yə edilən ixracın 5%-i və MDB ölkələrinin Aİ-dən idxalının 1,6%-i Azərbaycanın payına düşür.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanın Avropa ilə ticarət əlaqələrinin əsasında enerji sektorunun dayanması ölkəmizin Avropa ölkələri ilə birgə uğurla reallaşdırdığı enerji layihələri ilə bağlıdır. 1994-cü ildə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” ilə Azərbaycanın Avropa ölkələri, eləcə də dünyanın digər aparıcı ölkələri ilə enerji sektorunda uğurlu əməkdaşlığının əsası qoyulmuşdur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Ə.Bayramov. Regional iqtisadi integrasiya: nəzəriyyə və praktika. Bakı-1997.
2. H.Hüseynova Azərbaycan Avropa integrasiya prosesləri sistemində Bakı-1998
3. B.Nuriyev. Bazar iqtisadiyyatı və Azərbaycan. Bakı-1999.
4. A.Ş.Şəkərliyev Dünya iqtisadiyyatı və BİM. Bakı-1999
5. H.M.Rəcəbli, V.Ə.İbayev Avropa Şurası. Bakı -1999
6. L.H.Hüseynov. Beynəlxalq hüquq. Bakı -2000
7. A.Ə.Əliyev. Azərbaycanın xarici ticarət-iqtisadi əlaqələri. Bakı-2001
8. A.Ə.Əliyev. Xarici ticarət iqtisadi əlaqələrə gömrük nəzarəti. Azərbaycan iqtisadiyyatı: problemlər, perspektivlər. Bakı-2002
9. G.Əliyeva. Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ilə münasibətləri haqqında//Məşvərət, 2003, №11
10. S.Səfərov Yeni Azərbaycan. İqtisadiyyat, siyasət, dinamizm. Bakı-2003
11. A.Ə.Əliyev. Azərbaycanın iqtisadi siyasəti. Bakı-2003
12. T.F.Mirkişili. Azərbaycanın xarici ticarət siyasəti: reallıqlar və perspektivlər. Bakı-2004
13. Z.Məmmədov. Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələri. Bakı-2004
14. Ə.Həsənov Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik Bakı-2005
15. G.Gənciyev BİM: Müasir vəziyyət və inkişaf problemləri. Bakı-2005
16. Ç.M.Abbasov. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatının integrasiya yolları. Bakı - 2005.
17. Q.Süleymanov Beynəlxalq əmək bazarının inkişaf problemləri. Bakı-2006
18. İ.A.Kərimli. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin müasir problemləri. Bakı-2006
19. İ.A.Kərimli. Dünya iqtisadiyyatı: beynəlxalq ticarət, maliyyə və inkişaf, Bakı-2006
20. Ə.C.Muradov. Azərbaycan və Ümumdünya Ticarət təşkilatı. Bakı -2006
21. C.Kərimov, A.Orucov və H.İsrafilov Dünya iqtisadiyyatı. Dərslik Bakı-2007
22. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları

23. С.А.Саядов. Азербайджан: международные связи и взаимоотношения. Баку-1994
24. Кругмен Л.Р., Обстфельд М. Международная экономика: теория и политика. М., ЮНИТИ, 1997.
25. Международные экономические отношения. Под общей редакцией В.Е.Рыбалкина. М., 1997.
26. Ш.Гаджиев. Азербайджан на пути к мировому сообществу: стратегия внешнеэкономического развития. Киев-2000.
27. Мировая экономика. Экономика зарубежных стран. Учебник. Под редакцией профессора В.П.Колесова и профессора Осьмовой. М., 2000.
28. Н.Иванов. Глобализация и Проблемы оптимальной стратегии развития. М.Мировая Экономика и Международные Отношения, 2000.
29. А.Эльянов. К вопросу об интеграции России и мировую экономику. М., МЭ и МО, 2001.
30. Е.Ф.Авдокушин Международные экономические отношения. М.: Юрист, 2001

O cümlədən WEB saytları

31. İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin internet saytı - www.economy.gov.az
32. Azərbaycan və Ümumdünya Ticarət Təşkilatının internet saytı - www.wto.az
33. www.un.org
34. www.undp.org
35. www.un-az.org
36. www.sahibkar.biz
37. www.e-qanun.az
38. www.wikipedya.org
39. www.iqtisadiyyat.com